

DESCOPERIRI HALLSTATTIENE ÎN ZONA DAVEI GETICE DE LA SATU NOU, COM. OLTINA, JUD. CONSTANȚA

MIHAI IRIMIA, NICULAE CONOVICI

Pe malul dobrogean al Dunării, în perimetrul agricol al localității Satu Nou, com. Oltina, în punctul „Valea lui Voicu” se află un important sit arheologic a cărui cercetare a început în anul 1982. Așezarea ocupă un promontoriu puternic erodat, în prezent de forma unui triunghi ascuțit cu vârful spre nord, cu lungimea de circa 300 m și lățimea maximă de circa 100 m. Promontoriul este reprezentat de două platouri în pantă, cu o diferență de nivel între ele de circa 6 m. Torenții și alunecările de teren, iar mai apoi terasările pentru împădurirea zonei au distrus cea mai mare parte a stațiunii, modificându-i, în mare măsură, aspectul inițial. Așezarea era fortificată în vechime în zona de acces dinspre sud, în dreptul fiecărui platou, cu câte un val de pământ și șanțul de apărare adiacent; platoul de nord era apărat și printr-un zid de piatră, înglobat în val.

Cercetările arheologice au pus în evidență existența unei locuiri getice cu o grosime apreciabilă, care în unele locuri depășește 5 m și cuprinde 9 niveluri¹.

Chiar de la începutul cercetării, în straturile arheologice, precum și la suprafața terenului, pe ambele platouri au apărut și materiale relativ numeroase, anterioare locuirii getice. Inițial, cele mai timpurii aparțineau culturii Coslogeni. Altele erau specifice culturii Babadag, respectiv tuturor celor trei faze, mai numeroase și reprezentative fiind materialele de tip Babadag II², fără a se descoperi însă, în primii ani, vreun complex arheologic tipic, care să poată fi atribuit perioadei amintite.

Cercetările ulterioare au scos la lumină în straturile mai adânci și câteva fragmente ceramice corespunzătoare culturilor Cernavodă I (fig. 10/4; 18/14, 15), Cernavodă III (fig. 12/12; 20/13), precum și dintr-o

¹ Mihai Irimia, Nicolae Conovici, *Thraco-Dacica*, 10, 1989, p. 115—154; idem, *Pontica*, 23, 1990, p. 81—96; Nicolae Conovici, Mihai Irimia, *Dacia NS*, 35, 1991, p. 139—175.

² Mihai Irimia, Nicolae Conovici, *Thraco-Dacica*, 10, 1989, p. 129.

perioadă neprecizată a Bronzului timpuriu sau mijlociu (fig. 13/7 ; 20/12), care sugerează, deocamdată, doar o prezență sporadică a comunităților în cauză în zona sitului.

Primele complexe arheologice care aparțin cu certitudine Hallstattului timpuriu au fost descoperite în anii 1991—1992. S-au identificat două niveluri hallstattiene, evidențiate atât stratigrafic, cât și prin aglomerări de pietre, oase, fragmente de vase — parțial întregibile — și gropi. Pe parcursul săpăturii s-a constatat că vestigiile *in situ* în cauză nu acopereau întreaga zonă cercetată de pe platoul de nord (cu lățimea încadrată între circa 5—7 m, datorită marginii variabile a malului abrupt³), ci se aflau numai într-un sector dispus aproximativ longitudinal pe direcția nord-sud a așezării, cu lățimea cuprinsă între circa 2—4 m. Totodată, aceste vestigii erau mai consistente doar pe o lungime de circa 30—32 m, în sectorul de nord al zonei studiate (fig. 1 și 2).

Gruparea lor mai ales în porțiunea amintită a platoului nordic, așa cum ne-a apărut pe parcursul săpăturii, s-a datorat faptului că în vechime sectorul în cauză pare să fi fost mai adânc decât zonele învecinate, reprezentând de fapt o mică viroagă longitudinală. Din acest motiv nivelurile hallstattiene au fost acoperite de un strat compact de pământ maroniu sau maroniu-vinețiu cu grosimea cuprinsă în general între circa 0,25 — 0,40 m, dar care în anumite zone (cum ar fi între carourile 1N—5N) depășește grosimea de 0,50 m, atingând chiar 0,70 — 0,80 m. Acest strat, pigmentat adesea cu loess ori cu cochilii și care — cu foarte rare excepții — nu are materiale arheologice, marchează un hiatus între locuirea hallstattiană și cea getică. El pare să se fi format prin scurgerea îndelungată a pământului din imediata vecinătate a viroagei, situație care explică și grosimea lui variabilă (în funcție de adâncimea acesteia). Nivelul hallstattian inferior (deci cel de al doilea, în ordinea descoperirii) era cenușos-gălbui, poros, iar în anumite sectoare prezenta o nuanță gălbuie-cenușie. Precizăm că cele două niveluri hallstattiene n-au putut fi delimitate clar între ele pe întregul sector al platoului nordic, deoarece acolo unde n-au apărut complexe arheologice distincte, nivelurile în cauză se prezintă sub forma unui strat de aceeași culoare și consistență. Delimitarea lor mai clară s-a realizat îndeosebi într-un sector cu lungimea de circa 8—10 m, corespunzător carourilor 6N—10N. Menționăm, de asemenea, că grosimea cumulată a celor două niveluri hallstattiene în sectorul cercetat era cuprinsă între circa 0,65 — 1 m, dar cel mai adesea ea oscila în jurul a 0,75 — 0,80 m.

Primul nivel hallstattian în ordinea descoperirii (deci, cel mai recent) a fost evidențiat, între altele, de existența unor aglomerări de pietre, oase și materiale ceramice, între care și vase de mari dimensiuni sparte *in situ*, unele parțial întregibile (fig. 7/1, 2 ; 16/1, 4). Acestui nivel prim, hallstattian, îi aparțin de asemenea 11 schelete de animale (mai ales câini, probabil și porci⁴), cele mai multe dintre ele în conexiune

³ Pentru forma neregulată a marginii de vest și necesitatea lărgirii săpăturii până la râpă, M. Irimia, N. Conovici, *op. cit.*, p. 119 și planurile prezentate în fig. 5—9.

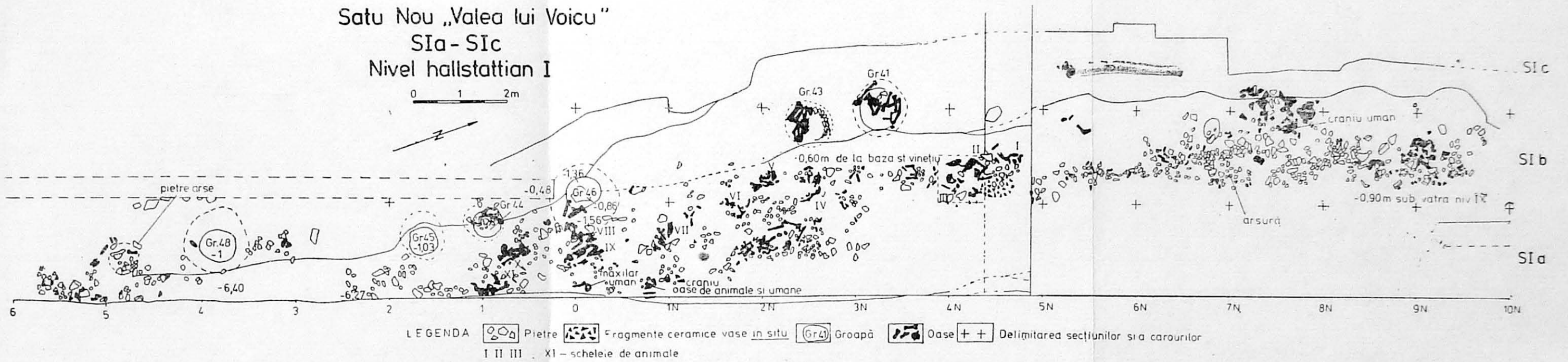
⁴ Informații preliminare N. Mirițoiu, căruiua i-au fost oferite spre studiu oasele de animale și umane din nivelurile și complexe arheologice hallstattiene.

Satu Nou „Valea lui Voicu”

SIa - SIc

Nivel hallstattian I

0 1 2m

Satu Nou „Valea lui Voicu”

SIa - SIc

Nivel hallstattian II

0 1 2m

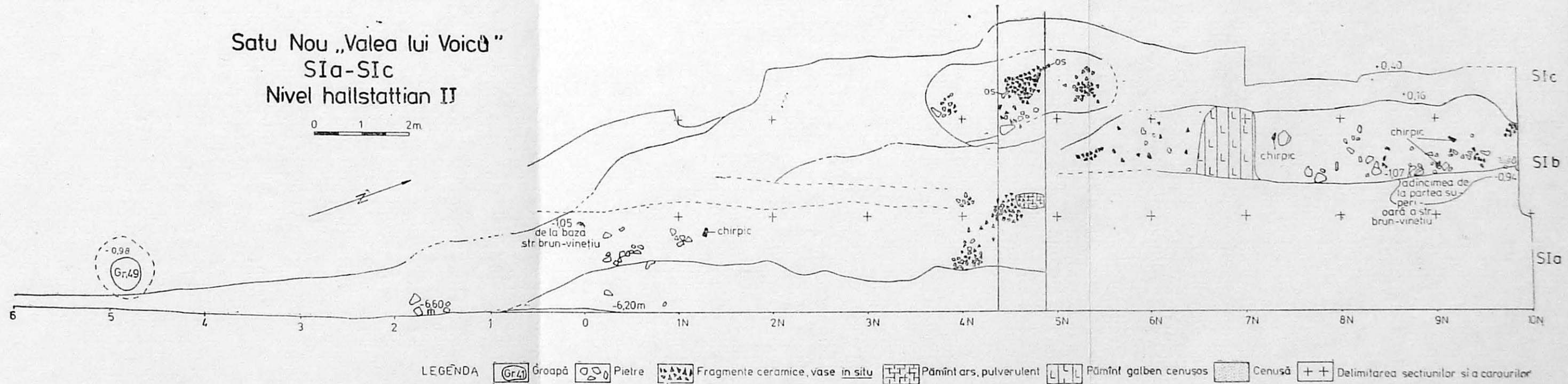

Fig. 1 (sus), Fig. 2 (jos) : pentru o mai clară înțelegere, în desen nu sunt marcate gropile din nivelul superior, care străpung stratul de cultură

anatomică. Deranjarea parțială a unora dintre schelete se datorează probabil unor intervenții ulterioare (atât animalelor ce-și construiesc galerii sau vizuini, cât și gropilor getice care în anumite zone au atins nivelurile hallstattiene). Schelete de animale (probabil câini) au fost descoperite în două gropi (nr. 41 — în care apar și depuneri umane — și nr. 48 — cu oasele deranjate) care aparțin tot acestui nivel. De asemenea, în nivelurile hallstattiene au apărut și alte numeroase oase de animale, care nu au nici o legătură cu scheletele în cauză.

Tot în acest prin nivel hallstattian s-au găsit și câteva oase umane izolate, între care un maxilar și două cranii (în secțiunea S Ia, carourile 1 N — 2 N). Precizăm că toate scheletele de animale, alte numeroase oase de aceeași origine, precum și oasele umane izolate (inclusiv cele două cranii) au fost descoperite pe o suprafață relativ restrânsă, cu lungimea de 12—13 m și lățimea de 2—2,20 m; doar groapa nr. 48, amintită mai sus, care conținea scheletul deranjat de animal, se afla în afara zonei cu depuneri compacte, la aproximativ 5 m spre sud. S-a constatat că scheletele de animale, restul materialului arheologic însoțitor, precum și cele mai multe dintre gropi erau situate mai ales în zona viroagei amintite, a cărei adâncime față de nivelul actual al terenului varia între 5,50—6,25 m (de la nord la sud). Este posibil ca parțial viroaga să fi fost chiar amenajată artificial, sub forma unui „șanț”. Viroaga sau „șanțul” continua către nord între carourile 6 N — 10 N și adâncimea de 4,90 — 5,50 m. În acest sector conținea mai puține oase (fără vreun schelet *in situ*); în schimb s-au aflat multe pietre și vase hallstattiene bitronconice ori bombate, de mari dimensiuni, sparte pe loc, dar parțial întregibile.

Între oasele scheletului II de animal s-a descoperit un buton de bronz cu partea superioară conică (fig. 5/7); celelalte schelete erau fără inventar; stratul de pământ care le acoperea conținea mai ales fragmente ceramice hallstattiene, dar și unele materiale getice purtate de animale din nivelurile superioare.

Acestui nivel i-au aparținut în sectorul cercetat de pe platoul nordic șase gropi (nr. 41, 43, 44, 45, 46, 48), dintre care trei cu schelete umane (nr. 41 — cu două schelete, 43 și 44); o altă groapă (nr. 46) conținea o depunere umană parțială.

S-a constatat că în toate cazurile defuncții au fost așezați în poziție chircită, uneori aproape ghemuiți în gropi și cu fața în jos. Alături de ei au mai apărut uneori oase de animale și fragmente ceramice, iar câteodată, peste ei, pietre (ca în groapa nr. 44). Pereții duri ai gropilor care adăpostesc scheletele și acumularea la partea lor inferioară a pământului cenușos, pietrelor și fragmentelor ceramice, înaintea depunerii defuncțiilor, ne sugerează utilizarea lor inițială fie ca gropi de provizii, fie menajere. Probabil, după utilizarea inițială amintită ele au rămas o vreme abandonate, răstimp în care puteau să acumuleze cantități variabile de resturi menajere; ulterior, fără a mai fi, eventual, golite, ele au fost folosite drept lăcașe pentru anumite categorii de defuncți.

Celui de al doilea nivel hallstattian din zona cercetată a platoului nordic îi aparțin până acum mai puține complexe. Amintim, astfel, un bordei (?) oval (descoperit în secțiunea S Ic-d, carourile 4 N — 6 N), din

care s-a mai păstrat partea inferioară (fig. 2), o vatră fragmentară (în secțiunea S Ib, caroul 5 N), mai multe aglomerări de fragmente ceramice și pietre, precum și o singură groapă (nr. 49). În acest nivel s-au descoperit cel mai adesea materiale hallstattiene fragmentare, care nu pot fi atribuite ca certitudine unei anumite faze, câteva fragmente tip Babadag II, Babadag I. Menționăm și apariția unor materiale ceramice de tip Cernavodă I (fig. 10/4 ; 18/5), dintr-o perioadă neprecizată a Bronzului timpuriu sau mijlociu (fig. 13/7 ; 6/9 ; 10/2) ; și mai ales Coslogeni (fig. 11/1, 7 ; 12/1—4, 8, 9). Dar situația lor este încă neclară, deoarece până în prezent nu s-a descoperit în acest sector nici un nivel de locuire sau complex specific perioadei de tranziție sau a epocii bronzului.

După cum am menționat și cu alt prilej⁶, în nivelurile getice inferioare au apărut foarte rar oase umane izolate. Date fiind descoperirile hallstattiene, nu mai avem acum certitudinea că prezența oaselor umane s-ar datora unui ritual getic asemănător celui întâlnit în alte așezări⁷. Nu excludem posibilitatea ca acestea să fi aparținut de fapt unor morminte hallstattiene de tipul celor descoperite până acum, purtate în nivelurile superioare getice împreună cu fragmentele ceramice hallstattiene, ori cu alte materiale.

Pentru ritualul depunerii nefirești, în poziție ghemuită în gropi, a defuncților, ca și al unor depuneri rituale umane parțiale (ca în groapa nr. 46), cunoaștem relativ puține analogii în epoca hallstattiană.

În incinta așezării de la Babadag au fost descoperite patru schelete în poziție chircită pe o parte, aparținând unor adulți, înhumați în morminte individuale reprezentate de „gropi de provizii” și un înhumat ars parțial pe loc în groapă, toate corespunzând fazei Babadag III⁸. Tot în aceeași așezare s-a descoperit o altă „groapă de provizii” cu schelete umane, care aparține de asemenea fazei Babadag III⁹. Groapa utilizată ca mormânt avea gura de formă circulară și fundul puțin albiat. Cele trei persoane înhurate erau așezate cu grijă, orientate diferit și formând la rândul lor un cerc. Persoana din mijloc, un bărbat-maturus III (55—60 de ani), a fost așezată cu capul între bazinele celorlalte două, respectiv cu picioarele spre capetele lor ; la capul lui se afla singura ofrandă funerară a complexului, un vas ceramic de tip Babadag III. Era în poziție chircită, pe spate, cu capul pe dreapta, brațul stâng îndoit pe abdomen, brațul drept îndoit spre cap și picioarele îndoite inițial în sus. Celelalte două erau schelete de femei. Unul, care aparține unei femei mature (45—50 de ani) era în poziție chircită, pe stânga. Al doilea, al unei femei adulte (24—25 de ani) era așezat în decubit dorsal, cu capul pe partea dreaptă, brațul drept îndoit spre cap, iar cel stâng îndoit pe

⁵ mai jos, la prezentarea complexelor și materialelor arheologice.

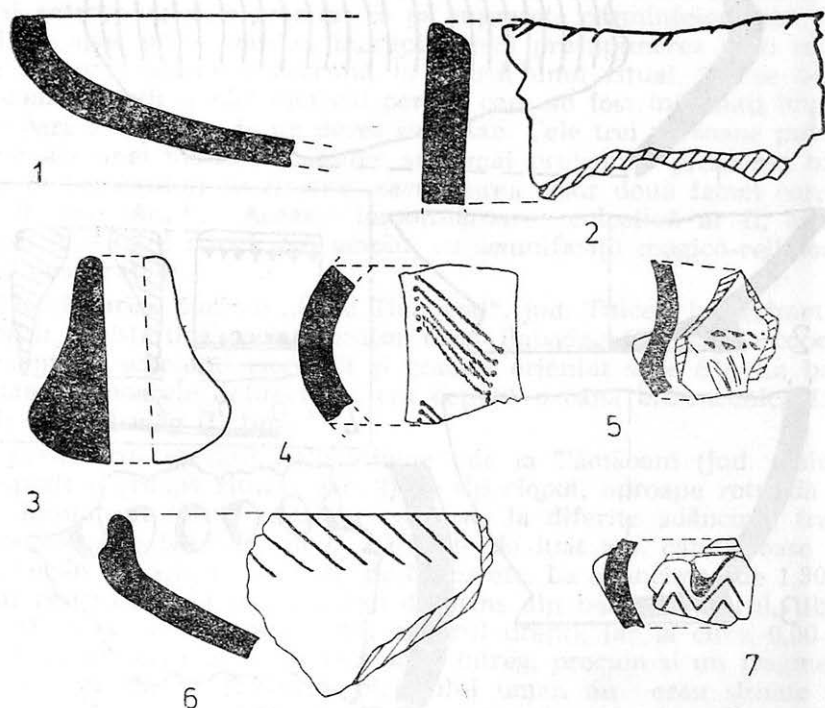
⁶ Mihai Irimia, Nicolae Conovici, Pontica, 23, 1990, p. 94.

⁷ Valeriu Sârbu, Dacia, NS, 30, 1986, p. 91—108 ; idem, *Credințe și practici funerare, religioase, și magice în lumea geto-dacilor*, Muzeul Brăilei, Galați, 1993, passim ; Mircea Babeș, SCIVA, 33, 1988, 1, p. 3—32.

⁸ S. Morintz, Thraco-Dacia, 8, 1987, p. 39—71.

⁹ idem, comunicare la cea de a 25-a Sesiunea anuală de rapoarte privind cercetările arheologice, Piatra Neamț, 2—5 mai 1991.

¹⁰ Michaela Perianu, Symposia Thracologica, 9, București, 1992, p. 128—130 ; eadem, Thraco-Dacia, 14, 1993, p. 163—168.

0 1 2 3 4cm

Satu Nou „Valea lui Voicu”
 S Ia, caroul 2, Gr.44
 (plan)

0 10 20 30cm

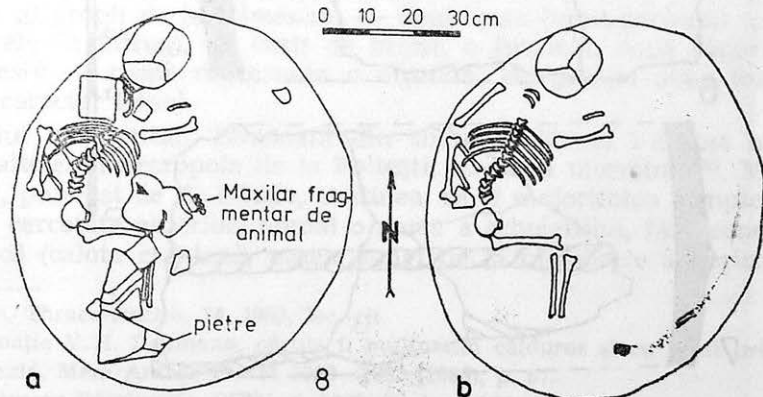

Fig. 3: materiale arheologice descoperite în gropile nivelului hallstattian superior :
 1, 2, 7 — în groapa nr. 41; 3, 5 — în groapa nr. 46; 6 — în groapa nr. 48; 8 —
 planul gropii nr. 44.

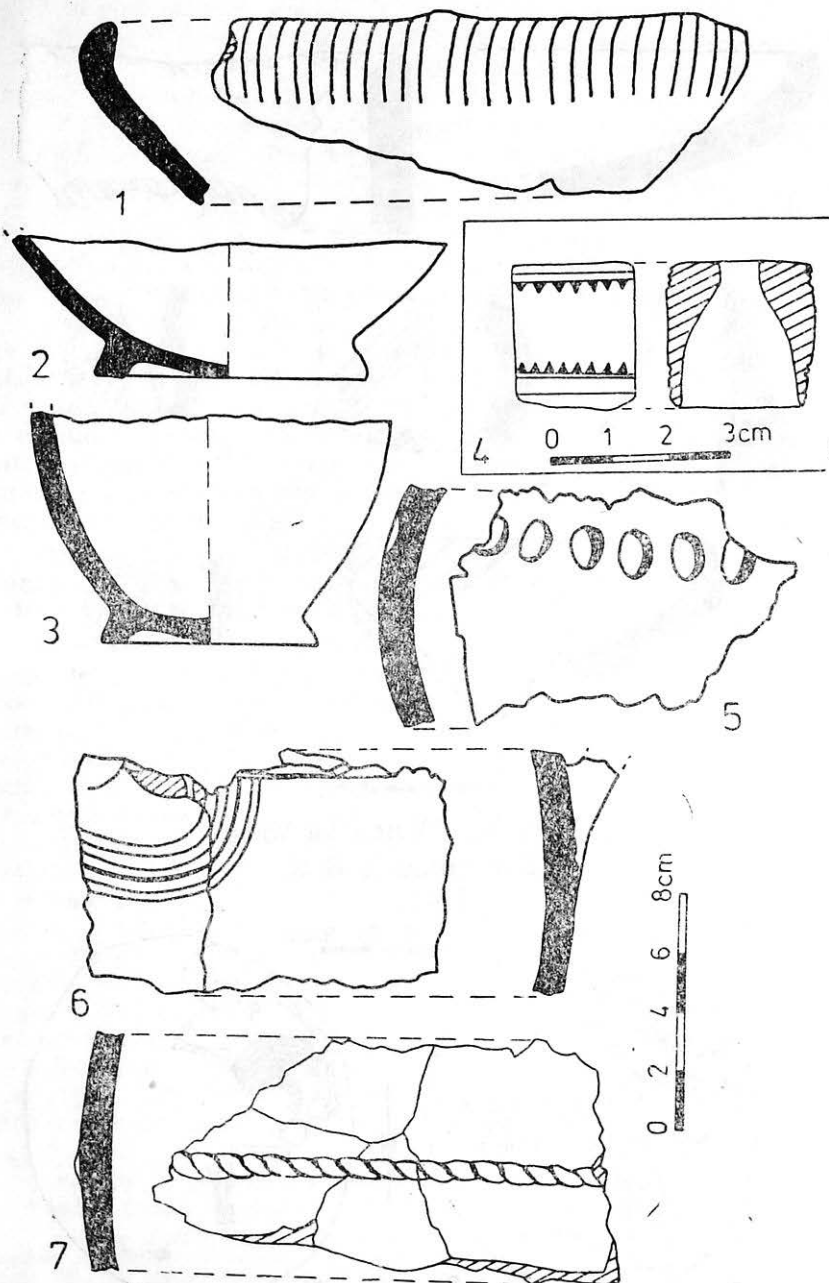

Fig. 4 : materiale arheologice descoperite în gropile nivelului hallstattian superior :
 1-3 — în groapa nr. 43 (2-3 — ceramică getică pătrunsă din nivelurile supe-
 rioare) ; 4-5 — în groapa nr. 48 (4 — manșon tubular de os) ; 6 — în groapa nr. 44 ;
 7 — în groapa nr. 46.

abdomen și picioarele, inițial îndoite în sus. Michaela Perianu, autoarea cercetării antropologice, a precizat că pe suprafața osemintelor celor trei defuncți nu apar urme care să îndreptățească presupunerea unei morți violente sau maltratarea cadavrului în cadrul unui ritual. Nu se poate preciza cauza morții și nici motivul pentru care au fost înhumați împreună, dar pare a fi vorba de un deces simultan. Cele trei persoane puteau fi victime ale unei maladii comune sau, mai probabil, pierderea unei persoane (a bărbatului) ar fi atras sacrificarea celor două femei care îl însoțesc în mormânt¹¹. Această înmormântare colectivă ar fi, astfel, doar o parte al unui ritual mai amplu, cu semnificații magico-religioase încă greu descifrabile.

La Revărsarea, punctul „Cotu Tichilești“, jud. Tulcea, în perimetrul unui cimitir hallstattan corespunzător fazei Babadag III, s-a descoperit un mormânt cu scheletul ciopârțit și craniul orientat spre SV. La baza gropii, lângă picioarele defunctului era depusă o cană bitronconică fără toartă, de tip Babadag III final¹².

În perimetrul așezării hallstattiene de la Tămăoani (jud. Galați) s-a descoperit o groapă rituală (nr. 2) de tip clopot, aproape rotundă în plan, în umplutura căreia se aflau depuse, la diferite adâncimi, fragmente ceramicie, o fusaiolă, două căpăcele de luat ars, câteva oase de animale, bucăți de chirpic, un cuțit de bronz etc. La adâncimea de 1,30 m s-au găsit resturile unui picior uman desprins din bazin (femurul, tibia, peroneul și câteva oase tarsiene din piciorul drept), iar la circa 0,50 m distanță de el un vas mai mare, (aproape) întreg, precum și un fragment ceramic cu o toartă¹³. Resturile piciorului uman nu erau situate pe fundul gropii, ci pe umplutură, iar din fragmentele ceramice aflate în ea a mai putut fi reconstituit un vas de dimensiuni mai mari¹⁴. Depunerea în groapă a unui picior uman desprins din bazin, întâlnită într-o formă asemănătoare și la Satu Nou (gr. nr. 46), poate fi comparată cu înmormântarea sau reînhumarea numai a anumitor părți ale corpului sau scheletului uman. Această practică a fost pusă în legătură de concepția **pars pro toto** larg răspândită la populațiile preistorice și antice¹⁵. Inventarul relativ bogat al gropii de la Tămăoani — două vase (unul probabil spart pe loc, iar celălalt întreg), un cuțit de bronz, o fusaiolă, două căpăcele, depuse succesiv — poate reprezenta o ofrandă, iar groapa avea foarte probabil un caracter ritual.

Grupului hallstattan Tămăoani din sudul Moldovei i-a fost atribuită, între altele, și necropola de la Foltești, cu nouă morminte¹⁶. Mormântul nr. 9, publicat de A. László, conținea, ca și majoritatea complexelor funerare cercetate anterior, numai o parte a scheletului, fără conexiune anatomică (calota craniană, oasele lungi de la membrele superioare,

¹¹ eadem, *Thraco-Dacia*, 14, 1993, *loc. cit.*

¹² Informație V. H. Baumann, căruia îi mulțumim călduros și cu acest prilej.

¹³ A. László, *Mem. Antiq.*, 12—14 1980—1982 (1986), p. 67.

¹⁴ M. Petrescu-Dâmbovița, *SCIV*, 4, 1953, 3—4, p. 767—769.

¹⁵ A. László, *Mem. Antiq.*, 12—14, 1980—1982 (1986), p. 67—68.

¹⁶ *Ibidem*, p. 67; primele opt morminte s-au descoperit în 1972—1973, prin săpăturile efectuate de M. Petrescu-Dâmbovița și M. Dinu, iar cel de al nouălea a fost descoperit de A. László, în 1975.

oasele iliace și alte fragmente). Singura piesă de inventar era o ceașcă mică, fragmentară. Mormântul nr. 9, ca și aproape toate celelalte cercetate anterior, au fost considerate reînhumări, fără a se putea preciza însă locul inițial de înmormântare ¹⁷.

Pe teritoriul Republicii Moldova, în cimitirul plan de lângă Hansca s-a cercetat și un mormânt dublu, cu reînhumarea unui defunct. Unul dintre schelete, parțial deranjat cu ocazia unei reînhumări, era inițial în poziția chirchită pe o parte, cu craniul orientat spre nord-vest. Oasele reînhumării erau grupate compact, fără conexiune anatomică. Inventarul mormântului consta din cinci inele de buclă de bronz, un nasture de bronz și o ceașcă cu toarta supraînălțată. Limitele cronologice ale grupului hallstattian Holercani-Hansca, căruia îi aparține și cimitirul în cauză, indică faptul că el ar fi apărut între Nistru și Prut nu mai târziu de sfârșitul secolului XII î.Hr., perioada lui de existență cuprinzând secolele XI—X î.Hr. ¹⁸ El ar fi sincron, parțial, între altele, cu grupele Tămăoani din sudul Moldovei, Balta din interfluviul Bug-Nistru, Chișinău-Corlăteni din zona de silvostepă situată între Nistru și Carpați și cultura Belozerka din stepele nord-pontice. Grupul Holercani ar evolua ulterior în spațiul dintre Nistru și Prut sub aspectul cultural de tip Saharna-Solonceni ¹⁹.

În localitatea Baci, jud. Cluj, s-au cercetat două gropi rituale hallstattiene ²⁰, care, prin elementele de practică funerară se apropie de descoperirile menționate mai sus. Astfel, una dintre gropi (nr. 2), sub formă de clopot, conținea două schelete de copii (de 7—8 ani și de 5 ani), în poziție ușor chirchită pe stânga și respectiv pe dreapta, cu mâinile aduse spre maxilar. Scheletele nu erau așezate pe fundul gropii, ci pe un strat de umplutură ce conținea cenușă și cărbuni, fragmente mici ceramice și de chirpici, pietre, un zdrobitor, un cățel de vatră etc. Între cele două capete, la distanțe egale, se găsea o pintaderă, iar în fața unuia dintre defuncți se afla o jumătate a unui vas de provizii. Groapa a fost umplută sistematic, organizat. În umplutura aflată deasupra scheletelor se aflau, între altele, o aglomerare de pietre de râu, fragmente de chirpici, fragmente ceramice (unele arse secundar), fragmente de vatră cu gardină, oase de animale (unele cu urme de ardere), doi căței de vatră etc. Cealaltă groapă (nr. 4), căpăcuită cu o piatră mare și plană, conținea, între altele: o piatră de râu, două fragmente de lustruitoare, oase de animale, cenușă, cărbune și multe fragmente ceramice, dintre care unele aparțin vaselor fragmentare din groapa amintită anterior ²¹. Mai multe elemente, cum ar fi urmele de foc de pe unele oase de animale, spargerea intenționată a vaselor, depunerea fragmentelor de vatră cu gardină au sugerat ipoteza existenței unui anumit ritual, poate chiar banchet funerar. Descoperirea unor fragmente de la același vas în două gropi

¹⁷ A. László, *loc. cit.*

¹⁸ Oleg Levițchi, în *Relations Thraco-Illyro-Helleniques, Actes du XIVe Symposium National de Thracologie, Băile Herculane (14—19 sept. 1992)*, București, 1994, p. 219—256.

¹⁹ *Idem.*

²⁰ Zoia Kalmar, *SCIVA*, 38, 1987, 2, p. 166—174.

²¹ *Ibidem*, p. 166—168.

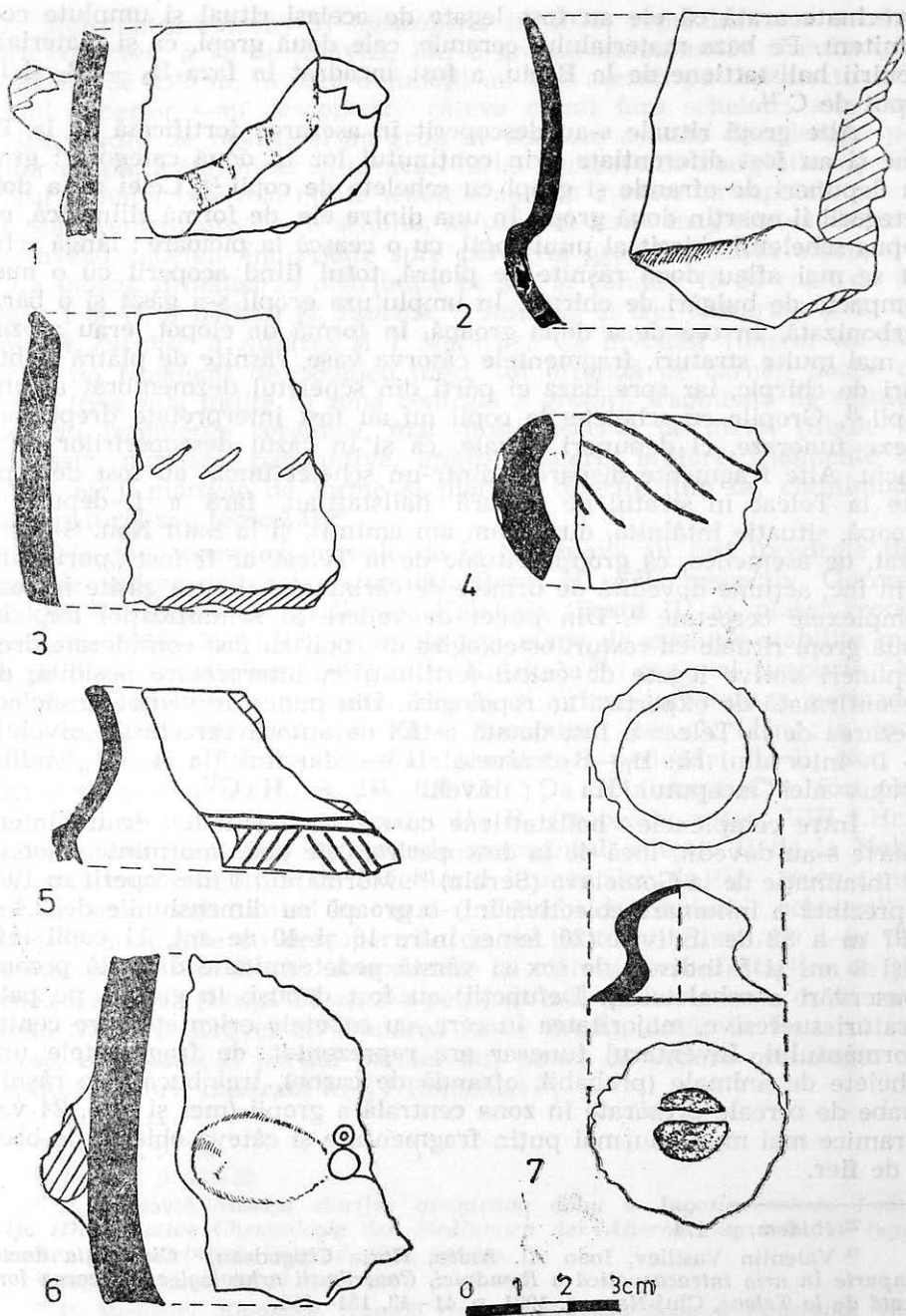

Fig. 5: materiale arheologice descoperite printre scheletele de animale și oasele umane izolate din nivelul hallstattian superior. Secțiunile I a-b, carourile 1 — 1N — 4N; 1—6 — fragmente ceramice; 7 — buton de bronz descoperit între oasele scheletului de animal nr. II

începând să arate că ele au fost legate de același ritual și umplute concomitent. Pe baza materialului ceramic, cele două gropi, ca și materialul locuirii hallstattiene de la Baciul, a fost încadrat în faza B₂ — B₃ și început de C²².

Alte gropi rituale s-au descoperit în așezarea fortificată de la Teleac și au fost diferențiate prin conținutul lor în două categorii: gropi cu depuneri de ofrande și gropi cu schelete de copii²³. Celei de a doua categorii îi aparțin două gropi. În una dintre ele, de formă cilindrică, era depus scheletul chirchit al unui copil, cu o ceașcă la picioare; lângă schelet se mai aflau două râșnițe de piatră, totul fiind acoperit cu o masă compactă de bulgări de chirpic. În umplutura gropii s-a găsit și o bârnă carbonizată. În cea de a doua groapă, în formă de clopot, erau așezate în mai multe straturi, fragmentele câtorva vase, râșnițe de piatră și bulgări de chirpic, iar spre baza ei părți din scheletul dezmembrat al unui copil²⁴. Gropile cu schelete de copii nu au fost interpretate drept complexe funerare, ci depuneri rituale, ca și în cazul descoperirilor de la Baciul. Alte fragmente dispartate dintr-un schelet uman au fost descoperite la Teleac în stratul de cultură hallstattian, fără a fi depuse în groapă, situație întâlnită, după cum am amintit, și la Satu Nou. S-a precizat, de asemenea, că gropile rituale de la Teleac ar fi fost „purificate” prin foc, acțiune dovedită de urmele de cărbune și cenușă găsite în toate complexele cercetate²⁵. Din punct de vedere al semnificației lor, cele două gropi rituale cu resturi osteologice de copii au fost considerate drept depuneri votive legate de cultul fertilității²⁶, interpretare posibilă, dar neconfirmată de expertiza antropologică. Din punct de vedere cronologic așezarea de la Teleac a fost datată astfel de autorii cercetării: nivelul I — în intervalul Ha B₁—B₂; nivelul II — sfârșitul Ha B₂—B₃, nefiind exclus nici începutul Ha C; nivelul III — Ha C²⁷.

Între complexele hallstattiene cu sacrificii rituale de un interes aparte s-au dovedit, încă de la descoperire, cele două morminte colective de înhumare de la Gomolava (Serbia)²⁸. Mormântul I (descoperit în 1951) reprezintă o înhumare colectivă într-o groapă cu dimensiunile de 2,4 × 1,37 m a 32 de indivizi (20 femei între 18 și 40 de ani, 11 copii între 2 și 8 ani și 5 indivizi de sex și vârstă nedeterminate datorită proastei conservări a scheletelor). Defuncții au fost depuși în groapă pe patru straturi succesive, majoritatea în cerc, cu capetele orientate spre centrul mormântului. Inventarul funerar era reprezentat de fragmentele unor schelete de animale (probabil, ofrandă de carne), trei bucăți de râșniță, boabe de cereale presărate în zona centrală a gropii (mei și orz), 24 vase ceramice mai mult sau mai puțin fragmentare și câteva obiecte de bronz și de fier.

²² Ibidem, p. 174.

²³ Valentin Vasiliev, Ioan Al. Aldea, Horia Ciugudean, *Civilizația dacică, timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice. Așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca, 1991, p. 41—43, 151—152.

²⁴ Ibidem, p. 42.

²⁵ Ibidem, p. 43.

²⁶ Ibidem, p. 153.

²⁷ Ibidem, p. 102—129.

²⁸ Nicola Tasić, *Archaeologia Jugoslavica*, 13, 1972, p. 27—37.

Mormântul colectiv II (descoperit în 1971) reprezintă tot o înhumare colectivă, a 78 de indivizi, într-o groapă aproximativ circulară, cu diametrul de 2,90 m, în care defuncții au fost așezați pe trei straturi. În stratul superior s-au descoperit câteva cranii fără schelete, alte oase umane, bucăți de rășniță și un grup de schelete așezate de-a lungul pereților gropii, astfel încât să urmeze curba realizată de marginile sale. În stratul următor cele mai multe schelete au fost așezate cu capetele orientate spre centrul gropii. În schimb, în ultimul strat, majoritatea defuncților aveau capetele îndreptate spre periferia gropii. Analiza antropologică a indicat următoarea distribuție pe sex și vârstă: 48 de copii de tip *Infans* I și II, 8 bărbați (2 *Juvenis*, 3 *Adultus* și trei *Maturus*) și 21 de femei (4 *Juvenis*, 3 *Adultus* și 7 *Maturus*). Ca inventar funerar au fost depuse un fragment de bovideu (deci, tot ofrandă de carne), boabe de cereale (cele mai multe în zona centrală a gropii), fragmente de rășniță, vase sau fragmente ceramice, mai multe obiecte de metal (fibule — „ochelari“, mosoare, pandantive, aplice, falere, brățări, fragmente de centuri etc.), mărgelile de forme și mărimi diferite (din os, chihlimbar, cristal natural sau teracotă) ³⁰.

Cele două complexe rituale de la Gomolava au fost încadrate din punct de vedere cultural orizontului Bosut III a ³¹, respectiv Gornea-Kalakača ³². Grupul de tip Gornea-Kalakača (Bosut III a), plasat cronologic între 1050—750 î.Hr., cuprinde trei etape de evoluție stabilite mai ales pe baza cercetărilor efectuate la Kalakača ³³: cea mai timpurie (A), în a doua jumătate a perioadei Ha A₂ și prima jumătate a perioadei Ha B₁ (respectiv sfârșitul sec. XI — începutul sec. X î.Hr.); a doua etapă (B), între mijlocul sau a doua jumătate a perioadei Ha B₁ (sec. X î.Hr.) și sfârșitul fazei Ha B₂ (sec. IX î.Hr.); a treia etapă (C) a fost plasată în prima jumătate a perioadei Ha B₃ (respectiv a sec. VIII î.Hr.). Acestei ultime etape i-ar corespunde mormântul colectiv II de la Kalakača, încadrare asigurată de inventarul bronzurilor de tip „traco-cimerian“ al complexului ritual în cauză (îndeosebi de fibulele- „ochelari“ și falere) ³⁴. Analogiile cu descoperirile de pe teritoriul României l-au determinat pe Marian Gumă să aprecieze că sfârșitul manifestărilor de tip Gornea-Kalakača (Bosut III a), s-a petrecut mai târziu în zona de la confluența Savei și Dravei cu Dunărea (zona Srem), decât în Banatul românesc, el putând fi parțial paralel din punct de vedere cronologic cu începutul culturii Basarabi în SV României ³⁵.

³⁰ *Ibidem*, p. 32.

³¹ *Ibidem*, p. 27—32.

³² P. Medović, *Naselja starijeg gvozdenog dobu u Jugoslavenskom Podunavlju* (Die relative Chronologie der Siedlungen der Älteren Eisenzeit im Jugoslavischen Donaugebiete), Belgrad, 1978, passim.

³³ Marian Gumă, SCIVA, 32, 1981, p. 43—66.

³⁴ P. Medović, *Kalakača. Naselje ranog gvozdenog doba u Vojvodini*, Vojvodjanski muzej, Novi Sad, 1988, p. 426, 443—453; Marian Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, Bibliotheca Thracologica, IV, București, 1993, p. 199—202.

³⁵ *Idem*.

³⁶ Marian Gumă, *op. cit.*, p. 202.

La Stillfried an der March, în Austria, într-o așezare corespunzătoare câmpurilor de urne hallstattiene, s-au descoperit în anul 1976 șapte schelete umane depuse într-o fostă groapă de provizii. Grupul amintit era reprezentat de trei adulți (un bărbat de 30 de ani și două femei de 40, respectiv de 45 de ani) și patru copii (o fată de 9 ani și trei băieți de 8, 6 și 3 ani). Defuncții n-au fost așezați într-o anumită ordine, ci aruncați în groapă; alături s-au descoperit vase ceramice (două castroane, dintre care unul — mai mare — răsturnat și o cană), o râșniță primitivă etc. Analizele antropologice au dovedit înrudirea celor înmormântați³⁶. Caracterul singular al acestei depuneri este evidențiat și de faptul că ritul funerar specific perioadei de evoluție a culturii câmpurilor de urne a fost, vreme de mai multe secole, incinerarea. Descoperirea a fost interpretată și ca o posibilă consecință a unei succesiuni sângeroase la tron a „principilor” de la Stillfried, caz în care victimele ar fi fost înmormântate în acest mod de către un „curtean devotat”³⁷. S-a avut în vedere și o eventuală influență asupra ritului de înmormântare tradițional pătrunsă dintr-un spațiu cultural mai îndepărtat (Boemia sau nordul Balcanilor), ori înmormântarea unei familii de „străini”, pentru care s-a adoptat un alt „tratament” funerar³⁸. O altă descoperire neobișnuită a fost făcută la Stillfried în 1980, când într-un bordei care aparținea tot perioadei câmpurilor de urne, s-a găsit scheletul ars parțial al unei femei tinere, acoperită în parte de bărne carbonizate. Sub picioarele ei se găsea scheletul ars al unui câine tânăr, așezat pe o placă de lut ars. Descoperirea a fost interpretată drept o moarte prin violență³⁹. Tot la Stillfried, în unele gropi hallstattiene din aceeași perioadă, s-au descoperit și craniile umane izolate. Este amintit craniul unei fete de 12—13 ani care avea patru spărături provocate prin lovire, ca și o lărgire artificială a orificiului de la baza craniului, executate probabil pentru extragerea creierului. Aceasta a fost pusă în legătură cu unele practici canibalice întâlnite în ritualurile legate de cultul fecundității. În total s-au identificat peste 10 craniile izolate, într-una din gropi el aflându-se împreună cu scheletul unui purcel de 3—4 luni. „Depunerile de craniile”, relativ obișnuite în perioada de evoluție a câmpurilor de urne, au fost interpretate și ca dovezi ale cultului strămoșilor, trofee de luptă, accesorii ale ritualurilor legate de cultul fecundității, sau ale altor manifestări magico-religioase⁴⁰. Ideea de bază a cultului craniului era intenția de preluare a unor anumite însușiri sau puteri deosebite ale defunctului, fie inamic, fie altă persoană sacrificată.

³⁶ Irene Heiling-Schmoll, *Sonderbestattungen und Tierdepositionen*, în „Ausgrabung in Stillfried. Stratigraphie von der Eisenzeit bis zur Gegenwart”, editori: Museum für Urgeschichte Aspern, Institut für Ur- und Frühgeschichte, Museum Stillfried, p. 43—46.

³⁷ Clemens Eibner, *Die Mehrfachbestattung aus einer Grube unter dem urnenfelderzeitlichen Wall in Stillfried an der March*, NO, *Forschungen in Stillfried*, 4 (1980), p. 107 și urm.

³⁸ Irene Heiling-Schmoll, *loc. cit.*

³⁹ *Idem.*

⁴⁰ *Idem*; Clemens Eibner, *Eine urnenfelderzeitliche Grube unter den Aufschüttungen des Westwalles von Stillfried. Zum Befund eines Schädeldeposition*, *Forschungen in Stillfried*, 2, 1976, p. 70 și urm.

Revenind la gropile hallstattiene cu schelete umane, ori cu o depunere parțială, de la Satu Nou, ca și la celelalte oseminte umane apărute tot aici în contexte nefunerare, precizăm că absența până la această dată a rezultatelor cercetărilor antropologice nu ne oferă posibilități sigure de interpretare. Fără îndoială, ele nu sunt înmormântări obișnuite, comune unui anumit rit funerar. Mai probabil, scheletele din gropile nr. 41, 43, 44, depunerile parțiale din gr. nr. 46⁴¹, ori oasele umane izolate și cele două cranii din secțiunea S Ia, par să fi aparținut unor indivizi ce nu trebuiau și nu puteau fi tratați după riturile și ritualurile curente. Faptul se datora probabil unor restricții religioase sau de altă natură, eventual chiar practicării unor sacrificii umane rituale.

Practici funerare și magico-religioase într-o câțva asemănătoare se cunosc și în lumea geto-dacă din a doua epocă a fierului, ca și la dacii liberi din sec. II-III și au constituit în ultimii ani obiectul unor valoroase studii⁴².

În ceea ce privește sacrificiile ori înhumările rituale de animale, aceste practici sunt de asemenea puțin cunoscute pentru perioada hallstattiană.

În așezarea hallstattiană de pe dealul „Tabăra“, situată la marginea nord-vestică a orașului Tulcea, cu prilejul sondajului arheologic efectuat în 1965, în marginea unei locuințe, a fost descoperită o groapă rituală în care se afla un schelet de oaie⁴³.

În așezarea de la Popești (jud. Giurgiu) s-au descoperit într-o groapă două schelete întregi de purcei de lapte, înconjurată de mai multe vase întregi și fragmentare, cochilii de scoici, un bob de grâu carbonizat, câteva greutatea piramidale de lut, o așchie de silex și puțină cenușă. Groapa aparținea culturii Basarabi⁴⁴.

În ultimul nivel al așezării hallstattiene de la Teleac s-a descoperit o locuință (nr. 25) de formă ovală, cu caracteristici aparte. Astfel, ea are dimensiunea de 4,3 × 6,2 m, adică o suprafață de circa trei ori mai mare decât celelalte locuințe ale așezării. În mijlocul locuinței se afla o vatră de foc, ridicată cu 30 cm deasupra nivelului de călcare, tip unic la Teleac. Lângă pereți erau depuse sistematic „în cerc“ numeroase oase de animale domestice. Printre ele, în partea de nord a locuinței s-a descoperit o figurină zoomorfă, iar aproape de ea se afla o tibie de bovidu perforată la ambele capete. Printre materialul ceramic s-au remarcat șase vase mici, unele miniaturale, în majoritate întregi, dintre care trei sunt unicate la Teleac. Datorită particularităților sale, locuința a fost considerată drept un lăcaș de cult (sanctuar?), sau, eventual, drept sediu al celor care oficiau diferite practici de cult. Oasele de animale puteau să provină fie de la sacrificiile oficiate, fie de la practicile oculte ce necesitau sacrificii animale⁴⁵.

⁴¹ Vezi mai jos descrierea complexelor și a materialelor arheologice.

⁴² Mircea Babeș, SCIVA, 39, 1948, 1, p. 3—32; Valeriu Sârbu, *Credințe și practici funerare religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Muzeul Brăilei, Biblioteca Istros, 3 (Galați, 1993).

⁴³ Informație oferită cu amabilitate de V. H. Baumann.

⁴⁴ R. Vulpe, *Materialie*, 3, 1957, p. 230, fig. 5.

⁴⁵ Valentin Vasilev, *Acta MN*, 22—23, 1985—1986, p. 88—89; Valentin Vasilev, Ioan Al. Aldea, Horia Ciugudean, *op. cit.*, p. 153—154.

La Stillfried an der March o grupă deosebită o formează depunerile de animale din perimetrul aşezării, între care se remarcă cele de cerbi⁴⁶. În trei gropi au apărut scheletele unor ciute care au permis variante de interpretare legate atât de profan, cât şi de sacru. Într-un caz este vorba despre o ciută vârstnică, care pare să fi fost ținută un timp în captivitate; sub scheletul ei se afla şi scheletul complet al unui purcel. Într-o altă groapă, pe un pavaj de cioburi, se afla scheletul unei ciute gestante, în a cărei vecinătate era un pandantiv de os puternic stilizat, de forma unei siluete umane. Altă groapă cuprindea scheletele unui cerb adult şi a doi lupi, precum şi mai multe vase ceramice hallstattiene⁴⁷. Depunerile amintite au fost interpretate ca ritualuri legate de cultul vânătorii, cunoscut fiind, de altfel, rolul pe care cerbul l-a deţinut în credinţele, practicile spiritual-religioase şi artistice ale omului, atât la comunităţile preistorice, cât şi în lumea greco-romană.

Sacrificiile ori înhumările rituale de animale, relativ rare pe teritoriul României în Hallstatt, sunt mult mai frecvente în a doua epocă a fierului, ca şi la dacii liberi, ele întâlnindu-se atât în aşezări, cât şi în necropole sau morminte izolate⁴⁸. Desigur, în unele morminte apar, atât în Hallstatt, cât şi mai târziu, oase de animale, dovezi ale ofrandei de carne (inclusiv în gropile rituale cu depuneri umane de la Tămăcani, Baciş şi Gomolova, amintite mai sus) dar acestea au alte semnificaţii.

Noţiunile de sacrificiu şi înhumare rituală au conţinut diferit. Cea dintâi desemnează uciderea unui animal pentru a fi oferit, întreg sau parţial, zeilor sau defuncţilor. Acestui ritual ar putea să-i aparţină, eventual, animalul depus în groapa nr. 41, apărut alături de scheletul uman ghemuit şi de cel de copil.

De înhumare rituală este vorba în cazul în care animalele erau depuse întregi şi în anumite contexte arheologice. Acestei situaţii ar putea să-i corespundă la Satu Nou groapa nr. 48, în care era depus probabil un câine. Cât priveşte cele 11 schelete de animale aflate în conexiune anatomică într-un spaţiu relativ restrâns din nivelul hallstattian superior, fără inventar arheologic (cu excepţia butonului de bronz descoperit între oasele scheletului II), este greu de apreciat, în absenţa rezultatelor studiului materialului osteologic, dacă reprezintă tot înhumări rituale, cum înclinăm să credem, ori simple hoituri. Mai probabilă ar deveni a doua variantă în situaţia în care ar fi vorba de specii diferite (câini şi porci), care puteau să piară în urma unei molime care i-ar fi afectat în aceeaşi măsură. Dar şi în acest caz rămâne întrebarea de ce animalele în cauză au fost depuse, totuşi, în perimetrul aşezării, chiar dacă pentru aceasta s-a utilizat mica viroagă existentă în zonă (poate amenajată parţial tocmai în acest scop). Acest spaţiu, în care întâlnim atât gropi cu depuneri umane, cât şi sacrificii şi înhumări de animale, poate fi considerat drept o zonă sacră a comunităţii hallstattiene de la Satu Nou.

Sacrificiile şi înhumările de animale, uneori într-un număr relativ mare, atestate şi pe teritoriul României începând din neolitic, au

⁴⁶ Irene Heiling-Schmoll, *op. cit.*, p. 48 şi fig. 10.

⁴⁷ *Idem.*

⁴⁸ Valeriu Sârbu, *op. cit.*, p. 46—57; 101—109; *idem*, *Arheologia Moldovei*, 16, 1993, p. 87—117.

continuat să se practice și în epocile următoare, inclusiv în Hallstatt și Latène. ori mai târziu. Sacrificarea rituală ori înhumarea rituală a unor animale în preistorie erau determinate și de credința că fiecare ființă își are atributele sale magice și religioase precise. Pentru Latène s-a descoperit un număr destul de mare de specii de animale sacrificate ori înmormântate ritual: cabaline, canine, ovi-caprine, bovine, porcine, păsări, iepuri, o vulpe, o căprioară sălbatică și specii nedeterminate⁴⁹. Descoperirea unui număr impresionant de câini înhumați în așezările din epoca Latène — 5 în locuințe și 31 în gropile din apropierea locuințelor⁵⁰ — ilustrează rolul acestui animal în credințele celor vechi, de prieten al omului și de paznic al lui sau al căminului, chiar după moarte. Pentru mai multe dintre speciile de animale descoperite este greu de deslușit semnificația depunerii lor. Dacă pentru unele dintre ele putea fi vorba, eventual, și de anumite credințe care urmăreau înmulțirea lor (în cazul celor folosite în alimentație), pentru altele se viza alungarea „spiritelor rele” în afara comunității.

În măsura în care studiul materialului osteologic va dovedi depunerea la Satu Nou a unor câini, interpretarea acestei practici ar putea fi pusă în legătură, eventual, tot cu unele credințe legate de cultul vânătoriei, sau pentru animalul cel mai devotat omului, cu rol psihopomp.

Inventarul arheologic hallstattian de la Satu Nou se compune aproape exclusiv din *ceramică*. În cadrul acesteia se disting, din punct de vedere al tehnicii de realizare, trei categorii:

1) *Ceramica de factură bună*, modelată din lut cu cioburi pisate, uneori și cu nisip cu bobul mare. Suprafața vaselor este bine netezită, cu angobă („slip”) lustruită, ceea ce îi oferă un luciu metalic. Vasele au la exterior culoarea neagră, neagră-cenușie sau cărămizie. Acestei categorii îi aparțin mai ales vasele bitronconice sau bombate de dimensiuni mari și mijlocii, castroanele, străchinile și unele câni.

2) *Ceramica fină*, reprezentată de cești și de câni de mici dimensiuni, care are ca liant în pastă doar nisipul fin. Vasele, de asemenea lustruite, au la exterior culoarea neagră, cu luciu metalic, neagră-cenușie sau cărămizie.

Între ceramica de factură bună și cea fină nu se poate face o distincție netă decât pe criteriul că a doua categorie, cea fină, nu conține cioburi pisate sau nisip grosier. De fapt, se constată că atât compoziția pastei, cât și tratarea ei sunt legate strâns de forma, dimensiunile și funcțiile vaselor. Modelarea vaselor cu pereții subțiri (cești, cânițe) a împus utilizarea în amestec doar a nisipului fin, în timp ce pentru vasele de dimensiuni mari (unele, poate chiar de provizii), castroane, străchini și câni, s-au folosit în mod frecvent cioburile pisate și nisipul grosier, indiferent dacă au suprafața lustruită sau nu.

3) *Ceramica grosieră*, reprezentată îndeosebi de vase-borcan, chiupuri și mai rar câni. Vasele sunt modelate din lut amestecat cu cioburi

⁴⁹ *Idem*, *Arheologia Moldovei*, p. 96.

⁵⁰ *Idem*, *Credințe și practici funerare, religioase și magice...* p. 54.

pisate, uneori cu spărturi destul de mari; au suprafața exterioară netezită neglijent sau chiar zgrunțuroasă. Datorită componentelor utilizați vasele aveau uneori o rezistență mecanică scăzută, prezentând micro- și macrofisuri produse mai ales în timpul arderii, precum și deficiențe la netezirea suprafețelor. Unele exemplare au suprafața interioară netezită cu grijă sau chiar lustruită, element impus de utilizarea lor ca vase de bucătărie. Sunt mai ales de culoare cărămizie, maronie sau maronie-cenușie la exterior și negre, cenușii ori maronii-gălbui cu diferite nuanțe — la interior. Multe vase de acest tip au și un brâu alveolat dispus la partea superioară, pe corp, pe umăr sau sub buză. În această categorie integram și câteva fragmente de vase cu barbotină, tip care, fără a fi prea frecvent, se pare că nu lipsește cu totul din Hallstatt ⁵¹.

Prezentăm principalele forme de vase care au putut fi determinate, întrucât ceramica de la Satu Nou este în general fragmentară, descoperindu-se foarte puține exemplare întregibile.

Vasele bitronconice sau cu mijlocul bombat prezintă mai multe variante, în funcție de aspectul lor mai pântecos ori mai suplu, sau de rotunjimea mai mult sau mai puțin accentuată a zonei mediane. Sunt în general de dimensiuni mari (două exemplare au înălțimea de circa 40 cm) și mijlocii. Au gâtul larg, gura evazată și umărul profilat, uneori chiar carenat. Unele exemplare au sub umăr, pe partea superioară a corpului, caneluri largi, verticale, mai profunde sau mai superficiare (fig. 7/1; 16/1). Altele prezintă pe umăr două șiruri orizontale, apropiate, de mici alveole ovale (fig. 7/2; 16/2), ori mai multe caneluri orizontale, paralele (fig. 7/9; 19/1). Pe câteva fragmente apar benzi formate din cercuri cu tangente oblice realizate prin imprimare, îmbinate într-un caz și cu linii incizate dispuse în unghi (fig. 11/2; 20/). Majoritatea vaselor de acest tip aveau la partea superioară, sub umăr, câte patru proeminențe relativ conice, pline, cu vârful ascuțit în sus; într-un caz ele au fost realizate prin împingerea moderată a peretelui vasului din interior. Uneori proeminențele erau înconjurate de caneluri dispuse concentric (fig. 4/6; 15/6; 18/13). Altele locul proeminențelor este luat de apucători plate, dispuse pe corpul vasului (fig. 8/9).

Cele mai multe vase bitronconice sau bombate sunt negre cenușii, lustruite la exterior, cu luciu metalic. Deseori au interiorul maroniu sau cărămiziu, uneori cenușiu cu diferite nuanțe. Există, de asemenea și fragmente de vase, probabil de același tip, arse după un alt procedeu, cu suprafața cărămizie-roșcată ori galbuie-cenușie la exterior, de asemenea lustruită și neagră-cenușie, cu diferite nuanțe, la interior (fig. 19/4; 20/4, 10). Nu toate exemplarele au avut o ardere uniformă, de aceeași intensitate și cu o singură nuanță a culorii sale de bază.

O formă apropiată de a exemplarelor bombate o are vasul globular de mici dimensiuni cu umărul carenat și fundul cu umbo, care prezintă pe corp trei proeminențe alungite și caneluri fine, puțin oblice (fig. 9/1; 16/7). Reprezintă, fără îndoială, o miniaturizare a acestui tip reprezentativ de vase hallstattiene.

⁵¹ Valentin Vasiliev ne-a comunicat că asemenea fragmente s-au găsit și la Teleac. În monografia publicată singura categorie care s-ar apropia de tipul în discuție ar fi vasele sac „cu ornamente striate” (V. Vasilien, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 83 și fig. 33/15).

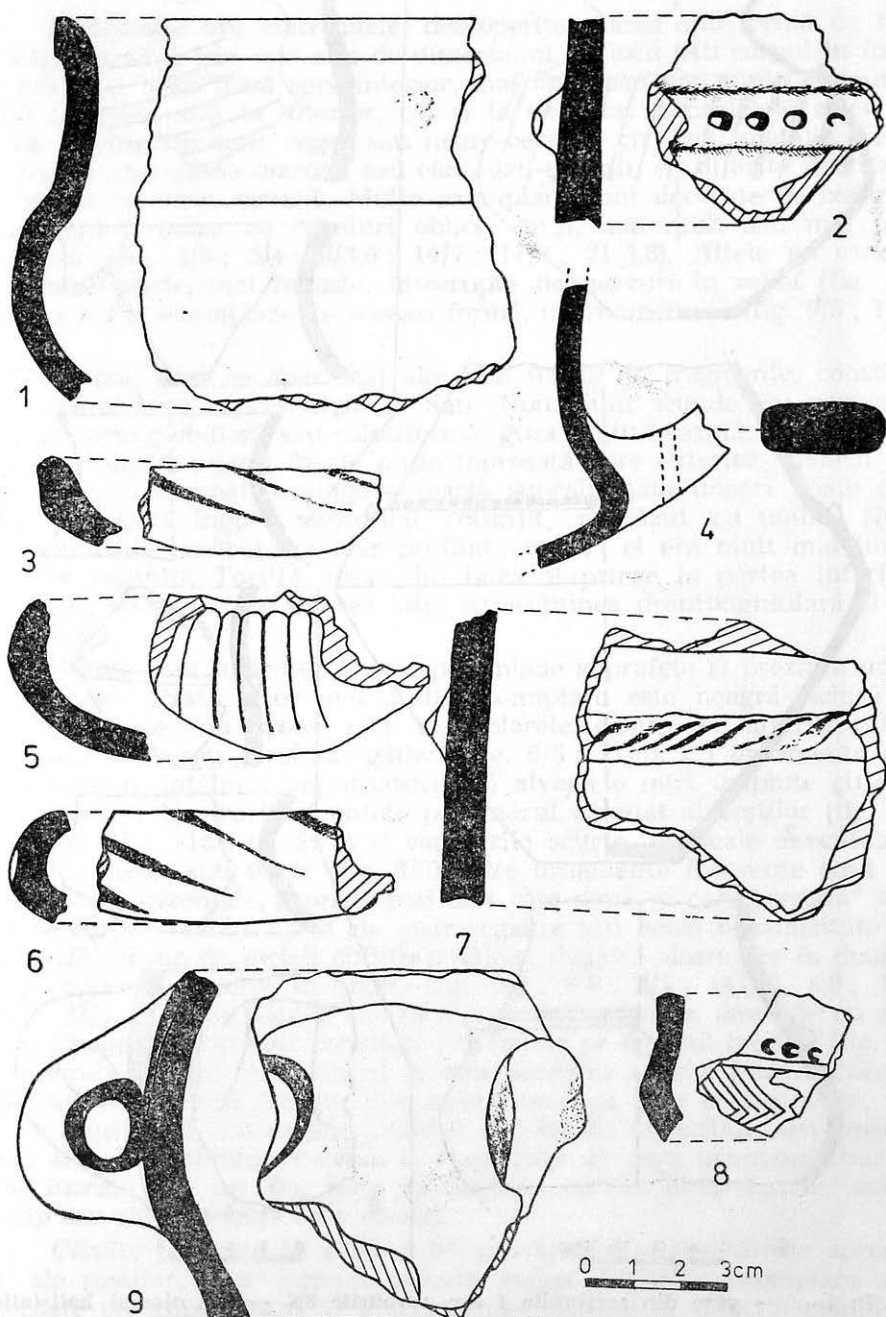

Fig. 6: 1-2 — fragmente ceramice descoperite printre scheletele de animale;
 3-9 — sub scheletele de animale și oasele umane izolate; 1 — de tip Coslogeni;
 9 — epoca bronzului, perioadă neprecizată.

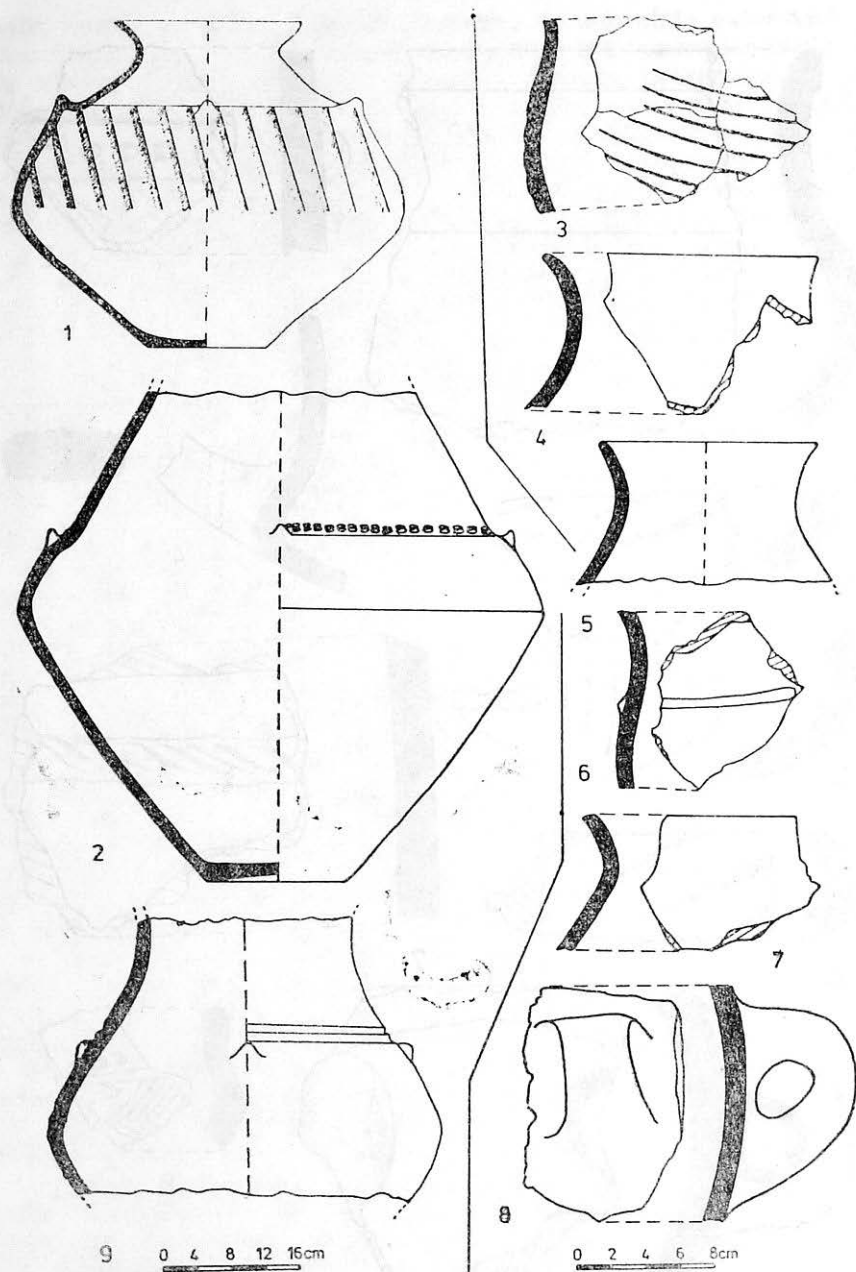

Fig. 7: 1—2 — vase din secțiunile I a-c, carourile 8N — 9N, nivelul hallstattian superior; 3—6 — fragmente ceramice descoperite printre scheletele de animale; 7 — sub scheletele de animale, 8 — în groapa nr. 41; 9 — fragment de vas din groapa nr. 49 — nivelul hallstattian inferior; 6, 8 — fragmente de vase de tip Coslogeni.

Străchinile sau castroanele, descoperite numai sub formă de fragmente, par să fi fost mai ales de dimensiuni mijlocii. Au corpul în formă de calotă și buza trasă spre interior, mai mult sau mai puțin pronunțat. Sunt lustruite atât la interior, cât și la exterior. Suprafețele celor mai multe exemplare sunt negre sau negre-cenușii, cu luciu metalic. Se întâlnesc și exemplare maronii sau cărămizii-cenușii, cu diferite nuanțe, de asemenea cu luciu metalic. Multe exemplare sunt decorate pe marginea exterioară a buzei cu caneluri oblice, largi, mai mult sau mai puțin profunde (fig. 3/6 ; 5/4 ; 6/3,6 ; 14/7 ; 17/3 ; 21/3,8). Altele au caneluri verticale, scurte, mai înguste, întrerupte de nervuri în relief (fig. 4/1 ; 15/1). Sunt și exemplare de aceeași formă, neornamentate (fig. 9/3 ; 11/5 ; 15/2).

Ceștile, deși ne apar mai ales sub formă de fragmente, constituie o categorie bine reprezentată la Satu Nou. Sunt scunde, cu partea inferioară semiglobulară sau calotiformă, gura puțin evazată, buza cu marginea rotunjită, uneori foarte puțin îngroșată spre exterior, umărul proeminent sau carenat, o singură toartă supraînălțată uneori poate chiar două și fundul îngust, neprofilat, rotunjit, prevăzut cu umbo. Nu în toate cazurile umărul era clar profilat ; uneori el era mult mai lin, cu profilul rotunjit. Tortile, trase din buză și prinse la partea inferioară de umăr, sunt cel mai adesea late, cu secțiunea dreptunghiulară și mai rar ovală.

Ceștile sunt lustruite adesea pe ambele suprafețe și prezintă un luciu metalic. Pasta celor mai multe exemplare este neagră-închisă sau neagră-cenușie ; nu lipsesc nici exemplarele cenușii cu diferite nuanțe (fig. 3/5 ; 5/5), sau cărămizii-gălbui (fig. 6/5 ; 11/8). Ca ornamente relativ frecvente întâlnim împunsăturile și alveolele mici umplute cu pastă albă, dispuse în șiruri orizontale pe umărul carenat al ceștilor (fig. 6/8 ; 8/3, 4,6 ; 11/4 ; 18/4-6 ; 20/5) și canelurile scurte, verticale executate pe corpul vaselor, sub umăr (fig. 6/5). Alte ornamente frecvente sunt liniile incizate orizontale, grupate mai ales câte două, și care „separă” umărul de corpul vasului ; sub ele apar registre sau benzi ornamentate realizate din grupe de incizii oblice, paralele, dispuse alternativ în două direcții opuse, respectiv în unghi (fig. 5/5 ; 6/8 ; 8/7 ; 14/5,6, 8,9 ; 16/5 ; 18/7 ; 21/1, 2, 4, 5). Liniile incizate erau de asemenea umplute cu pastă albă. Uneori apar și mici cerculețe imprimate pe umărul ceștilor (fig. 6/8 ; 8/8), motiv utilizat câteodată și la ornamentarea vaselor bitronconice sau bombate. Pe umerii ceștilor mai apar uneori și mici proeminențe, integrate registrului ornamental realizat din incizii orizontale sau șiruri de mici alveole. Întâlnim frecvent și fragmente de cești neornamentate. Au fost lucrate din lut fin, bine frământat, cu un liant foarte mărunț (nisip sau chiar cioburi bine pisate).

Cănille, realizate în aceeași tehnică fină și având forme apropiate de ale ceștilor, apar într-un procent redus. Întâlnim exemplare ornamentate cu împunsături și linii incizate dispuse în diferite combinații, toate inițial umplute cu pastă albă, altele ornamentate cu caneluri largi, superficiale, dispuse oblic (fig. 7/3), dar și căni neornamentate (fig. 6/4 ; 17/15). Starea fragmentară a materialului nu ne ajută la stabilirea formelor și dimensiunilor cănilor. Par să fi avut, totuși, corpul bombat sau tronconic, gâtul relativ înalt și o toartă supraînălțată. Tortile sunt cel

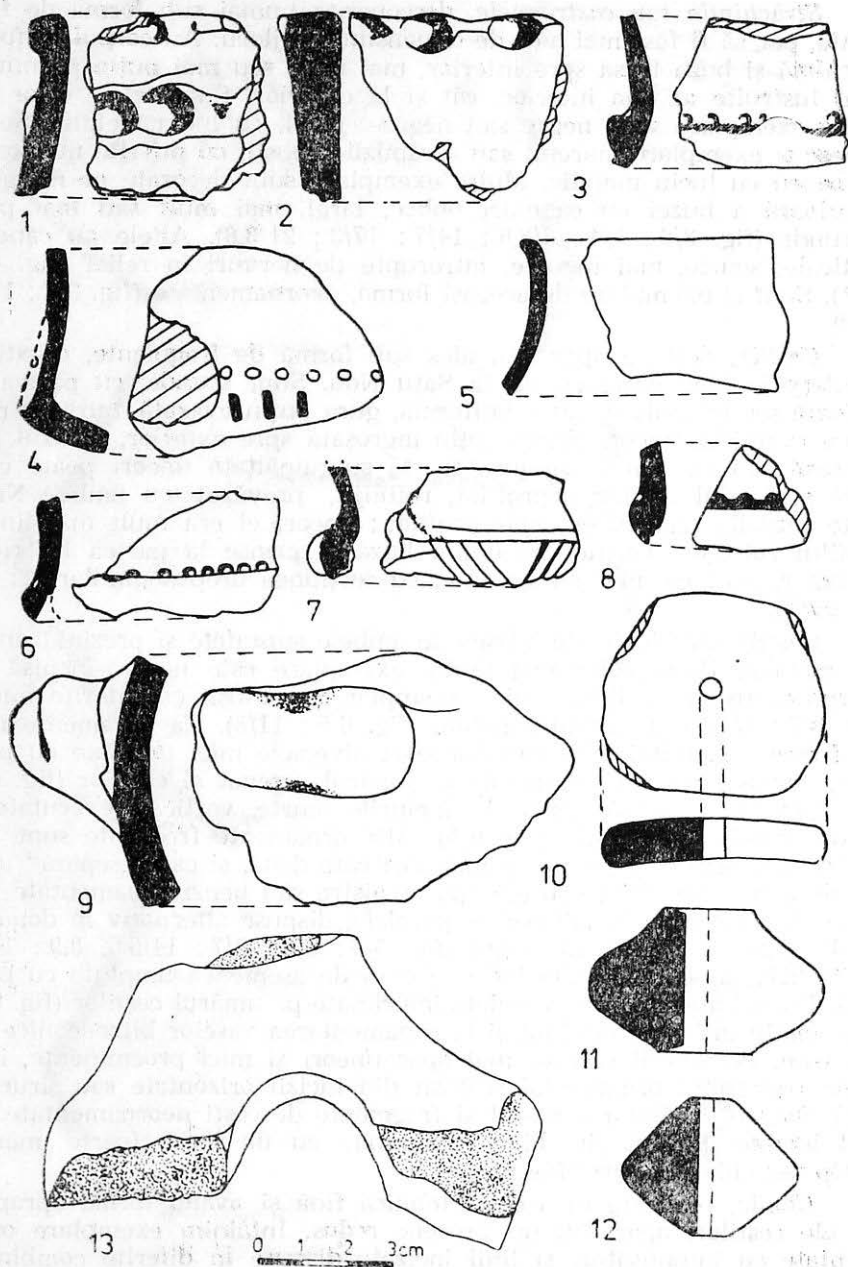

Fig. 8: materiale arheologice descoperite în nivelul hallstattian superior, secțiunile I b-c, carourile 6N — 10N; 1—9 — fragmente ceramice; 10 — fusaioară lucrată dintr-un fragment ceramic; 11—12 — fusaiole; 13 — săpăligă fragmentară din corn de cerb.

mai adesea late, cu secțiunea dreptunghiulară și mai rar ovală; întâlnim și un exemplar fragmentar ornamentat cu patru caneluri largi, longitudinale, superficiale. Au suprafața exterioară (mai rar și cea interioară) lustruită sau cel puțin bine netezită, de culoare neagră-cenușie sau cu nuanțe maronii-cenușii.

Vasul borcan, de dimensiuni variabile, constituie o formă frecventă a ceramicii hallstattiene de la Satu Nou. Dar și acest tip ne apare tot sub formă de fragmente, fără a avea posibilitatea reconstituirii nici unui exemplar. Par să fi avut corpul mai mult sau mai puțin bombat, cu marginea buzei orizontale ori teșită puțin spre interior și fundul plat, uneori foarte puțin profilat. Ca ornamente întâlnim mai frecvent brăuri alveolate, întrerupte de mici proeminente, dispuse sub buză, uneori chiar sub marginea acesteia, pe umăr sau pe corp (fig. 6/2; 9/2,4,5; 11/6; 17/17). Mai rar apar și buze de vase cu creștături la partea superioară sau brăuri crestăte oblic. Foarte rar întâlnim și fragmente ornamentate cu un șir orizontal de alveole, dispuse pe umăr (fig. 4/5; 18/8).

Cănille din ceramică grosieră sunt de asemenea rare; un fragment de la un exemplar cu corpul sub formă de calotă, umăr puțin proeminent și buza cu marginea rotunjită (fig. 9/11); alte fragmente au mici proeminente pe umăr (fig. 18/10).

Din stratul arheologic hallstattian provin, între altele, un vârf de săgeată de os (fig. 11/13) și un altul de fier (fig. 11/12).

Vârfurile de săgeată de os, fără a fi prea frecvente, sunt prezente, totuși, în complexele hallstattiene. Un exemplar foliform cu secțiunea rombică a fost recuperat chiar din perimetrul așezării de la Babadag (fig. 11/14)⁵². Un alt vârf, de formă conică, s-a descoperit la Mlăjitul Florilor⁵³. Un vârf de săgeată de os a fost descoperit în așezarea corespunzătoare culturii Corlăteni-Chișinău de la Trinca (Rep. Moldova)⁵⁴. Piese asemănătoare, între care unele piramidale, altele conice, au apărut și în grupul hallstattian Saharna-Solonceni, respectiv în așezările de la Solonceni, Țahnăuți, Țareuca, Mateuți, Hligeni⁵⁵. De asemenea, în unele complexe de tip Cernogorovka (sec. IX — prima jumătate a sec. VIII î.Hr., după A. I. Terenojkin⁵⁶), atribuite perioadei cimeriene, s-au descoperit și vârfuri de săgeți de os. Exemplarele de la Novoseliskoe (tumulul 5, mormântul 3 și așezare) au secțiunea rombică și adâncitură la bază, iar cele de la Suvorovo (tumulul 5, mormântul 1) secțiunea rotundă⁵⁷. Aceleași tipuri de săgeți de os, cu secțiunea romboidală sau

⁵² din pământul scurs pe fundul unei secțiuni, de către Goranka Tončeva, în timpul vizitei efectuate pe șantier, cu ocazia Colocviului „Prima epocă a fierului la Gurile Dunării și în zonele circumponctice”, Tulcea, 27 septembrie — 2 octombrie 1993.

⁵³ Gabriel Jugănar, *Așezarea hallstattiană de la Mlăjitul Florilor — Garvăn*, comunicare prezentată la a 27-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Constanța, 13—16 mai 1993; idem, *Considerații privitoare la grupul Tămăoani pe teritoriul Dobrogei*, comunicare prezentată la colocviul de la Tulcea, amintit în nota anterioară; piesa se afla în expoziția organizată cu acel prilej.

⁵⁴ Oleg Levițki; *Culturi din epoca hallstattului timpuriu și mijlociu*, Thraco-Dacica, 15, 1994, p. 166.

⁵⁵ Ibidem, p. 182, fig. 7/2—4.

⁵⁶ A. I. Terenojkin, *Kimmeriți*, Kiev, 1976, p. 208.

⁵⁷ Oleg Levițki, *op. cit.*, p. 190, fig. 9/19—20.

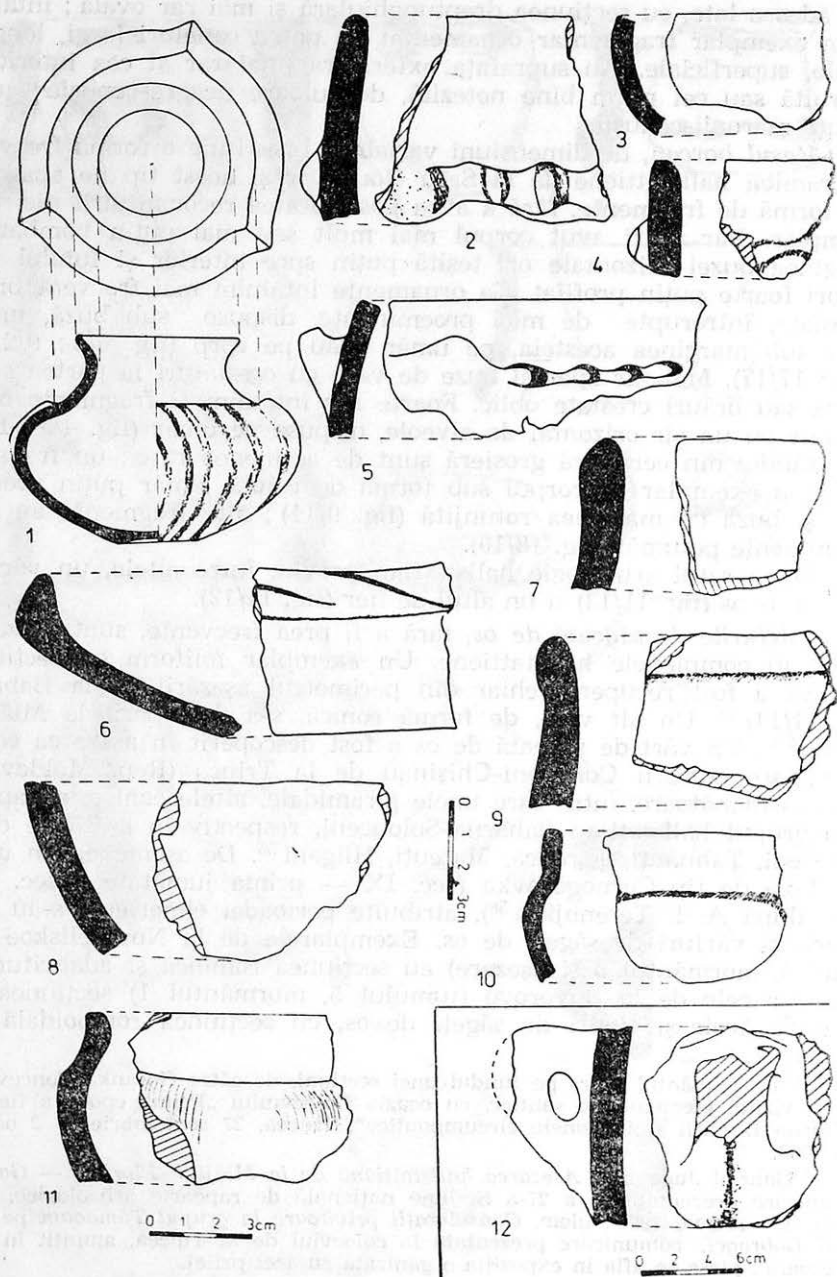

Fig. 9: ceramică descoperită în nivelul hallstattian superior; 1 — vas mic globular; 2, 4, 6, 7, 8, 12 — în secțiunea Ib, carourile 6N — 10N; 3, 5 — în secțiunile I a-b, carourile 2N — 3N; 9 — în secțiunea Ib, carourile 6N — 8N; 7, 9, 12 — de tip Coslogeni.

rotundă, apar în nordul Mării Negre și în cultura Belozerka⁵⁸, precum și în unele culturi prescitice⁵⁹, inclusiv în a doua fază a culturii Cernoles⁶⁰. Două vârfuri de săgeată de os, cu corpul aproape conic, s-au descoperit și în așezarea de la Teleac⁶¹. Faptul că ele evoluează o perioadă relativ îndelungată, explică prezența lor în nivelul III de aici. În aria lor de origine vârfurile de săgeată de os dispar pe la mijlocul secolului al VII-lea î.Hr.⁶², fiind înlocuite aproape exclusiv cu cele de bronz.

Vârfuri de săgeată de fier cu corpul plat, triunghiular (fig. 11/12) s-au descoperit în complexe arheologice mai târzii, corespunzătoare grupului cultural, Ferigile, în morminte care aparțin tuturor zonelor cimitirului eponim⁶³, ca și la Curtea de Argeș⁶⁴. Toate exemplarele de la Ferigile sunt prevăzute cu una sau mai multe perechi de găuri pentru sforile care fixau vârful de săgeată de tija de lemn; e posibil ca și piesa de la Satu Nou să fi avut asemenea orificii, care n-au mai putut fi observate din cauza oxidării ei aproape complete. S-a arătat că originea acestui tip de armă este greu de stabilit⁶⁵. Ele par a reprezenta replici în metal ale săgeților de silex, realizate însă în epoca bronzului din acest aliaj. Un vârf de săgeată de acest tip, dar lucrat din bronz, este menționat ca descoperit într-un bordei hallstattian timpuriu de la Herăstrău⁶⁶.

Manșonul (?) de os descoperit în groapa nr. 48, retezat la extremități, este aproximativ cilindric, cu secțiunea puțin ovală. Prezintă la capete linii incizate și câte un șir de mici triunghiuri excizate, dispuse circular; în interior este scobit aproximativ tronconic (fig. 4/4). Patru manșoane și mânere, dintre care trei lucrate din oase groase, tubulare și unul dintr-un corn de cerb, pregătit pentru a fi utilizat ca mâner pentru cuțit, s-au descoperit la Teleac⁶⁷; nu sunt ornamentate. Fără îndoială, asemenea piese au apărut și în alte complexe hallstattiene, deși sunt mai rar amintite⁶⁸.

Butonii și nasturii de bronz constituie accesorii de harnașament și vestimentație larg răspândite în întreaga perioadă hallstattiană⁶⁹. Butonul de la Satu Nou, cu lamelă transversală de prindere (fig. 5/7), pare

⁵⁸ V. P. Vanciukov, *Belozerskie pameatniki v Severo-Zapadnom Pricernomorie*, Kiev, 1990, p. 103, fig. 35/8; Oleg Levițki, *op. cit.*, p. 176 (vârf de săgeată de os cu tub și trei aripioare, în necropola Budurgeli); la Hadjilar, r. Ștefan Vodă, Rep. Moldova, în tumulul 1, morm. 3 (în care mormântul de tipul Belozerk era cel principal), un vârf piramidal; inf. Serghei Agulnikov, la colocviul din septembrie 1993 de la Tulcea.

⁵⁹ A. I. Meliukova, *Vooruženie skifov*, Moscova, 1964, p. 14 și urm., pl. IA 12—15.

⁶⁰ A. I. Terenokhin, *Predskifskij period na dneprovskom Pravoberežie*, Kiev, 1961, p. 95, fig. 66/6, 9—15, 22.

⁶¹ V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 56, 58 și fig. 17/6—7.

⁶² *Ibidem*, p. 122.

⁶³ A. Vulpe, *Ferigide*, București, 1967, p. 65 și fig. 21.

⁶⁴ *Idem*.

⁶⁵ *Idem*.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 65 și n. 139.

⁶⁷ V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 59 și fig. 21/9—11.

⁶⁸ Un exemplar este semnalat la Mediaș; cf. I. Nestor, Eugenia Zaharia, *Materiale*, 7, 1960, p. 176.

⁶⁹ V. Vasiliev, I. Alexandru Aldea, H. Ciugudean, *op. cit.*, p. 67.

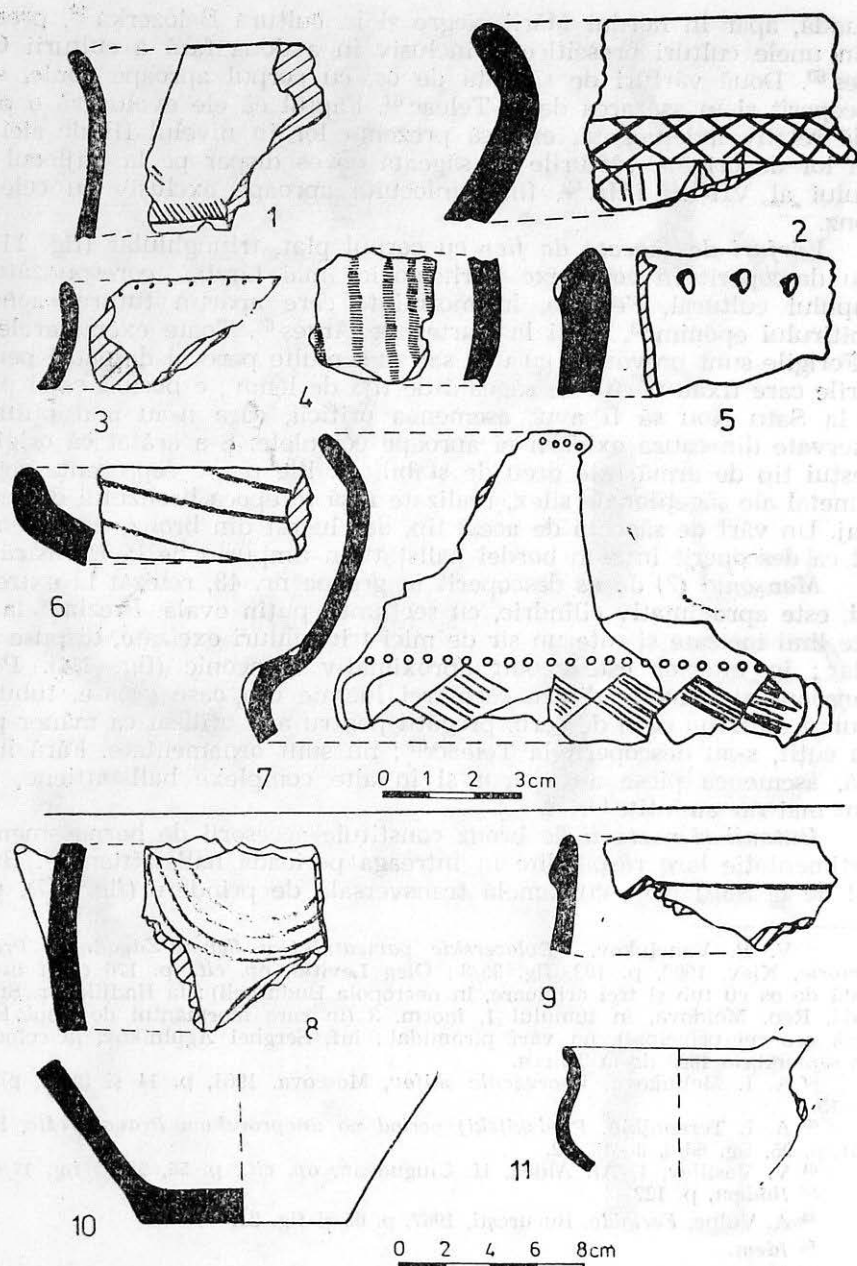

Fig. 10 : ceramică descoperită în nivelul hallstattian superior; 1, 2, 8, 10 — în secțiunile I a-b, carourile 2N — 3N; 3, 5, 6, 7, 9 — în secțiunea Ib, carourile 6N — 10N; 4 — în secțiunile I a-b, carourile 3—4; 11 — în secțiunea 1c, caroul 2N; 2 — epoca bronzului, perioadă nedeterminată; 4 — fragment de tip Cernavodă I; 7 — partea superioară a unei căni de tip Basarabi, secțiunea Ib, carourile 6N — 7N; 9, 11 — fragmente de tip Coslogeni.

să reprezinte mai probabil o piesă de harnașament. Celei de a doua categorii ar putea să-i corespundă resturile unui nasture de bronz complet corodat (fig. 11/11).

Fusaiiolele. Exemplarele descoperite, cel mai adesea fragmentare, sunt relativ grosiere, bitronconice, lucrate din lut. Piesa din groapa nr. 46 (fig. 3/3 ; 15/16), de mai mari dimensiuni, cu partea superioară tronconică, a fost mult mai îngrijit lucrată, cu suprafața lustruită și luciu metalic. Există și o fusaiolă realizată dintr-un fragment ceramic acoperit la exterior cu barbotină (fig. 8/10).

În ceea ce privește încadrarea materialelor hallstattiene de la Satu Nou, constatăm că descoperirile în cauză aparțin atât din punct de vedere geografic, cât și al specificului lor, culturii Babadag.

Unele dintre cele mai caracteristice categorii de vase, doar câte s-au putut determina din cauza stării lor fragmentare, se întâlnesc în mare măsură în toate fazele culturii Babadag, desigur, cu unele deosebiri, pentru câteva tipuri, de la o fază la alta.

În nivelul hallstattian superior⁷⁰ s-au descoperit mai multe materiale care permit o apropiere cronologică de alte complexe arheologice cunoscute. Astfel, vasele bitronconice de mari dimensiuni (fig. 7/1, 2 ; 16/1, 4), puternic bombate, aparțin unei categorii întâlnite în toate fazele culturii Babadag. Existența proeminențelor conice, pline, aplicate, realizate rareori și prin împingerea moderată din interior a peretelui vasului, ca și a unor apucători plate, dreptunghiulare, de asemenea aplicate, pledează pentru o datare relativ târzie a acestui tip, respectiv în fazele Babadag II și III⁷¹. Vasul miniatural cu umărul carenat (fig. 9/1 ; 16/7), care imită vasele bombate, de mari dimensiuni, se aseamănă în mare parte cu un exemplar din faza Babadag III din stațiunea eponimă⁷². Dispunerea concentrică a canelurilor în jurul unor proeminențe aplicate (fig. 4/6 ; 15/6 ; 18/13), ca și ornamentarea în unele cazuri a mijlocului bombat al aceluiași tip de vas cu caneluri largi, paralele, oblice sau verticale (fig. 7/1 ; 18/18, 19), reprezintă o caracteristică mai ales pentru ceramica de tip Babadag III⁷³.

Ceștile sau cămile cu caneluri superficiale dispuse oblic pe corp (fig. 7/3) se întâlnesc în fazele Babadag II și III⁷⁴. Străchinile și castroanele cu buza trasă spre interior și marginea exterioară canelată oblic (fig. 3/6 ; 5/4, 6 ; 6/6 ; 9/6 ; 10/6) și mai rar vertical (fig. 4/1 ; 15/1), caracteristice mai multor culturi hallstattiene, apar în toate fazele culturii Babadag⁷⁵.

⁷⁰ Nivelul I hallstattian, în ordinea descoperirii.

⁷¹ S. Morintz, *Thraco-Dacica*, 8, 1987, p. 48 și fig. 8/7, 8.

⁷² *Ibidem*, fig. 10/7.

⁷³ *Ibidem*, fig. 8/9 ; S. Morintz, *Dacia*, NS, 8, 1964, p. 105—106 și fig. 3/4 ; 4/3 ; 5/6 ; 6/6.

⁷⁴ S. Morintz, *Thraco-Dacica*, 8, 1987, p. 48—50 și fig. 9—11, 13 ; 10/6, 9.

⁷⁵ Idem, *Dacia*, NS, 8, 1964, p. 106 ; idem, *Thraco-Dacica*, 8, fig. 7/10 ; 10/8 ; 11/8 ; idem, *Materiale*, 16, Vaslui, 1982 (București, 1986), p. 60 și fig. 3/5, 6. Străchini și castroane asemănătoare apar, de altfel, în toate așezările corespunzătoare culturii Babadag.

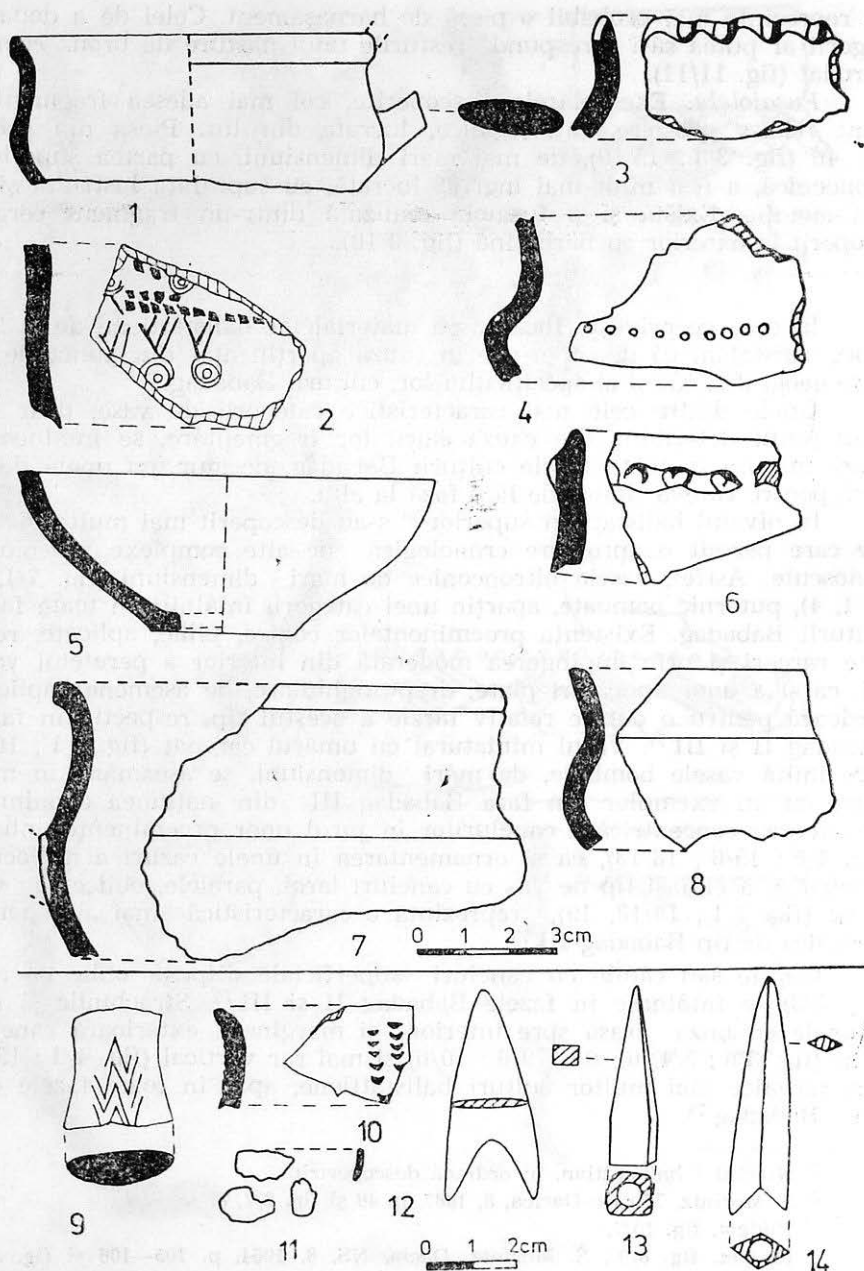

Fig. 11: 1-8 — fragmente ceramice descoperite în nivelul hallstattian inferior; 1 — în zona vetrei; 2 — în secțiunea Ib, caroul 4N; 3, 5 — în zona bordeiului (?); 4, 7 — în secțiunile I b-c, carourile 8N — 10N; 6, 8 — în secțiunile I b-c, carourile 6N — 7N; 9-14 — materiale arheologice din stratul hallstattian comun (9-11 — secțiunile I a-b, caroul 4N; 11 — nasture de bronz corodat); 12 — vârf de săgeată de fier; 13 — vârf de săgeată de os; 14 — vârf de săgeată de os din așezarea de la Babadag; 1, 7 — fragmente de vase de tip Coslogeni.

În nivelul hallstattian în discuție de la Satu Nou întâlnim și alte tipuri de vase care pot fi atribuite tot fazei târzii — Babadag III — mai ales cămile și ceștile neornamentate, de culoare neagră sau neagră-cenușie, cu luciu metalic (fig. 5/2 ; 6/4 ; 7/4, 5, 7, ; 8/5), sau prevăzute pe umăr cu mici proeminențe, butoni, ori caneluri verticale sau oblice, scurte și superficiale, asemănătoare unor coaste, deasupra cărora apare uneori un șir orizontal de mici alveole, umplute inițial cu pastă albă (fig. 8/3, 4, 6, 8)⁷⁶. Tot în acest nivel întâlnim și un număr relativ mare de fragmente de vase (indeosebi cești), ornamentate cu alte motive. Fragmentul din groapa nr. 46, decorat cu două benzi orizontale imprimate, sub care apar linii oblice incizate (fig. 3/5 ; 15/5), ca și fragmentul de vas cu cerculețe imprimate (fig. 5/6), au analogii mai ales în faza Babadag II⁷⁷. Nu excludem posibilitatea ca ele să fi fost purtate din nivelul inferior, primul fragment poate chiar odată cu realizarea gropii.

Din același nivel reținem și câteva fragmente de cești ornamentate pe umăr cu linii orizontale incizate, sub care apar pe corp grupuri de linii oblice incizate, înclinate spre stânga și spre dreapta, formând astfel un decor unghiular (fig. 6/8 ; 8/7 ; 10/1 ; 16/5 ; 18/7). Ornamentul se mai întâlnește în orizonturile Babadag I și II din stațiunea eponimă⁷⁸. Ele își găsesc, de asemenea, analogii în nivelul cel mai vechi de la Mlăjițul Florilor, atribuit fazei Babadag I⁷⁹, ca și la Ijdileni—Frumușița, jud. Galați, descoperiri atribuite de M. Brudiu „etapei Tămăoani“ — Babadag I⁸⁰. Dar la Ijdileni—Frumușița s-au descoperit materiale care aparțin și celorlalte faze ale culturii Babadag (respectiv II și III), precum și un nivel de tranziție Babadag—Basarabi⁸¹. Fragmentele amintite se aseamănă și unor exemplare de la Siliștea—Nazâru, jud. Brăila, așezare atribuită fazei Babadag II⁸². Toarta fragmentară ornamentată cu șiruri oblice, paralele, de impresiuni fine, grupe în cel puțin două registre (fig. 3/4 ; 15/4), prezintă un decor realizat în tehnică specifică fazei Babadag II. Dar prin dispunerea grupată a șirurilor de impresiuni, ornamentul se apropie, într-o anumită măsură și de descoperirile grupului Cozia⁸³. Sincronismul cronologic Babadag II — Cozia a fost de mai multe ori evidențiat⁸⁴. De altfel, decorul torții amintite, deși oarecum diferit aplicat, apare și în alte orizonturi culturale⁸⁵. Reținem că tot în

⁷⁶ Vezi la S. Morintz, *Thraco-Dacica*, 8, p. 48—50 și fig. 9/10—15 ; idem, *Materiale*, 16, p. 60 și 3/1—3.

⁷⁷ S. Morintz, *Dacia*, NS, 8, p. 101—118 și fig. 7/5—7 ; 8/3—6, 8, 13 ; idem, *Thraco-Dacica*, 8, p. 48—50 și fig. 11/3—7 ; 13/3, 6.

⁷⁸ Idem, *Thraco-Dacica*, 8, p. 48—50 și fig. 7/4—7 ; 9/4, 5, 7.

⁷⁹ Gabriel Jugănaru, *op. cit.* ; informație suplimentară și permisiunea de a vedea materialele ne-au fost oferite cu amabilitate de autorul cercetărilor.

⁸⁰ M. Brudiu, *SCIVA*, 42, 1991, 3—4, p. 223—233 și fig. 3—1, 3.

⁸¹ *Ibidem* p. 226—227.

⁸² N. Harțuchi, O. Silvestru, *Istros*, 6, 1992, p. 17—25, 343—341 și pl. 13/2 ; 14/4, 6 ; 15/1.

⁸³ A. László, *Arh. Mold.*, 7, 1972, p. 207—224 și fig. 9/5—6 ; 11/5.

⁸⁴ Idem, *Hallsattul timpuriu și mijlociu pe teritoriul Moldovei* (rezumatul tezei de doctorat), Iași, 1986, p. 13—15 ; S. Morintz, *op. cit.*, p. 63—66 etc.

⁸⁵ ex. în cultura Basarabi ; cf. M. Brudiu, *op. cit.*, p. 229—230, fig. 6/5 ; 7/9.

acest nivel s-a descoperit și partea superioară a unei căni de tip Basarabi (fig. 10/7 ; 16/9), ale cărei motive ornamentale se întâlnesc pe mai multe categorii de vase specifice acestei culturi⁸⁶.

Nivelul I hallstattian (în ordinea descoperirii) îi aparțin, după cum am văzut mai sus și șase gropi (nr. 41, 43, 44, 45, 48) dintre care unele cu schelete umane, mai rar și cu schelete de animale. Dar și în cazul lor materialul arheologic reprezentativ este relativ puțin, uneori amestecat și cu alte fragmente ceramice purtate, ceea ce nu favorizează încadrarea lor cronologică mai restrânsă, inclusiv a nivelului căruia le aparțin.

În nivelul hallstattian inferior (nivelul II), inclusiv în complexele arheologice care i-au aparținut (bordei ?, zona vetrei și groapa nr. 49), ceramica hallstattiană descoperită, în totalitate fragmentară, deși relativ bogată, este de asemenea comună în cea mai mare parte celor trei faze ale culturii Babadag (îndeosebi fragmentele de vase mari, bitronconice sau bombate, de străchini, căni, cești, ori de vase grosiere). Din punct de vedere cronologic nici acest nivel nu prezintă materiale hallstattiene care să permită o datare sigură. Amintim, totuși, fragmentul de vas de tip Babadag II (fig. 11/2 ; 20/1). Un element important, care nu poate fi trecut cu vederea, este numărul relativ mare și variat al materialelor de tip Coslogeni descoperite în acest nivel, ca și al unor exemplare din epoca bronzului, asupra cărora vom reveni mai jos.

După cum am mai amintit, cele două niveluri hallstattiene n-au putut fi delimitate clar între ele pe întregul sector cercetat, deoarece în unele zone stratul hallstattian ne apare relativ uniform. Din el provin de asemenea materiale importante, anterioare locuirii getice, descoperite pe ambele platouri (de nord și de sud). Totodată, în nivelurile getice au apărut uneori și materiale hallstattiene purtate. Amintim în primul rând descoperirea unui material relativ bogat, comun tuturor fazelor culturii Babadag, între care mai ales fragmente mari de vase bitronconice sau bombate, negre-lustruite la exterior, cu proeminente aplicate, iar într-un caz chiar cu o apucătoare plată, orizontală ; fragmente de străchini cu buza trasă în interior și caneluri oblice pe marginea exterioară (fig. 14/7 ; 21/8) ; fragmente de căni, cești și de vase grosiere.

Fragmentele de cești ornamentate pe umăr cu incizii orizontale, sub care apar alte grupuri de linii oblice incizate, înclinate spre stânga sau spre dreapta, ori încadrate în triunghiuri cu vârful în jos și umplute cu pastă albă (fig. 14/5,6,9 ; 21/2,4,5), au analogii în faza Babadag I, iar într-o anumită măsură și în Babadag II⁸⁷. Ceașca descoperită în secțiunea II, la baza vegetalului antic de sub val (fig. 14/8 ; 21/1), corespunde fazei Babadag I. Un material ceramic asemănător s-a descoperit și în nivelul atribuit fazei Babadag I de la Garvăn — Mlăjițul Florilor⁸⁸, ca și în așezarea de la Murighiol — Ghiolul Pietrei, corespunzătoare fazei Babadag II⁸⁹. Alte analogii întâlnim și în descoperirile

⁸⁶ A. Vulpe, Dacia, NS, 30, 1986, p. 49—89, în combinații diferite.

⁸⁷ S. Morintz, *op. cit.*, p. 48—50 și fig. 7/7, 9 ; 9/4, 5, 7, 9

⁸⁸ *supra*, n. 79.

⁸⁹ Vasilica Lungu, Peuce, 10, 1991, vol. I, p. 66 ; vol. II, p. 64, 65 și fig. 13/5, 8 ; 14/5, 6 ; am putut vedea o parte a materialului descoperit prin bunăvoința autoarei săpăturii și a colegului Gabriel Jugănar.

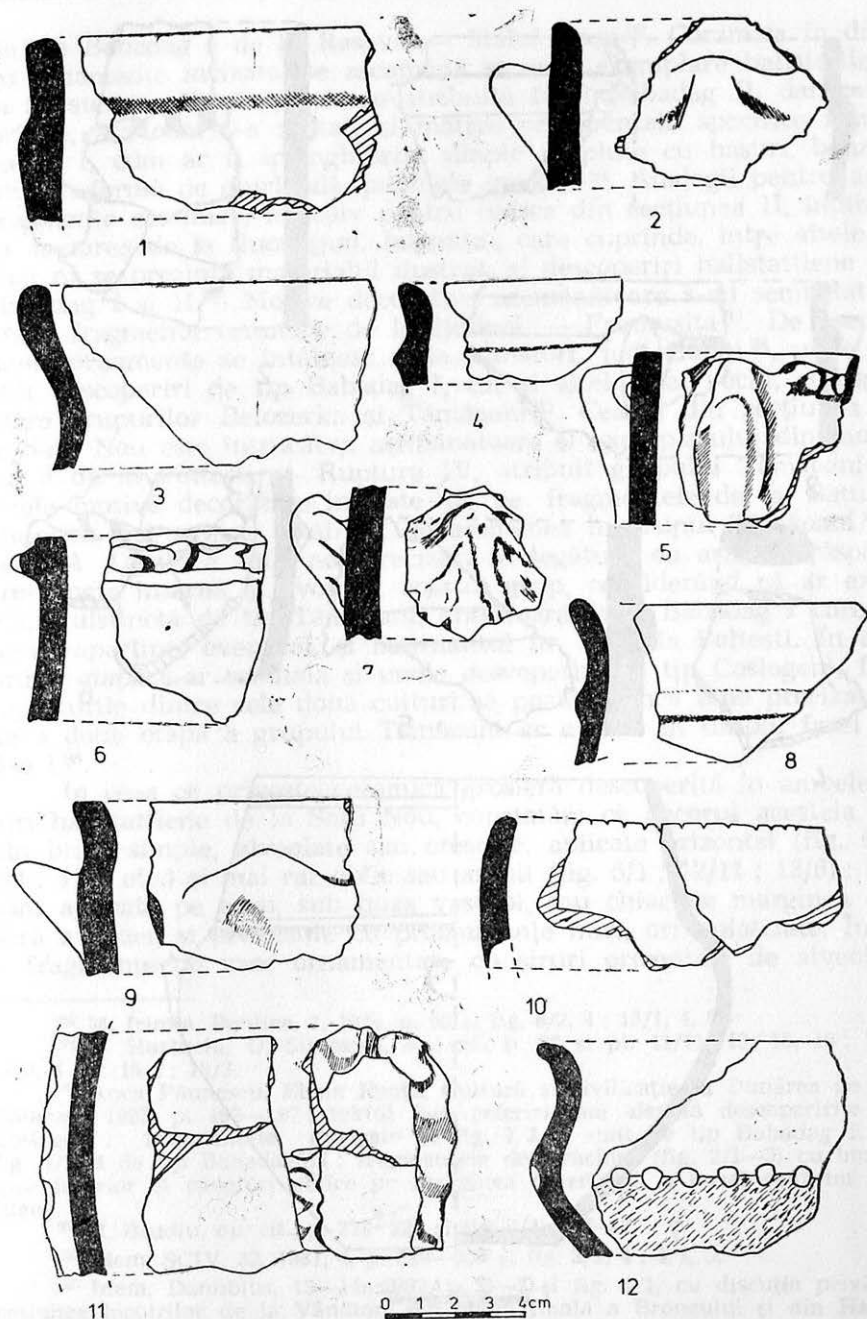

Fig. 12 : fragmente ceramice descoperite în nivelul hallstattian inferior ; 1—3, 6—9 în secțiunile I b-c, carourile 6N — 7N ; 5 — în secțiunile I b-c, caroul 5 — zona vetrei ; 10—12 — în secțiunile I b-c, carourile 8N — 10N ; 1—4, 8—9 — de tip Coslogeni ; 12 de tip Cernavodă III ?

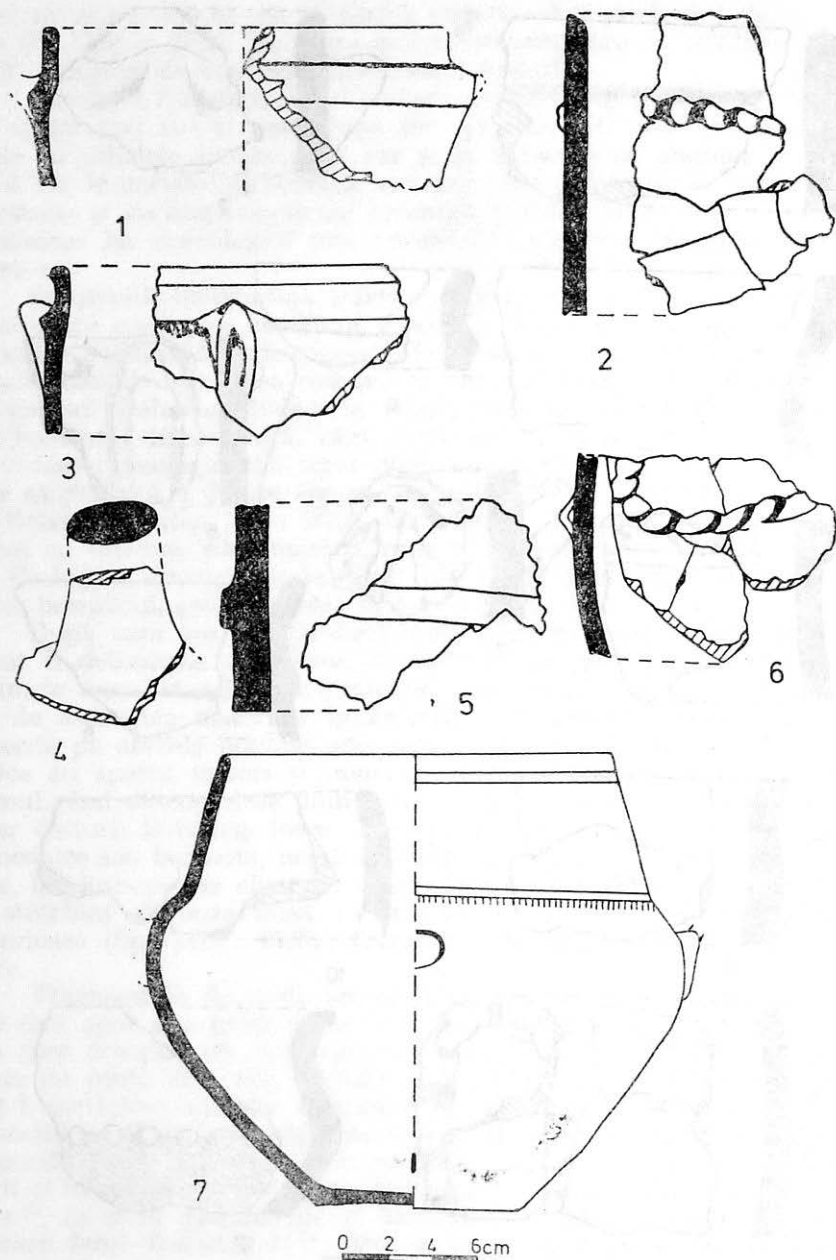

fig. 13: ceramică descoperită în nivelul hallstattian inferior; 1 — în zona vetrei; 2, 6 — în secțiunile I b-c, carourile 8N — 10N; 3 — în zona bordeiului(?); 4 — în secțiunea Ib, carourile 6N — 7N; 5 — în secțiunile I b-c, carourile 3N — 4N; 7 — vas dintr-o perioadă neprecizată a Bronzului timpuriu sau mijlociu, inv. 37768; 1, 3, 4, 5 — de tip Coslogeni.

de tip Babadag I de la Rasova — Malul Roșu⁹⁰. Ceramica în discuție, cu ornamente incizate, se aseamănă și unor exemplare hallstattiene de la Siliștea — Nazăru, așezare atribuită fazei Babadag II, dar care cuprinde, așa cum s-a arătat, și motive ornamentale specifice fazei Babadag I, cum ar fi triunghiurile simple umplute cu hașuri, benzile de linii în formă de ghirlandă, punctele incizate⁹¹. Analogii pentru aceleași fragmente ceramice, inclusiv pentru ceașca din secțiunea II, întâlnim și în așezarea de la Bucu (jud. Ialomița), care cuprinde, între altele, după cum ni se prezintă materialul ilustrat, și descoperiri hallstattiene de tip Babadag I și II⁹². Motive decorative asemănătoare s-au semnalat și pe unele fragmente ceramice de la Ijdileni — Frumușița⁹³. De asemenea, unele ornamente se întâlnesc și la Vânători, jud. Galați⁹⁴, unde există atât descoperiri de tip Babadag I, cât și altele mai vechi, corespunzătoare grupurilor Belozerka și Tămăoani⁹⁵. Ceașca din secțiunea II de la Satu Nou este întrucâtva asemănătoare și exemplarului din mormântul 9 de la Foltești — Ruptura IV, atribuit grupului Tămăoani⁹⁶, iar unele motive decorative incizate de pe fragmentele de la Satu Nou, amintite mai sus, se întâlnesc de asemenea în grupul Tămăoani⁹⁷. Recent, A. László a adus noi precizări în legătură cu aria de răspândire, cronologia internă și evoluția acestui grup, considerând că ar exista o etapă distinctă de tip Tămăoani, anterioară fazei Babadag I căreia i-ar putea aparține, eventual, și mormântul nr. 9 de la Foltești. În această primă etapă s-ar semna și unele descoperiri de tip Coslogeni, fără ca raporturile dintre cele două culturi să poată fi încă bine precizate; cea de a doua etapă a grupului Tămăoani ar evolua în timpul fazei Babadag I⁹⁸.

În ceea ce privește ceramica grosieră descoperită în ambele niveluri hallstattiene de la Satu Nou, constatăm că decorul acesteia constă din brăie simple, alveolate sau crestate, aplicate orizontal (fig. 6/2, 7; 8/1; 12/6 etc.) și mai rar oblic sau arcuit (fig. 5/1; 12/11; 13/6); brăiele sunt aplicate pe corp, sub buza vasului, sau chiar pe marginea exterioară a buzei, și prevăzute cu proeminențe mici, ori aplatizate. Întâlnim și fragmente de vase ornamentate cu șiruri orizontale de alveole (fig.

⁹⁰ M. Irimia, *Pontica*, 7, 1974, p. 95 și fig. 8/2, 4; 15/1, 4, 5.

⁹¹ N. Harțuchi, O. Silvestru, *op. cit.*, p. 22 și pl. 11/11, 13, 15, 16; 13/1, 2; 14/3, 4, 6; 15/1; 18/3.

⁹² Anca Păunescu, Elena Rența, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 10, Călărași, 1993, p. 193—197; textul face referiri mai ales la descoperirile de tip Coslogeni; fragmentele ilustrate la fig. 1/3, 5 sunt de tip Babadag I, iar la fig. 1/1, 4 de tip Babadag II; fragmentele de străchini (fig. 2/1—3) cu buza trasă spre interior și caneluri oblice pe marginea exterioară a buzei sunt tot hallstattiene.

⁹³ M. Brudiu, *op. cit.*, p. 223—226 și fig. 3/1, 3, 5—7.

⁹⁴ Idem, *SCIV*, 32, 1981, 4, p. 529—534 și fig. 3/2, 4; 4/1, 5.

⁹⁵ Idem, *Danubius*, 13—14, 1992, p. 6—7 și fig. 1/1, cu discuția privind succesiunea locuirilor de la Vânători din etapa finală a Bronzului și din Hallstattul timpuriu.

⁹⁶ A. László, *Mem. Antiq.*, 12—14, p. 69 și fig. 11.

⁹⁷ Ibidem, p. 69—70 și fig. 12—13; 13/4, 5, 13.

⁹⁸ Idem, *Despre originea, evoluția și cronologia primei etape a fierului la Dunărea de Jos (secolele XII—VII a.Chr.)*, comunicare prezentată la colocviul de la Tulcea, 27 septembrie — 2 octombrie 1993.

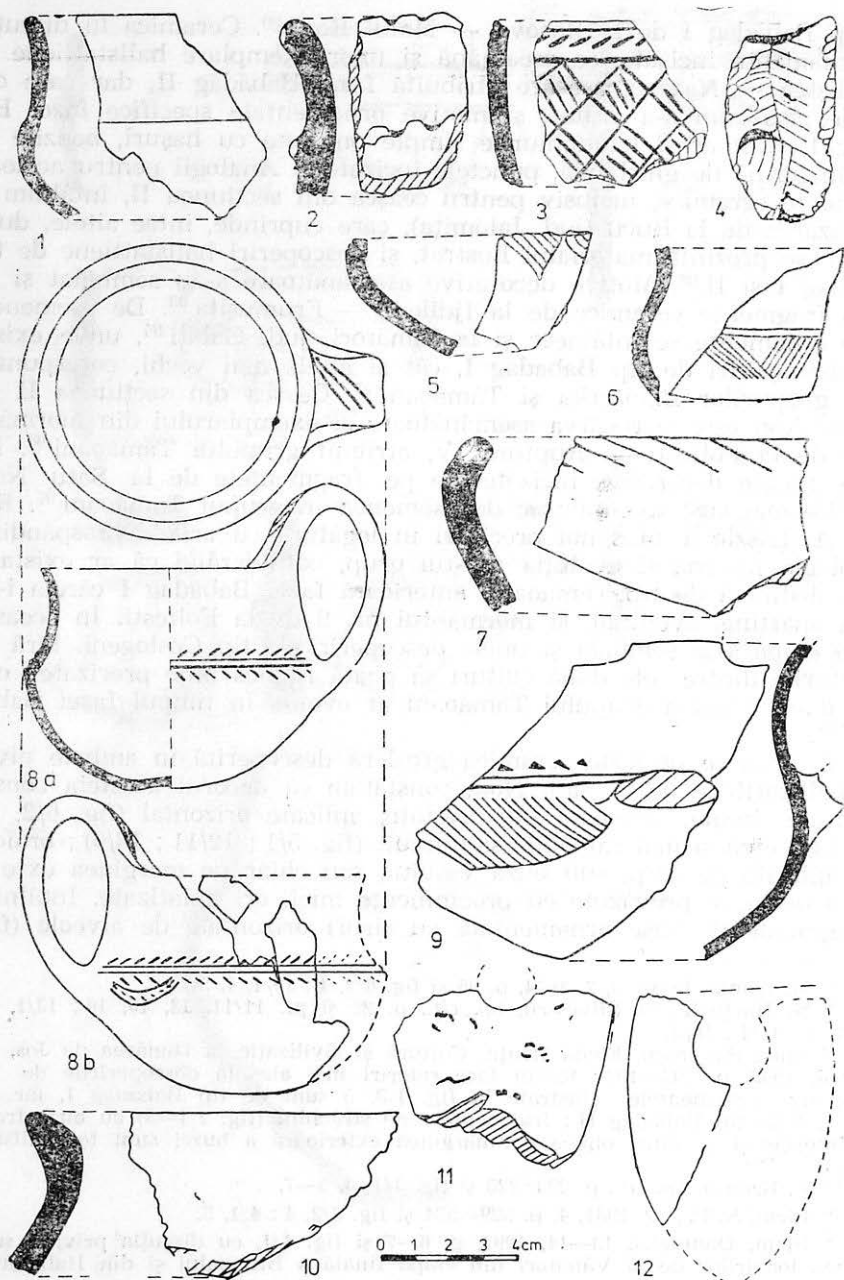

Fig. 14: 1—3, 6, 7, 9, 10 — ceramică descoperită în stratul hallstattian comun (1, 2, 7, 9, 10 — secțiunea Ia, carourile 6—7; 3 — în secțiunea Ia, carourile 1 — 1N; 5 — în secțiunile I b-c, carourile 1 — 1N, în nivelul nr. 4 getic; 6 — în secțiunea Ia, carourile 3, 4; 8 — ceașcă descoperită în secțiunea II, în solul vegetal antic de sub val; 10 — de tip Coslogeni; 4 — uncă de silex; 11—12 — topoare fragmentare de piatră.

4/5; 18/8) sau creștături oblice aplicate pe corp, ori pe buză (fig. 5/3; 12/10). Această categorie ceramică și ornamentele amintite se întâlnesc atât în stațiunea eponimă⁹⁹, cât și în alte așezări cu materiale de tip Babadag, cum ar fi Rasova — Malul Roșu¹⁰⁰, Gura Canliei¹⁰¹, Murighiol — Ghiolul Pietrei¹⁰², Garvăn — Mlăjitul Florilor¹⁰³, Siliștea — Nazăru¹⁰⁴, Ijdileni — Frumușița¹⁰⁵ etc. Categoria de vase în cauză se găsește într-o cantitate importantă în toate așezările hallstattiene.

În cadrul cercetărilor de la Satu Nou este importantă și descoperirea părții superioare a unei căni de tip Basarabi în nivelul hallstattian superior. S-a precizat că în Dobrogea nu s-a identificat nici o așezare de tip Basarabi, cu toate că în cursul fazei Babadag III cultura amintită a ocupat estul Munteniei și sudul Moldovei. Dobrogea a continuat să fie populată de comunitățile fazei a III-a a culturii Babadag, cele ale culturii Basarabi neputând pătrunde aici¹⁰⁶. Fragmente ceramice de tip Basarabi, care dovedesc pe de o parte contemporaneitatea parțială a celor două culturi de-a lungul evoluției îndelungate a fazei Babadag III¹⁰⁷, iar pe de alta existența unor contacte între comunitățile lor umane, îndeosebi în zona Dunării, s-au descoperit mai demult la Babadag, Histria, Murighiol (?), Hârșova și Rasova — Malul Roșu (aici într-un număr mai mare)¹⁰⁸. Acestora și se adaugă, deci, descoperirile recente de la Satu Nou — Valea lui Voicu și Revărsarea — Cotu Tichilești, jud. Tulcea (cu mai multe exemplare)¹⁰⁹. De altfel, ambele culturi sunt prezente prin descoperiri reprezentative în estul Munteniei și în sudul Moldovei. La Ijdileni — Frumușița (jud. Galați) este amintit un „nivel de tranziție Babadag — Basarabi“¹¹⁰, iar la Piscu — Cimitirul Vechi (același județ) o locuire de tip Babadag, „mai sporadică în faza a II-a și mai evidentă în faza a III-a, când a avut loc și contactul cu o locuire de tip Basarabi“¹¹¹. În legătură cu aceste descoperiri s-a presupus că sosirea purtătorilor culturii Basarabi aici a avut loc într-o etapă când zona era locuită încă de purtătorii unor tradiții de tip Babadag III, deoarece la Ijdileni — Frumușița nu există, stratigrafic, nici o cezură între cele două culturi¹¹². Momentul poate fi corelat cu perioada în care

⁹⁹ S. Morintz, Dacia, NS, 8, 1964, p. 106 și fig. 4/6; 5/5; Idem, Materiale, 16, Vaslui, 1982 (București, 1986), fig. 4/6 (vas ornamentat cu un șir orizontal de alveole); Idem, Thraco-Dacica, 8, 1987, fig. 11/9—10.

¹⁰⁰ M. Irimia, Pontica, 7, 1974, p. 93—94 și fig. 11/3, 6, 7; 12/1, 5; 24/1, 3, 6; 25/1—6.

¹⁰¹ Idem, Pontica, 14, 1981, p. 81 și fig. 14/1; 3; 20/21—27.

¹⁰² Vasilica Lungu, *op. cit.*, p. 66 și pl. 13/10.

¹⁰³ *Supra*, nota 79.

¹⁰⁴ N. Harțușche, O.-Silvestru, *op. cit.*, p. 20—21, pl. 8/1; 10/3; 11/23; 15/3.

¹⁰⁵ M. Brudiu, SCIVA, 42, 1991, 3—4, p. 230—231 și fig. 6/8; 7/5, 8; 8/1—6.

¹⁰⁶ S. Morintz, Thraco-Dacica, 8, 1987, p. 66—67.

¹⁰⁷ Pe baza legăturilor cu cultura Basarabi, S. Morintz presupune chiar existența a două etape în evoluția fazei Babadag III; *loc. cit.*

¹⁰⁸ A. Vulpe, Dacia, NS, 1986, p. 48—89, nr. 6, 78, 79, 123, 153, cu bibli.

¹⁰⁹ V. H. Baumann, Așezarea hallstattiană de la Revărsarea — Cotu Tichilești, comunicare prezentată la colocviul de la Tulcea, 27 septembrie — 2 octombrie, 1993; materialul se afla în expoziția organizată cu acel prilej.

¹¹⁰ M. Brudiu, *op. cit.*, p. 223—233.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 233—238.

¹¹² *Ibidem*, p. 238.

comunitățile de tip Basarabi au manifestat o mobilitate accentuată, intrând în legătură și cu cele de tip Babadag III din Dobrogea și din sudul Moldovei.

O problemă deosebită o ridică descoperirea în ambele niveluri hallstattiene de la Satu Nou a unor fragmente ceramice de tip Coslogeni. Din punct de vedere tehnic ceramica prezintă două categorii. Celele dintr-ai li aparțin vasele de factură grosolană, din pastă cu cioburi pisate, bine frământată, cu suprafața uneori zgrunțuroasă, altelei netezită sumar, de culoare cărămizie, cu nuanțe roșcate ori cenușii. Ca formă reprezentativă se poate distinge vasul borcan cu un brâu (sau o bandă) în relief, nealveolat, aplicat sub buză și întrerupt de mici apucători triunghiulare, trase în sus (fig. 12/2, 5, 8, 9, 13/1, 3; 19/2, 5, 8). Au apărut și câteva fragmente de chiupuri, cu pereții groși, ornamentate de asemenea cu o bandă în relief, continuă (fig. 12/1; 13/5; 21/6). A doua categorie ceramică o formează vasele din pastă de mai bună calitate, care, conține și cioburi pisate (la exemplarele de mari dimensiuni), dar mai ales nisip; au suprafața bine netezită sau lustruită, de culoare variabilă, între cărămiziu cu nuanțe gălbui, roșcate, sau maronii și cenușie-maronie. Ca forme distingem de asemenea vasul-borcan sau chiupul cu un brâu (sau bandă) în relief, nealveolat, pe care sunt plasate uneori proeminențele alungite vertical (fig. 7/6; 12/4), sau apucători trase în sus; vasele bitronconice (uneori de mari dimensiuni) au torți masive, arcuite pe pânțe (fig. 7/8; 9/12; 15/8; 18/17); uneori vasele de acest tip par să fi avut marginea exterioară a buzei puțin îngroșată (fig. 9/7, 9; 14/10); câni sau cești cu corpul scund, bombat, umărul mai mult sau mai puțin reliefat și buza îngroșată la exterior ca un „tiv“ (fig. 6/1; 10/9, 11; 11/1, 7; 17/1; 20/2).

Fragmente de vase asemănătoare s-au descoperit în aria propriu-zisă a culturii Coslogeni, între altele, la Grădiștea-Coslogeni, Andolina, Dorobanțu, Sultana¹¹³, Radovanu¹¹⁴ etc., din jud. Călărași, Gârlița¹¹⁵ și Bugeac¹¹⁶ din județul Constanța, Pietroiu¹¹⁷ din jud. Iași etc.

La Satu Nou ceramica de tip Coslogeni a apărut în ambele niveluri hallstattiene, dar într-o cantitate mai mare în nivelul inferior; de asemenea, unele fragmente au fost purtate și în nivelurile getice.

Descoperirea unor materiale de tip Coslogeni în așezări hallstattiene corespunzătoare culturii Babadag nu este un caz singular, limitat doar la Satu Nou. Asemenea descoperiri s-au semnalat și în alte așezări. La Gârvan — Mlăjitul Florilor, în nivelul cel mai vechi, atribuit fazei Babadag I, au apărut și fragmente de vase — borcan sau bitronconice ornamentate cu un brâu (sau bandă) în relief, nealveolat, precum și frag-

¹¹³ S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, I, București 1975, p. 121—152 și fig. 62/1—3, 5, 6—13; 65/1—3, 6, 10—12; 75/1—5, 7, 9, 12 etc.; Marian Neagu, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, V—VII, 1988—1989*, p. 13—26 (unde sunt ilustrate și materiale hallstattiene).

¹¹⁴ S. Morintz, *Done Șerbănescu, Thraco-Dacica*, 6, 1985, p. 7—21.

¹¹⁵ Corneliu Cârjan, *Pontice* 2, 1969, p. 129—132 și fig. 25—28.

¹¹⁶ M. Irimia, *SCIVA*, 32, 1981, 3, p. 353—361 și fig. 4/2, 3, 5, 6; 5/1—6.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 263, 266 și fig. 5/7, 11.

mente de vase cu buza îngroșată ca un „tiv“¹¹⁸. Fragmente „de tip Coslogeni“ par să fi fost descoperite și la Murighiol — Ghiolul Pietrei¹¹⁹. Descoperiri de tip Coslogeni au apărut și la Rasova — Malul Roșu, de asemenea în condiții stratigrafice neclare; nu s-a descoperit nici un complex închis ori vreun nivel arheologic corespunzător acestei culturi¹²⁰. La Siliștea — Nazăru, în locuințe cu materiale tipice Babadag s-au găsit două vase — un borcan și un castron — de tip Coslogeni, fără ca săpăturile să surprindă vreun nivel ori cel puțin urme sporadice de locuire corespunzătoare acestei culturi. Prezența celor două vase a fost explicată printr-o posibilă introducere a lor din afară¹²¹. Dar aceasta presupune contemporaneitatea cel puțin parțială a așezărilor corespunzătoare celor două culturi și situarea locuirii de tip Coslogeni într-o zonă relativ apropiată; deși nu se exclude, e mai puțin probabilă reutilizarea mai târzie a vaselor de tip Coslogeni. În așezarea de la Bucu s-au semnalat atât descoperiri de tip Coslogeni, cât și Babadag¹²².

Constatăm, astfel, că în mai multe așezări în care s-au semnalat materiale hallstattiene timpurii, de tip Babadag I (uneori și II), au apărut și descoperiri de tip Coslogeni, care n-au putut fi puse în legătură cu vreun complex arheologic ori nivel corespunzător acestei culturi. De la situația amintită face excepție însă, în primul rând, chiar marea așezare eponimă, în care nu s-au semnalat materiale de tip Coslogeni, deși aici sunt bine evidențiate toate fazele culturii Babadag. De asemenea, nici cu ocazia cercetărilor întreprinse la Enisala, pe înălțimea unde se află ruinele fortificației medievale¹²³, ori pe platoul „Palanca“ de la poalele cetății¹²⁴, n-au fost semnalate descoperiri de tip Coslogeni, lucru firesc, dacă avem în vedere că prima locuire de aici a fost atribuită fazei Babadag II, iar cea de a doua — fazei Babadag III.

Dar rezultatele amplelor cercetări de la Babadag, deși definitorii pentru înțelegerea evoluției întregii culturi și în primul rând a sitului în cauză, nu pot fi utilizate ca un etalon obligatoriu pentru interpretarea altor descoperiri, ci mai ales ca o bază de comparație.

După cum s-a precizat, cultura Coslogeni, apărută în bună parte ca o consecință a extinderii culturii Sabatinovka la Dunărea de Jos, a populat începând din secolul XIII î.Hr. sud-estul României până la Mostiștea, inclusiv Dobrogea, precum și nord-estul Bulgariei. Noii veniți au intrat în contact cu culturile învecinate (Tei, Zimnicea—Plovdiv), evoluând independent, diferențiindu-se de culturile Sabatinovka și Noua, cu care formează însă un mare complex cultural¹²⁵. Cultura Coslogeni a evoluat pe parcursul a trei faze; cea de a treia, corespunzătoare ul-

¹¹⁸ *Supra*, nota 79.

¹¹⁹ Informație Gabriel Jugănarul; materialul în cauză nu este amintit de Vasilica Lungu, *op. cit.*

¹²⁰ M. Irimia, *Pontica*, 7, 1974, p. 81—84.

¹²¹ N. Harțușche, O. Silvestru, *op. cit.*, p. 17.

¹²² A. Păunescu, E. Rența, *loc. cit.*

¹²³ I. T. Dragomir, *SCIVA*, 25, 1974, 1, p. 131—136.

¹²⁴ El. Lăzărca, Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Materiale*, 14, Tulcea, 1980, p. 146—152.

¹²⁵ S. Morintz, Niță Anghelescu, *SCIV*, 21, 1970, 3, p. 373—413; S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, I, p. 121—152.

timei etape a Bronzului din sud-estul României și din nord-estul Bulgariei (aproximativ secolele XII—XI î.Hr.), este documentată de grupul cultural Radovanu, considerat ca rezultat al fuziunii culturilor Coslogeni și Zimnicea—Plovdiv ¹²⁶. Săpăturile din ultimii ani, întreprinse în așezarea eponimă de la Grădiștea Coslogeni, unde există și complexe hallstattiene timpurii, au adus la lumină unele descoperiri (între care un pumnal de bronz foliform cu nervură mediană, un cuțit, pandantiv și ace de bronz, psalii de os, tipare), care au pus în discuție cronologia fazei finale a culturii Coslogeni și raporturile acesteia cu cea dintâi cultură hallstattiană din zonă — Babadag (faza I-a) ¹²⁷. Este posibil ca într-o anumită regiune (care să cuprindă eventual zonele aflate de o parte și de alta a Dunării și din apropierea ei), cultura Coslogeni să fi avut o mai lungă durată, evoluția sa prelungindu-se până la apariția aici a culturilor hallstattiene. Nu ar fi exclus ca pentru o vreme cele două culturi să se fi întrepătruns, fiind vorba, probabil, de aceleași comunități umane care, păstrând încă un timp unele elemente tehnice specifice ceramicii de tip Coslogeni, s-au integrat treptat procesului timpuriu de hallstattizare, cunoscut deocamdată, mai bine, prin aspectul Babadag I.

Desigur, acestor opinii li se opun în primul rând constatările din așezarea de la Babadag, unde nu s-a semnalat ceramică de tip Coslogeni, precum și observația potrivit căreia cultura Babadag nu trădează, prin aspectul său general, moșteniri din cultura Coslogeni ¹²⁸. Pe de altă parte, nici în așezarea de la Radovanu, corespunzătoare fazei a III-a a culturii Coslogeni și considerată ca reprezentând ultima manifestare a epocii bronzului din sudul României, n-au apărut elemente hallstattiene ¹²⁹. În schimb, s-a afirmat că o altă așezare de tip Radovanu, cea de la Căscioarele (jud. Ialomița), prezintă și unele trăsături proprii Hallstatt-ului timpuriu ¹³⁰. În măsura în care în această zonă fenomenele culturale de tip Coslogeni și-au prelungit existența, pentru o vreme, și la începutul Hallstatt-ului timpuriu, paralel cu manifestările cele mai timpurii de tip Babadag, și-ar găsi confirmarea și observația lui A. László, amintită mai sus, potrivit căreia în prima etapă a grupului Tămăoani s-ar semna și unele descoperiri de tip Coslogeni ¹³¹.

Pentru cele două niveluri hallstattiene de la Satu Nou există puține elemente care să permită o încadrare cronologică mai precisă. În raport cu observațiile de mai sus și cu analogiile avute în vedere pentru materialul descoperit avem următoarea succesiune :

— nivelul hallstattian inferior (nivelul II în ordinea descoperirii) corespunde evoluției timpurii a așezării, din faza Babadag I, în care se semnalează și unele prezențe materiale mai numeroase de tip Coslogeni ; acest nivel evoluează parțial și în Babadag II, după cum ne sugerează o parte a materialului descoperit ;

¹²⁶ S. Morintz, Done Șerbănescu, *loc. cit.*

¹²⁷ Marian Neagu, Dan Basarab Nanu, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 2, 1986, p. 99—128 ; idem, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 5—7, 1983—1989, p. 13—26.

¹²⁸ S. Morintz, *op. cit.*, p. 160.

¹²⁹ Idem, *Thraco-Dacia*, 6, 1985, p. 21.

¹³⁰ Idem.

¹³¹ *Supra*, n. 98.

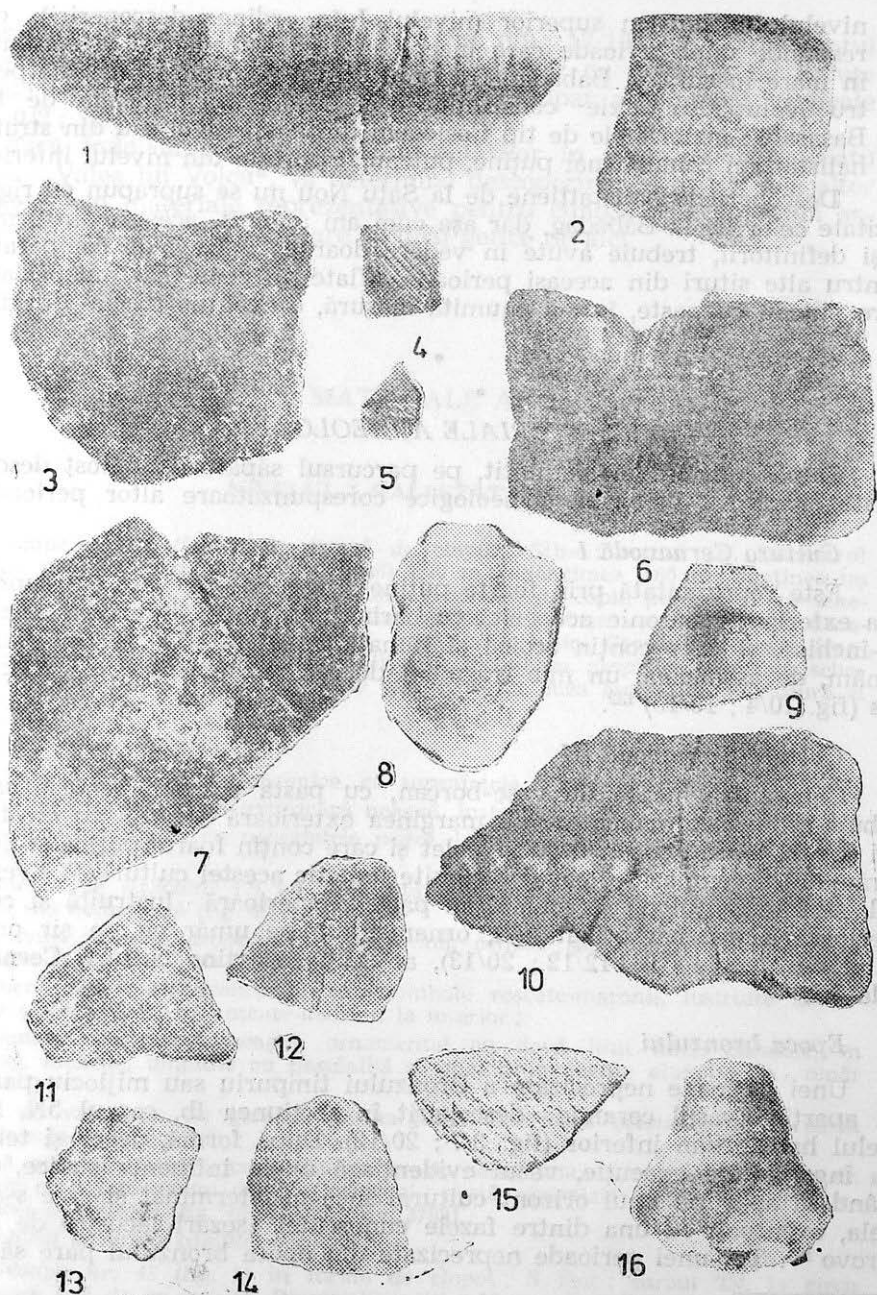

Fig. 15 : materiale arheologice descoperite în gropile nivelului hallstattian superior ; 1-9 — în groapa nr. 43 ; 2, 3, 8 — în groapa nr. 41 ; 4, 5, 7, 10-14, 16 — în groapa nr. 46 ; 15 — în groapa nr. 48 ; 8 — toartă de tip Coslogeni ; 15 — fragment acoperit cu barbotină. Scări diferite.

— nivelul hallstattian superior (nivelul I în ordinea descoperiri), corespunde unei perioade care începe în faza Babadag II și continuă în mare măsură în Babadag III, unul dintre reperele principale pentru evoluția sa târzie constituind-o și fragmentul de cană de tip Basarabi; materialele de tip Coslogeni din acest nivel sau din stratul hallstattian comun, mai puține, puteau fi purtate din nivelul inferior.

Descoperirile hallstattiene de la Satu Nou nu se suprapun cu rigurozitate celor de la Babadag, dar așa cum am amintit, acestea din urmă, deși definitorii, trebuie avute în vedere doar ca o bază de comparație pentru alte situri din aceeași perioadă, aflate în zone mai îndepărtate, care puteau cunoaște, într-o anumită măsură, o evoluție parțial diferită.

*
*   *

ALTE MATERIALE ARHEOLOGICE

După cum am mai amintit, pe parcursul săpăturii au fost descoperite și câteva materiale arheologice corespunzătoare altor perioade.

Cultura Cernavodă I

Este reprezentată prin foarte puține fragmente de vase, cu suprafața exterioară maronie acoperită cu barbotină, iar cea interioară cenușie-închisă, și care conțin scoică sfărâmată în pastă (fig. 18/14). Menționăm, de asemenea, un mic fragment de cană ornamentată cu șnurul fals (fig. 10/4; 18/15)¹³².

Cultura Cernavodă III

Câteva fragmente de vase-borcan, cu pasta maronie-cenușie sau gălbuie-cenușie, ornamentate pe marginea exterioară a buzei cu creștături (fig. 11/3), sau cu un brâu alveolat și care conțin foarte puțină scoică sfărâmată în compoziție, pot fi atribuite ipotetic acestei culturi¹³³. Eventual, și fragmentul de strachină, cu partea superioară lustruită și cea inferioară aspră, barbotinată (?), ornamentată pe umăr cu un șir orizontal de alveole (fig. 12/12; 20/13), ar putea aparține culturii Cernavodă III.

Epoca bronzului

Unei perioade neprecizate a Bronzului timpuriu sau mijlociu pare să-i aparțină vasul ceramic descoperit în secțiunea Ib, caroul 5N, în nivelul hallstattian inferior (fig. 3/7; 20/12). După formă, decor și tehnica îngrijită de execuție, vasul evidențiază unele influențe sudice, el putând să aparțină unui orizont cultural încă nedeterminat și care s-ar corela, eventual, cu una dintre fazele cunoscutei așezări lacustre de la Ezerovo¹³⁴. Tot unei perioade neprecizate din epoca bronzului pare să-i

¹³² Determinare P. Roman; vezi și S. Morintz, P. Roman, Dacia, NS, 12, 1968, p. 47—77 și fig. 8/21; 9/5; 11/3, 5, 8.

¹³³ S. Morintz, P. Roman, op. cit., p. 81—98 și fig. 28/4; 30/28, 29, 32, 33; 31/19—24; 34/3.

¹³⁴ Goranka Tončeva, Dacia, NS, 25, 1981, p. 41—62.

corespundă și toarta tubulară de vas (fig. 6/9 ; 17/19), ca și fragmentul de vas cu buza răsfrântă, ornamentat pe umăr cu o bandă de liniuțe incizate ce se intersectează oblic, sub care apar alte incizii verticale (fig. 10/2 ; 18/12).

Fără îndoială că extinderea cercetărilor în așezarea de la Satu Nou — „Valea lui Voicu“, va determina descoperirea în viitor și a altor complexe sau materiale reprezentative pentru cunoașterea unor noi aspecte ale civilizațiilor anterioare locuirii getice de aici.

COMPLEXE ȘI MATERIALE ARHEOLOGICE

NIVELUL I HALLSTATTIAN

Groapa nr. 41 (fig. 1) în formă de clopot ; SIb-c ; caroul 4N. Diametrul gurii 0,90 m ; diametrul maxim (la bază) 1,20 m ; adâncimea 0,60 m. Conținea un schelet uman ghemuit cu fața în jos, un alt schelet de copil, precum și un schelet de animal (probabil câine). Umplutura gropii se detașa ușor de pereți, deoarece fusese săpată în loessul compact, steril arheologic. Conținea cenușă, fragmente ceramice și mai multe pietre (dispuse spre baza gropii). Cele două schelete umane au apărut la adâncimea de 0,50 m de la buza gropii, în umplutură și nu la fundul acesteia.

Inventar arheologic :

- 2 fragmente de vase bitronconice, cu suprafețele negre, lustruite ;
- 1 fragment cu suprafața exterioară neagră, lustruită și cea interioară maronie ;
- 4 fragmente de cești cu suprafețele negre, lustruite, dintre care unul are fundul cu „umbo“ ;
- fragmente de străchini (?) cu suprafața exterioară neagră sau maronie, lustruită sau nelustruită (fig. 3/1) ;
- fragmente de vase acoperite cu barbotină, cenușii sau cărămizii la exterior și negre la interior ; inv. 37.880 ;
- fragmente de vase bitronconice sau bombate roșcate-maronii, lustruite la exterior și cenușii ori tot roșcate-maronii la interior ;
- 1 fragment de ceașcă neagră, ornamentat cu două linii mici, paralele, în zig-zag, incizate, umplute cu pastă albă și mici proeminențe alungite pe umăr (fig. 3/7) ;
- buză de vas getic (?) grosier cu marginea exterioară crestată rar și pasta maronie închisă (fig. 3/2) ;
- toartă puternic arcuită, cu secțiunea ovală, neregulată, care provine de la un vas de mari dimensiuni de tip Coslogeni ; pastă cărămizie la exterior, cenușie-maronie la interior (fig. 7/8 ; 15/8) ; inv. 37881 ;
- mic obiect de bronz complet corodat.

Groapa nr. 43 (fig. 1) în formă de clopot ; S Ib-c ; caroul 3N, la circa 70 cm spre sud de gr. nr. 41. Diametrul gurii 0,70 m ; diametrul maxim 1,03 m ; adâncimea 0,50 cm. Conținea un schelet de femeie de vârstă matură, cu fața în jos, ghemuită, cu genunchii lipiți de corp. Sub schelet și pe fundul gropii se aflau mai multe pietre dispuse în cerc, mai numeroase în direcția nord-nord-vest. Conținea cenușă, pământ galben scurs din pereți, oase de animale și fragmente ceramice, inclusiv câteva exemplare getice și elenistice, pătrunse din nivelurile superioare.

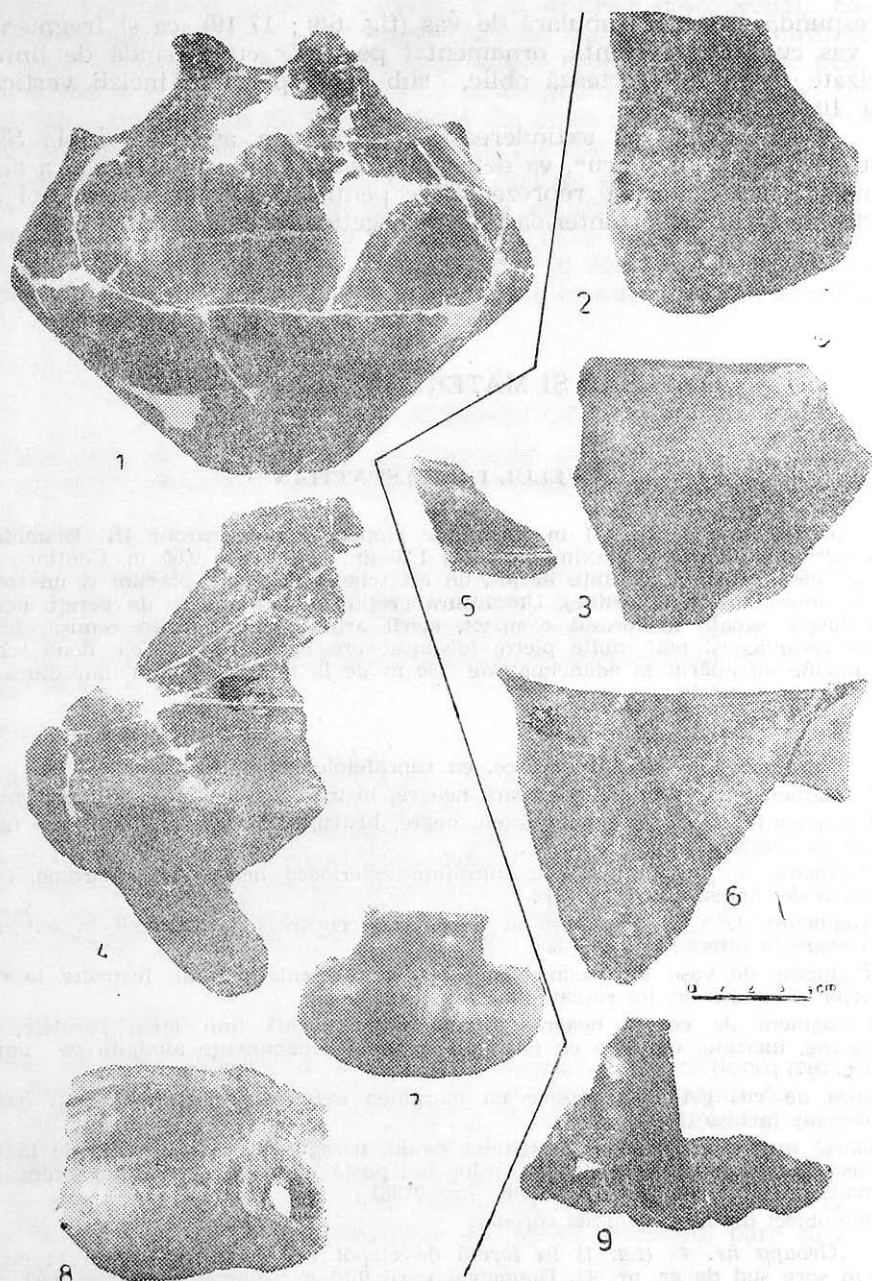

Fig. 16: 1, 4, 7, 8, 9 — vase întregi și fragmentare descoperite în nivelul hallstatian superior (1 — inv. 37767; 7 — inv. 37766; 8 — inv. 37765); 5—6 — în secțiunile 1 — 1N — 4N, printre scheletele de animale și oasele umane izolate; 2—3 — în secțiunile I a-b, caroul 5N, sub scheletele de animale; 9 — partea superioară a unei căni de tip Basarabi (în secțiunea Ib; carourile 6N — 7N).

Inventar arheologic :

- Fragmente de vase bitronconice cu suprafața exterioară neagră lustruită și cea interioară maronie, cenușie închisă sau neagră ; unele prezintă caneluri verticale superficiale ;
- 6 fragmente de vase de diferite tipuri cu suprafața exterioară cărămidie-gălbuie asemănătoare sau cenușie închisă ;
- 3 fragmente de vase roșcate-maronii, lustruite pe ambele suprafețe ;
- 2 fragmente de vase gălbui-roșcate la exterior și cenușii la interior, cu ambele suprafețe lustruite ;
- 1 fragment de ceașcă cu suprafața exterioară cenușie iar cea interioară roșcată (fig. 15/9) ;
- 5 fragmente diferite de căni sau străchini cenușii, cu nuanțe mai închise sau mai deschise ;
- strachină fragmentată, cu buza trasă spre interior și marginea rotunjită ; caneluri verticale și o nervură în relief pe marginea exterioară a buzei ; pastă neagră pe ambele suprafețe ; lustruită ; diametrul gurii 30 cm (fig. 4/1 ; 15,1) ;
- fragmente de vase grosiere, între care : 4 — cu suprafața exterioară neagră-cenușie, iar cea interioară cenușie ; 2 — cu suprafața exterioară maronie și cea interioară cenușie ; 1 — roșcat-maroniu la exterior, cu barbotină ; cenușiu la interior.

În umplutura gropii se aflau și câteva fragmente de vase getice sau elenistice, pătrunse din nivelurile superioare :

- partea inferioară a unei căni lucrate la roată, cu fundul inelar, cenușie închis la exterior și cenușie la interior (fig. 4/3) ;
- partea inferioară a unei străchini lucrate la roată, cenușie, cu suprafața interioară neagră (fig. 4/2) ;
- alte 5 fragmente getice de mici dimensiuni, reprezentând străchini și căni lucrate la roată sau cu mâna ;
- toartă fragmentată de amforă de tipul Sinope.

Groapa nr. 44 (fig. 1 ; 3/8), în formă de clopot ; S Ia-b ; carourile 1—2. Diametrul gurii 0,68 m ; diametrul maxim 0,90 m ; adâncimea 0,55 m. În umplutura ei au apărut fragmente ceramice și câteva oase de animale care încadrau un schelet uman. Defunctul a fost pus tot ghemuit, cu fața în jos, picioarele desfăcute și capul spre nord. Deasupra scheletului se aflau mai multe pietre. Sub schelet, pe o grosime variabilă de 3—10 cm era un pământ de umplură cenușos, cu cărbuni și câteva fragmente ceramice. Umplutura inferioară dovedește utilizarea gropii anterior depunerii defunctului, operațiune care s-a realizat fără curățarea ei prealabilă.

Inventar arheologic :

- 1 fragment de vas de mari dimensiuni, bitronconic, cu suprafața exterioară neagră, lustruită și cea interioară cenușie închisă ; păstrează un buton înconjurat de patru caneluri concentrice ; pe gât, deasupra butonului, alte caneluri orizontale (fig. 4/6 ; 15/6) ;
- 3 fragmente de vase diferite, dar tot de tip bitronconic, dintre care unul are ambele suprafețe negre — lustruite ; celelalte două sunt negre — lustruite la exterior și cenușii la interior ;
- 5 fragmente de vase grosiere (oale sau căni) cu suprafața exterioară maronie-roșcată sau maronie-gălbuie, iar cea interioară cenușie sau neagră ; unul este ornamentat cu un brâu alveolat, dispus orizontal ;
- 1 așchie de amforă de tipul Sinope, pătrunsă din nivelurile superioare, datorită galeriilor de animale.

Groapa nr. 45 (fig. 1), în formă de clopot ; S Ia, caroul 2N. Diametrul gropii 0,65 m ; diametrul maxim (la bază) 1,05 m ; adâncimea 1,03 m. Conținea pământ cenușos și cenușă intercalate cu straturi alternative de pământ căzut din gura sau din pereții gropii, câteva oase și puține fragmente ceramice.

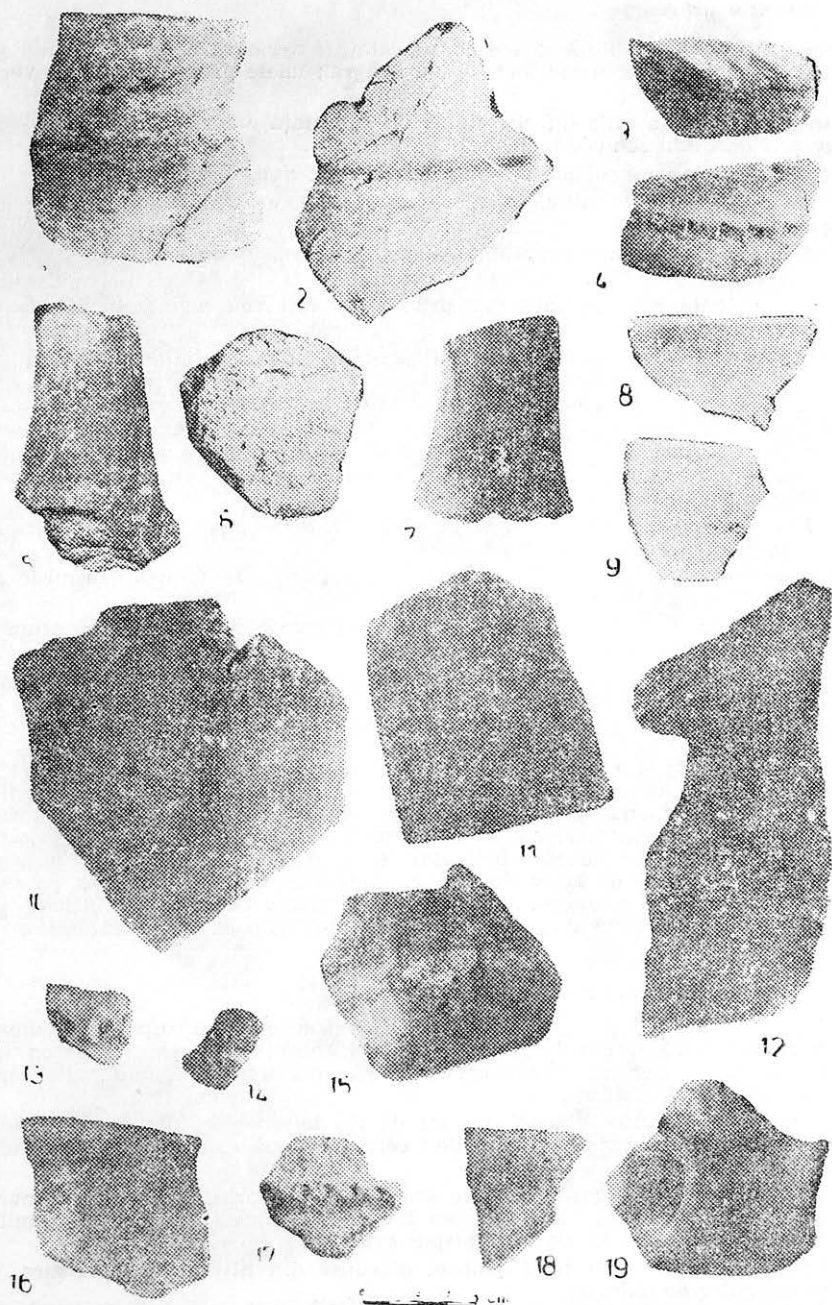

Fig. 17: 1—11 — fragmente ceramice descoperite în secțiunile I a-b, carourile 1 — 1N — 4N, printre scheletele de animale și oasele umane izolate; 12—19 — sub scheletele de animale și oasele umane izolate; 1—2 — de tip Coslogeni; 6 — fragment ceramic cu barbotină; 19 — toartă tubulară de vas dintr-o perioadă neprecizată a epocii bronzului.

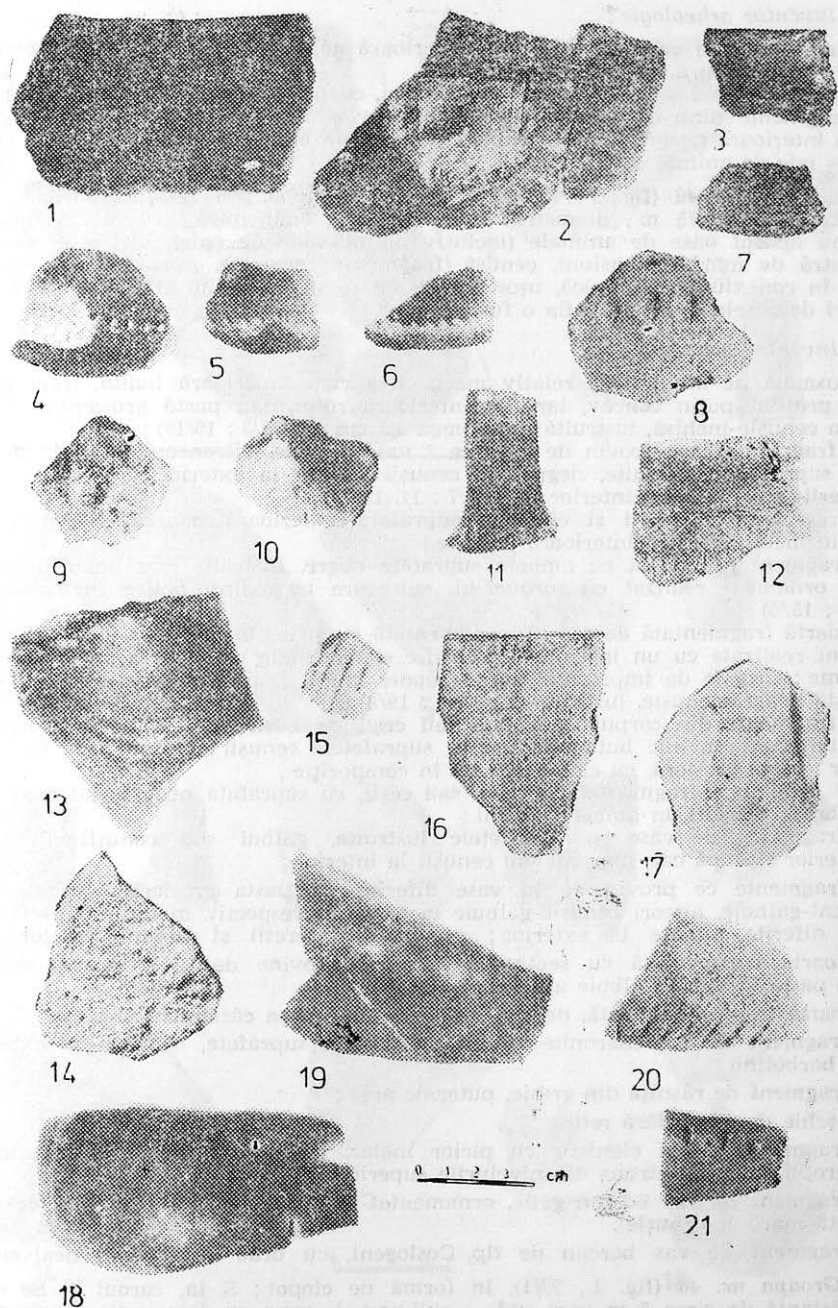

Fig. 18 : fragmente ceramice descoperite în nivelul hallstattian superior : 1, 3-10 — în secțiunile I b-c, carourile 8N — 9N ; 2 — în nivelul hallstattian inferior, în secțiunea Ib, carourile 8N — 9N ; 11-13 — în secțiunile I a-b, carourile 2N — 3N ; 14-15 — în secțiunile I a-b, carourile 3-4 ; 16-21 — secțiunea Ib, carourile 6N — 10N ; 12 — epoca bronzului, perioadă nedeterminată ; 15 — de tip Cernavodă I ; 16, 17, 20 — de tip Coslogeni.

Inventar arheologic :

- 2 fragmente de vase cu suprafața exterioară gălbuie-cenușie, respectiv cenușie, iar cea interioară neagră-cenușie ;
- 1 fragment de vas grosier, maroniu-cenușiu, cu brâu alveolat ;
- 2 fragmente dintr-o cană cu suprafața exterioară neagră-cenușie, lustruită, iar cea interioară neagră ; pereții subțiri și pastă de bună calitate ;
- 1 os mic de animal.

Groapa nr. 46 (fig. 1 ; 22/2), în formă de clopot ; S Ia-b, carourile 1-1N. Diametrul gurii 0,75 m ; diametrul bazei 1,45 m ; adâncimea 1,60 m. În umplutură au apărut oase de animale (inclusiv un maxilar de oaie), pietre, o lespede de piatră de mari dimensiuni, cenușă, fragmente ceramice, precum și un picior uman în conexiune anatomică, ușor flexat, un os al bazinului și câteva vertebre. Alături de oasele umane se afla o fusaiolă.

Inventar arheologic :

- 1 fusaiolă de dimensiuni relativ mari, cu partea superioară înaltă, tronconică, cu profilul puțin concav, iar cea inferioară rotunjită ; pastă grosieră ; suprafața cenușie-închisă, lustruită ; înălțimea 4,5 cm (fig. 3/3 ; 15/16) ;
- 15 fragmente care provin de la circa 7 vase diferite, bitronconice sau bombate, cu suprafețele lustruite, negre sau cenușii închise la exterior și cenușii — cu diferite nuanțe — la interior (fig. 15/7 ; 11, 12) ;
- 4 fragmente de cești și câni cu suprafața exterioară neagră, lustruită (cu luciu metalic) și cea interioară cenușie ;
- 1 fragment de ceașcă cu ambele suprafețe negre, lustruite ; pe umăr prezintă un ornament realizat cu *torques*-ul, sub care apar linii oblice incizate (fig. 3/5 ; 15/5) ;
- 1 toartă fragmentată de ceașcă, ornamentată cu șiruri oblice, paralele, de impresiuni realizate cu un instrument specific și terminate cu mici cerculețe punctiforme ; șirurile de impresiuni sunt grupate în cel puțin două registre diferite ; pastă neagră-cenușie, lustruită (fig. 3/4 ; 15/4) ;
- 12 fragmente din corpul unei câni sau cești cu buza puțin evazată, marginea rotunjită și un mic buton pe umăr ; suprafețele cenușii ; mai închisă la exterior ; pastă grosieră, cu cioburi pisate în compoziție ;
- alte două torți fragmentate de câni sau cești, cu suprafața neagră sau maronie-gălbuie, lustruită în ambele situații ;
- 4 fragmente de vase cu suprafețele lustruite, gălbui sau cenușii-gălbui la exterior și după caz, maronii sau cenușii la interior ;
- 8 fragmente ce provin de la vase diferite, cu pasta grosieră, maronie sau roșcat-gălbuie, altele cenușie-gălbuie la exterior, respectiv maronie sau cenușie cu diferite nuanțe la exterior ; provin din pereții și fundul vaselor ;
- 1 toartă fragmentată cu secțiunea pătrată ; provine de la o ceașcă lucrată din pastă grosieră, gălbuie alburie ;
- 1 toartă fragmentată, lată, de tip Coslogeni, cu partea cărămidie-roșcată ;
- 1 fragment de vas maroniu-cenușiu pe ambele suprafețe, acoperit la exterior cu barbotină ;
- 1 fragment de rășniță din gresie, puternic arsă ;
- 1 așchie de silex, fără retușe ;
- 1 fragment de bol elenistic cu picior inelar, descoperit la partea superioară a gropii, unde a pătruns din nivelurile superioare ;
- 1 fragment de vas borcan getic, ornamentat cu brâu alveolat (fig. 4/7 ; 15/10) ; pastă maronie-cenușie ;
- 1 fragment de vas borcan de tip Coslogeni, cu brâu superficial, nealveolat.

Groapa nr. 48 (fig. 1 ; 22/1), în formă de clopot ; S Ia, caroul 4. Se afla la o distanță de circa 5 m spre sud — sud-vest de zona cu depunerile de animale și la circa 3,5 m, în aceeași direcție, de groapa nr. 45. Diametrul gurii 0,70 m ; diametrul bazei 1,40 m ; adâncimea 1 m. Conținea cenușă, cărbune, oase de animale, două lespezi de mari dimensiuni (dintre care una de 67 × 51 × 40 cm), pietre mai mici, fragmente ceramice, un manșon (?) (fig. 4/4), tubular de os precum și un schelet de câine.

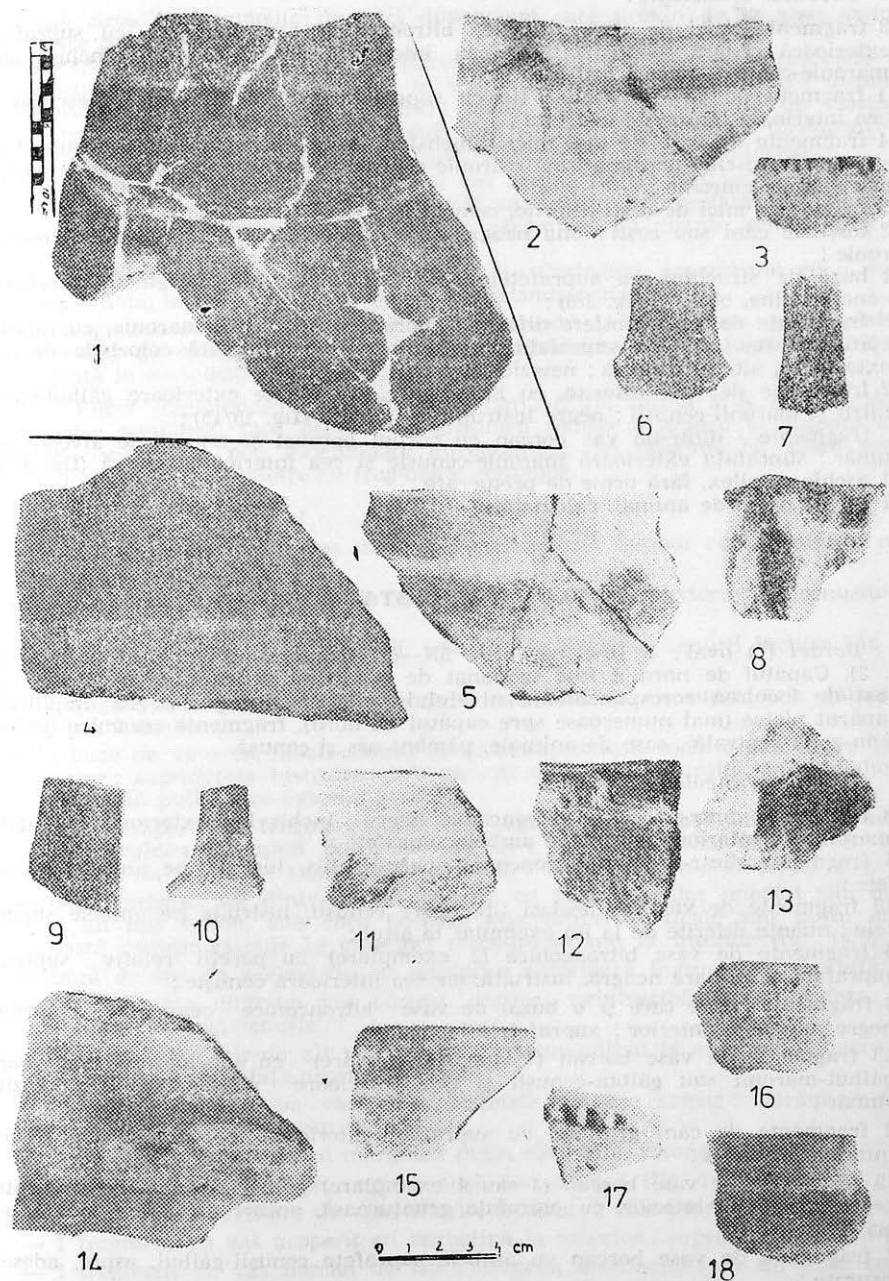

Fig. 19: fragmente ceramice descoperite în nivelul hallstattian inferior; 1 — în groapa nr. 49; 2—4 — în zona bordeiului (?); 5—10 în zona vetrei; 11—17 — în secțiunile I b-c, carourile 6N — 7N; 18 — în secțiunea Ib, carourile 2N — 3N; 2, 5, 6, 8, 10, 11, 14, 15, 17 — de tip Coslogeni.

Inventar arheologic :

- 8 fragmente mici de vase diferite, bitronconice sau bombate, cu suprafața exterioară neagră — lustruită și cea interioară neagră, cenușie închisă sau maronie-cenușie, uneori lustruită ;
- 1 fragment de vas de același tip cu suprafața exterioară cenușie deschisă și cea interioară maronie ; lustruită ;
- 4 fragmente de vase de mai mici dimensiuni, cu pereții mai subțiri ; suprafața exterioară roșcată-maronie sau maronie-cenușie ; cea interioară neagră-cenușie sau gălbuie-maronie ;
- 3 fragmente mici de cești diferite, cenușii închise ;
- 2 torți de câni sau cești : una neagră-cenușie, lustruită, cealaltă cărămizie-maronie ;
- 1 buză de strachină cu suprafețele negre, lustruite ; pe marginea exterioară caneluri fine, oblice (fig. 3/6) ;
- 9 fragmente de vase grosiere diferite ; suprafața exterioară maronie, cu nuanțe cărămizii sau cenușii ; suprafața interioară uneori apropiată coloristic de cea exterioară, alteori diferită ; netezite sumar ;
- 2 fragmente de vase diferite, cu barbotină ; suprafețele exterioare gălbui-cărămizii și maronii-cenușii ; negre lustruite la interior (fig. 15/15) ;
- 2 fragmente / dintr-un vas borcan cu corpul bombat și un șir de alveole pe umăr ; suprafața exterioară maronie-cenușie și cea interioară neagră (fig. 4/5) ;
- 1 așchie de silex, fără urme de prelucrare ;
- 1 așchie de os de animal, calcinată.

NIVELUL II HALLSTATTIAN

Bordei (?) oval ; S Ib-c, carourile 5N—6N. Dimensiuni : circa $3 \times 1,10$ m (fig. 2). Capătul de nord a fost secționat de o groapă getică (nr. 30), iar latura de est de locuirea corespunzătoare nivelului hallstattian superior. În umplutură au apărut pietre (mai numeroase spre capătul de nord), fragmente ceramice (indeosebi în zona centrală), oase de animale, pământ ars și cenușă.

Inventar arheologic :

- 3 fragmente dintr-un vas bitronconic, negru închis la exterior, cărămiziu-maroniu la interior, lustruit pe ambele suprafețe ;
- 4 fragmente dintr-un vas bitronconic negru închis, lustruit pe ambele suprafețe ;
- 15 fragmente de vase de același tip, negre cenușii, lustruite pe ambele suprafețe ; nuanțe diferite de la un exemplar la altul ;
- 5 fragmente de vase bitronconice (2 exemplare) cu pereții relativ subțiri ; suprafața exterioară neagră, lustruită, iar cea interioară cenușie ;
- 4 fragmente (între care și o buză) de vase bitronconice cenușii la exterior, negre cenușii la interior ; suprafețele lustruite ;
- 23 fragmente de vase borcan (4 sau 5 exemplare) cu suprafețele exterioare gălbui-maronii sau gălbui-cenușii și cele interioare negre-cenușii ; netezite sumar ;
- 2 fragmente de câni grosiere, cu suprafața exterioară maronie-gălbuie și cea interioară neagră ;
- 19 fragmente de vase borcan (3 sau 4 exemplare) gălbui-cărămizii sau roșcate, negre cenușii la interior, cu suprafața grunțuroasă, uneori netezită sumar, alteori fisurată ;
- 7 fragmente de vase borcan cu ambele suprafețe cenușii-gălbui, aspre, adesea fisurate ;
- 5 torți fragmentare de câni sau cești, ovale sau aproximativ dreptunghiulare în secțiune ; pastă variabilă, maronie-cărămizie, gălbuie-cărămizie sau cenușie ; unele sunt lustruite ;
- fragment de strachină de mici dimensiuni, cu marginea rotunjită : pastă neagră-cenușie, netezită, arsă uniform (fig. 11/5) ;

- alte circa 40 fragmente de mici dimensiuni care provin de la vase asemănătoare celor de mai sus;
- 11 fragmente de vase diferite, bitronconice sau bombate, cu suprafețele cărămizii-gălbui, lustruite; pe unul se observă rădăcina torții; ardere incompletă (pastă neagră-cenușie în spărtură); unele exemplare sunt de tip Coslogeni;
- 8 fragmente care provin de la două vase — se pare tot de tip Coslogeni — cu suprafețele cărămizii-gălbui, lustruite, lucioase și ardere uniformă;
- fragmente din peretele și buza unui vas borcan de tip Coslogeni cu gura largă, gâtul scund, concav, nervură în relief sub umăr, nealveolată și o apucătoare aplicată pe nervură; suprafața aspră, cărămizie, cu nuanțe cenușii (fig. 13/3; 19/2);
- 1 fragment dintr-un vas borcan tot de tip Coslogeni, ornamentat cu o nervură orizontală, în relief, nealveolată; pastă cărămizie-maronie;
- 1 fragment de vas borcan (de tip Cernavodă II?) cu buza puțin răsfrântă, crestată pe marginea exterioară; pastă gălbuie-cenușie, cu foarte puțină scoică pisată în compoziție (fig. 11/3);

Vatră fragmentară (circa 30 × 15 cm); S Ib, caroul 5 N (fig. 2). A avut caracter temporar, fapt ilustrat de grosimea redusă a arsurii și absența crustei caracteristice unei mai îndelungate întrebuințări. În preajma ei, către sud, se afla o aglomerare de pietre cu fragmente ceramice.

Inventar arheologic:

- 2 fragmente dintr-un vas mare bitronconic sau bombat cu suprafețele negre; cea exterioară lustruită;
- 2 fragmente dintr-un vas de același tip cenușiu la exterior și cenușiu-negru la interior;
- 2 fragmente de câni (?) cenușii, lustruite la exterior, cenușii închise sau negre la interior;
- 9 fragmente dintr-un vas bitronconic sau bombat cu suprafețele gălbui-cărămizii, lustruite;
- 3 buze de vase cărămizii-cenușii la exterior, cenușii închise sau negre la interior; suprafețele lustruite; într-un caz marginea rotunjită, în celelalte două îngroșată puțin spre exterior;
- partea superioară fragmentară a unei cești cu corpul bombat; buza răsfrântă, cu marginea îngroșată puțin la exterior; pastă cărămizie-gălbuie, cu nuanță cenușie la interior; suprafețele lustruite; toarta era supraînălțată (fig. 11/1);
- buză fragmentară dintr-un vas borcan, cu brâu alveolat imediat sub margine și un mic buton, sub care pornesc alte brăuri verticale sau puțin arcuite; pastă cenușie-gălbuie la exterior, roșcată-maronie la interior (fig. 19/8);
- buză de vas de același tip cu marginea exterioară îngroșată și crestată;
- 12 fragmente dintr-un vas borcan grosier, neîntregibil, cu suprafața aspră, fisurată, roșcată-cenușie;
- 8 fragmente dintr-un alt vas grosier maroniu-gălbui la exterior și negru închis la interior; suprafața aspră, fisurată;
- 12 fragmente dintr-un vas cu suprafețele netezite sumar; cărămiziu-cenușiu la exterior, negru-cenușiu la interior;
- 1 buză de vas borcan, cu marginea puțin răsfrântă, rotunjită;
- 5 torți de cești diferite, negre-cenușii sau cenușii (fig. 19/6, 7, 9, 10);
- 6 funduri fragmentare de vase diferite (străchini, oale-borcan, câni);
- 1 fragment de vas acoperit cu barbotină la exterior; suprafețele cenușii-gălbui;
- 1 fragment de vas borcan de tip Coslogeni, ornamentat cu un brâu continuu, nealveolat; pastă grosieră — cărămizie (fig. 13/1; 19/5);
- 1 nucleu de silix maroniu, cu urme de desprindere a unor așchii.

Groapa nr. 49 (fig. 2) în formă de clopot; S Ia, carourile 5—6. Diametrul gurii 0,65 m; fundul aproximativ oval, cu diametrele de 1,20 și 1,30 m. Conținea mai multe straturi alternative de pământ cenușos și galben, oase de animale, pietre de dimensiuni mici și mijlocii, dintre care unele arse.

Inventar arheologic :

- fragmente dintr-un vas de foarte mari dimensiuni, cu corpul bitronconic sau bombat, gâtul înalt, cu profilul concav ; umărul este delimitat de corpul vasului prin două caneluri adânci, orizontale ; sub ele se aflau patru proeminențe aplicate, dispuse în cruce, dintre care una se păstrează ; pastă neagră lustruită la exterior și neagră-cenușie la interior, cu miezul gălbui-maroniu, inegal (fig. 7/9 ; 19/1) ; inv. 37890 ;
- alte fragmente din același vas, fără a se putea întregi ;
- fragment dintr-un vas de același tip ; pastă neagră lustruită la exterior și maronie-cenușie la interior.

*
*   *

La Satu Nou, în afara complexelor arheologice amintite, cele mai multe materiale hallstattiene s-au descoperit în nivelurile corespunzătoare perioadei în cauză. În măsura în care, din punct de vedere stratigrafic, materialele arheologice au putut fi clar delimitate, ele vor fi prezentate separat, pe cele două niveluri hallstattiene. Acolo unde nu s-a putut realiza o separare clară a nivelurilor hallstattiene materialul arheologic va fi prezentat împreună. De asemenea, vom prezenta cele mai importante descoperiri hallstattiene provenite și din alte zone ale așezării.

NIVELUL I HALLSTATTIAN

Secțiunile S I a-b ; printre scheletele de animale și oasele umane izolate, carourile 1-IN-4-N (fig. 1) :

- circa 30 de fragmente ceramice care aparțin unor exemplare bitronconice sau bombate de mari dimensiuni ; provin din buza, fundul sau mai adesea din pereții vaselor ; negre cu diferite nuanțe la exterior ; cenușii, gălbui-cenușii sau maronii la interior ; lustrute la exterior, uneori și la interior (fig. 17 ; 10) ;
- gâtul fragmentar al unei căni (sau vas bitronconic ? de mai mici dimensiuni) cu profilul trompetiform și marginea buzei subțiată ; pastă cenușie-neagră, lustruită pe ambele suprafețe, dar corodată la interior (fig. 7/4 ; 16/6) ;
- 8 fragmente care provin de la 2 exemplare diferite de vase bitronconice sau bombate, cu gâtul trompetiform ; buza cu marginea dreaptă sau puțin rotunjită ; suprafața exterioară neagră-cărbune, lustruită, iar cea interioară cărămizie-roșcată (fig. 7/5) ;
- 4 fragmente dintr-un vas bitronconic sau bombat, negru lustruit la exterior, cenușiu — și de asemena lustruit — la interior ;
- 1 fragment dintr-un alt vas de același tip ;
- 8 fragmente de vase (căni ?) cu ambele suprafețe cenușii, cu nuanțe diferite (uneori cărămizii), lustruite ;
- 1 fragment dintr-o cană cu pasta cenușie și nuanțe maronii ; cenușie la interior ; pete negre-cenușii datorate arderii secundare ; pe diametrul maxim prezintă caneluri oblice, largi, puțin adânci (fig. 7/3) ;
- 1 fragment din umărul unei căni bitronconice, cu partea inferioară a torții ; pastă cenușie-neagră ;
- 1 fragment de ceașcă neagră — lustruită la exterior, cenușie-neagră la interior ; două incizii orizontale pe umăr, sub care apar alte incizii dispuse în unghi, decor specific fazelor Babadag I și II (fig. 5/5 ; 16/5) ;
- 1 fragment de vas bitronconic sau bombat cu un rest de buton, lângă care apar două cerculețe imprimate, după modelul ceramicii Babadag II (fig. 5/6) ;
- 1 ceașcă fragmentară nedecorată, cu umăr proeminent și o mică proeminență pe umăr ; pastă neagră, lustruită ; diametrul gurii 8,5 cm (fig. 5/2) ;
- 10 fragmente ce provin de la șase cești cu pasta neagră sau cenușie închisă ; între ele un fund cu „umbo“ și o toartă lată în bandă (fig. 17/7) ;
- 2 buze de vase bombate sau bitronconice, cu pasta maronie-gălbui ;

- 3 fragmente de vase de același tip cu exteriorul cărămiziu, cu nuanțe cenușii, lustruit; interiorul cenușiu;
- 3 buze de străchini cu marginea trasă spre interior; un exemplar prezintă o mică proeminență, altele două au caneluri oblice pe margine; pastă neagră sau cenușie, lustruită (fig. 5/4; 17/3);
- 4 buze de castroane cu marginea relativ orizontală sau trasă spre interior; pastă neagră-cenușie sau maronie; un exemplar prezintă caneluri oblice la exterior;
- 3 fragmente diferite de vase cu barbotină; pastă cărămizie sau cenușie (fig. 17/6);
- 16 fragmente de vase-borcan diferite, cu exteriorul cărămiziu-cenușiu, iar interiorul asemănător sau puțin diferit; marginea buzei este orizontală (3 fragmente); unele prezintă și brăuri alveolate, dispuse pe umărul vasului (fig. 5/1; 17/4);
- 10 fragmente ce provin de la trei vase bombate (sau bitronconice?) cu suprafața exterioară neagră-cărbune, lustruită, iar cea interioară cenușie;
- 1 fragment de vas bombat de mari dimensiuni, netezit sumar la exterior și lustruit la interior; ambele suprafețe maronii-cenușii; buza puțin răsfrântă, cu un brâu nealveolat aplicat sub margine;
- 4 fragmente de vase bitronconice sau bombate, de mari dimensiuni, cu suprafața exterioară maronie-cenușie sau cărămizie-gălbuie, lustruită, iar cea interioară cenușie închisă, neagră, sau roșcată-maronie;
- 1 buză de strachină grosieră, cu marginea puțin subțiată; pastă cenușie-maronie;
- 1 fragment de chiup (grosimea peretelui 1,7 cm), cărămiziu-cenușiu la exterior și cenușiu cu nuanțe maronii la interior; pastă grosieră;
- circa 40 de fragmente mici de vase hallstattiene, de diferite tipuri, negre-cenușii, lustruite la exterior;
- 4 fragmente de vase de tip Coslogeni, între care unul de vas borcan cu corpul puțin bombat și brâu continuu, sub gât (fig. 7/6; 17/2); iar un altul cu corpul aproape drept, marginea buzei teșită spre interior și mici creștături oblice sub buză; pastă cărămizie sau maronie.
- 1 fragment de ceașcă sau cană de tip Coslogeni, cu gâtul puțin concav, umărul carenat și buza îngroșată ca un tiv la exterior; pastă maronie-cenușie la exterior, cenușie la interior (fig. 6/1; 17/1);
- 3 fragmente de amfore de tipul Sinope pătrunse din nivelurile superioare;
- Buton de bronz cu partea superioară conică; gol în interior, cu o mică lamelă transversală spre bază pentru prinderea curelei; pare să fi avut marginile puțin crestate. Diametrul 3,8 cm; înălțimea 2,2 cm. Inv. 37775. Fig. 5/7.

Secțiunile I a-b, sub scheletele de animale, carourile 1-1N-5N :

- 13 fragmente de vase bombate sau bitronconice cu ambele suprafețe negre (uneori cu nuanțe cenușii la interior). lustruite la exterior (fig. 17/12);
- circa 20 fragmente de vase de dimensiuni diferite (cel puțin 3—9 exemplare); unele de mari dimensiuni, cu corpul bombat sau bitronconic, cu suprafața exterioară neagră sau cenușie închisă, lustruită, iar cea interioară maronie-cărămizie; unul dintre fragmente are o nervură fină la exterior, crestată oblic (fig. 6/7); pe un alt fragment se păstrează un buton, aplicat pe umărul vasului, tras în sus (fig. 16/2);
- 4 funduri fragmentare ale unor vase de tipul amintit mai sus;
- 10 buze de câni sau vase bitronconice ori bombate, evazate, cu marginea rotunjită; pasta diferă de la caz la caz: neagră-cenușie ori cenușie, lustruită la exterior și maronie-cenușie ori cărămizie la interior (fig. 16/3);
- 47 fragmente care provin de la trei vase diferite, bombate sau bitronconice, negre sau negre-cenușii cu lustru metalic la exterior și cenușii la interior;
- 2 proeminente ale unor vase de tipul amintit, între care una plată, iar cealaltă sub formă de buton;
- 3 buze de străchini sau castroane cu marginea trasă spre interior, dintre care două canelate oblic; pastă neagră, lustruită pe ambele suprafețe (fig. 6/6; 17/16);

- 5 fragmente de cești diferite negre sau gălbui-cenușii, cu luciu metalic la exterior și maronii-cenușii la interior; un exemplar prezintă caneluri verticale, fine pe umăr (fig. 6/5), iar altul decor incizat și cerculețe imprimate (fig. 6/8; 17/14); un fragment are o toartă lată, perforată la partea inferioară (fig. 6/4; 17/15);
- 5 fragmente de străchini cu buza trasă în interior și marginea dreaptă, provenite de la exemplare diferite; caneluri oblice pe marginea exterioară a buzei; pastă cenușie închisă, cu luciu metalic;
- 2 fragmente de vase bombate sau bitronconice cu exteriorul maroniu și interiorul negru-cenușiu; lustruite pe ambele suprafețe;
- 6 fragmente de vase cu suprafața exterioară maronie-gălbui și cea interioară cenușie sau neagră;
- 4 fragmente de vase cu ambele suprafețe gălbui-maronii, lustruite la exterior;
- 7 fragmente de vase borcan, inclusiv buze cu marginea puțin răsfrântă; pastă grosieră cenușie-gălbui sau cărămizie (fig. 17/13);
- 1 fund de vas borcan, plat, cu pasta cărămizie-maronie; diametrul 11,8 cm;
- 16 fragmente de vase borcan, cu suprafața exterioară aspră, acoperită uneori cu barbotină; gălbui-maronii la exterior, negre-cenușii sau maronii-cărămizii la interior; calitatea pastei și a execuției diferă de la un exemplar la altul;
- 2 fragmente de vase negre — lustruite la interior, cenușii-gălbui la exterior, acoperite cu barbotină;
- 1 toartă tubulară de vas cu ambele suprafețe maronii-cenușii; epoca bronzului (fig. 6/9; 17/19);
- 2 buze de vas borcan de mici dimensiuni; brâu cu alveole rotunde, dispus sub buza vasului; pastă maronie-cenușie, cu foarte puține scoici în compoziție; cultura Cernavodă III (?) (fig. 17/17);
- alte circa 40 de fragmente hallstattiene diverse;
- 3 fragmente de tip Coslogeni, între care unul de strachină sau cană, iar celălalt de vas grosier, cu buza țesută spre interior și brâu nealveolat sub buză; pastă maronie-roșcată și roșcată cărămizie;
- 2 fragmente de vase-borcan getice, un fragment de amforă de tipul Sinope și un fragment de ceașcă elenistică pătrunse din nivelurile superioare.

Secțiunile I a-c; nivelul I hallstättian

Secțiunea I b, carourile 8N-9N:

- Vas bitronconic-pântecos de mari dimensiuni, cu umărul carenat; negru închis, cu luciu metalic la exterior și cenușiu la interior; gura evazată și gâtul aproape trompetiform; patru proeminențe simple pe umăr, relativ conice, cu vârful în sus, realizate prin împingerea moderată a peretelui din interior; pe partea superioară prezintă caneluri largi, verticale, superficiale. Dimensiuni: înălțimea 39 cm; diametrul gurii 23 cm; diametrul maxim 44 cm. Inv. 37767. Fig. 7/1; 16/1).

Secțiunile I b-c, caroul 8N:

- Vas bitronconic de foarte mari dimensiuni, parțial întregibil, cu gâtul aproape trompetiform și fundul plat. Pe umărul puțin carenat prezintă două șiruri orizontale, foarte apropiate, de mici alveole ovale. Pastă neagră cu lucru metalic la exterior, cenușie cu diferite nuanțe la interior; diametrul fundului 18 cm. Fig. 7/2; 16/4). Inv. 39175.

Secțiunile I b-c, carourile 8N-9N:

- 40 fragmente de vase bitronconice sau bombate, cu ambele suprafețe negre-cenușii, cu nuanțe diferite, lustruite (fig. 18/1); remarcăm un fragment de vas de mari dimensiuni, cu o apucătoare plată, masivă, în formă de șa (fig. 8/9);
- 12 fragmente de vase diferite bitronconice sau bombate lustruite, cu suprafața exterioară cărămizie-maronie și cea interioară neagră sau cenușie închisă;
- 7 fragmente de vase de același tip, negre, lustruite la exterior și cenușii-maronii sau maronii-cărămizii la interior;

- 4 fragmente ce provin de la 3 vase diferite (între care o cană) cu ambele suprafețe maronii, lustruite ;
- 11 fragmente de castroane sau străchini cu buza trasă spre interior și suprafețele lustruite, negre ori cenușii cu diferite nuanțe ; marginea exterioară a buzei este uneori canelată oblic ;
- 1 buză de strachină de același tip, cu suprafețele lustruite, cărămizii-gălbui și caneluri oblice pe marginea exterioară a buzei ;
- 4 fragmente de vase-borcan diferite ; unele ornamentate cu brâu alveolat ; câteodată au buza îngroșată la exterior, orizontală, alveolată (fig. 8/2) ;
- 15 fragmente de câni sau cești diferite, negre închise sau negre-cenușii, lustruite, între care reținem : un fragment ornamentat cu alveole largi, rotunde și superficiale sub umăr ;
- 3 fragmente de vas cu umărul carenat, din care sunt trase mici proeminente, și un șir orizontal de mici alveole deasupra umărului (fig. 8/3, 6, 8 ; 18/5) ; un fragment cu umărul de asemenea carenat, marcat de două incizii orizontale, paralele, sub care apar alte incizii oblice grupate (fig. 8/7 ; 18/7) ; 6 torți diferite ; 2 butoni ;
- 22 fragmente de vase borcan diferite ; pastă maronie sau cărămizie ce variază de la caz la caz ; unele prezintă un brâu alveolat ; reținem și un fragment cu buza îngroșată puțin spre exterior și alveolată oblic (fig. 8/1 ; 18/9) ; unele exemplare au suprafața fisurată, datorită supraarderii ;
- 2 torți de câni grosiere, cărămizii-gălbui ;
- 1 fragment de vas maroniu, cu barbotină, din care s-a cioplit o fusaiolă (fig. 8/10) ;
- 1 fragment de vas cărămiziu, cu barbotină ;
- circa 20 de alte fragmente de vase hallstattiene de tipurile amintite ;
- 4 fragmente de vase de tip Coslogeni, cărămizii-roșcate, lustruite la exterior ;
- 5 fragmente de amforă de Sinope și un fragment de bol elenistic pătrunse din nivelurile superioare.

Secțiunea I c, caroul 9N :

- Vas globular cu umărul carenat, gâtul scund, gura cu marginea evazată și fundul cu umbo. Pe corp prezintă trei proeminente alungite (ca niște creste), care pornesc de la umăr până spre fundul vasului și caneluri fine, puțin oblice, aplicate pe 2/3 din suprafață ; pastă neagră cu nuanțe maronii ; suprafața lustruită, cu luciu metalic. Dimensiuni : înălțimea 5,4 cm ; diametrul maxim 8,2 cm. Inv. 37766. Fig. 9/1 ; 16/7.

Secțiunea I b, caroul 6N :

- Cească fragmentară cu corpul globular, gât cilindric, buza cu marginea îngroșată spre exterior și toarta suprainălțată, trasă din buză și prinsă la partea inferioară de diametrul maxim. Lipsesc toarta și circa 2/3 din corp. Pastă cenușie cu nuanțe închise sau deschise ; suprafața lustruită. Dimensiuni : înălțime 5,5 cm ; diametrul gurii 9 cm. Inv. 37765. Fig. 16/8.

Secțiunea I a, carourile 2N-3N :

- Fragment dintr-o săpăligă (?) din corn de cerb ; capătul distal rupt în zona orificiului pentru coadă. Inv. 37770. Fig. 8/13.

Secțiunile I a-b, carourile 3-4 :

- 3 fragmente de vase bombate sau bitronconice, negre, lustruite la exterior și maronii-cenușii la interior ;
- 8 fragmente de vase (bitronconice, bombate ori străchini), negre, cu nuanțe diferite ; lustruite pe ambele suprafețe ; între ele reținem 2 funduri fragmentare, o buză de vas cu gâtul trompetiform, precum și fragmente de vase de mari dimensiuni, cu pereții groși ; unele fragmente sunt deformate din cauza supraarderii ;
- 4 fragmente de vase maronii-cenușii, care provin de la trei vase diferite ; suprafețele lustruite ;

- 3 fragmente de căni (sau vase bitronconice) cu suprafața exterioară maronie sau cenușie-maronie, lustruită și cea interioară cenușie închisă ori neagră;
- 1 buză de strachină cu marginea teșită spre interior și ambele suprafețe maronii-cenușii, lustruite (fig. 9/3);
- 6 fragmente de vase borcan, grosiere, cu brâu alveolat, uneori arcuit, întrerupt de proeminențe—apucători; pastă maroniu-cărămizie sau cu nuanțe cenușii; unele sunt getice, pătrunse din nivelurile superioare (fig. 9/5);
- 1 fragment de vas cu suprafața exterioară maronie, acoperită cu barbotină și cea interioară cenușie-inchisă; scoică sfărâmată în compoziție (fig. 18/14);
- 1 fragment de cană maronie-cenușie la exterior, cenușie la interior, ornamentată cu șnurul fals; cultura Cernavodă I (fig. 10/4; 18/15).

Secțiunea I a-b, carourile 2N-3N :

- 5 fragmente de vase bitronconice sau bombate (3 de perete și 2 de fund), cu suprafața exterioară neagră, lustruită și cea interioară cenușie (fig. 10/8; 18/13);
- 2 fragmente de vase cărămizii-roșcate la exterior, negre-cenușii la interior;
- 3 fragmente de strachini cu buza trasă spre interior; 2 exemplare prezintă caneluri oblice pe marginea exterioară a buzei; pastă neagră sau cenușie-cărămizie; ambele suprafețe lustruite;
- 8 fragmente diverse de cești sau căni negre ori cenușii-inchise, cu suprafețele lustruite; unele au umărul carenat, sub care apar caneluri oblice; între acestea menționăm și două torți fragmentare (fig. 18/11);
- partea inferioară a unui vas borcan, cu fundul plat, neprofilat, suprafața exterioară cărămizie, cea interioară cenușie-neagră, cu urme de ardere secundară (fig. 10/10); inv. 39162;
- 1 toartă fragmentară de cană grosieră, cu secțiunea pătrată; pastă cărămizie-cenușie;
- 1 fragment de ceașcă grosieră cu corpul bombat, gâtul detașat (fără a fi carenat), buza cu marginea îngroșată spre exterior și rotunjită; pastă cenușie-gălbui la exterior și cenușie-inchisă, cu pete alburii la interior (fig. 9/11);
- 1 fragment de vas grosier, cu buza crestată pe marginea exterioară; suprafața cenușie, acoperită cu barbotină;
- 1 fragment de vas din epoca bronzului cu gura răsfrântă; buza cu marginea rotunjită; pe umăr prezintă o bandă de liniuțe incizate ce se intersectează oblic, formând romburi sau triunghiuri; sub bandă apar alte incizii verticale, neregulate; pastă cărămizie-cenușie, cu nuanță mai deschisă la interior (fig. 10/2; 18/12);
- 2 fragmente de tip Coslogeni, între care unul grosier, maroniu-roșcat, cu brâu puțin reliefat, nealveolat și un altul de cană grosieră, cu suprafața exterioară cărămizie-cenușie și cea interioară neagră-cenușie.

Secțiunea I b, carourile 6N-10N :

- 48 fragmente diferite (pereți, buze, gât, funduri) de vase bitronconice sau bombate, de diverse mărimi cu suprafața exterioară neagră, lustruită, iar cea interioară cenușie ori neagră, uneori de asemenea lustruită; unele sunt corodate la partea interioară; câteva fragmente au umărul carenat, cu proeminențe trase în sus;
- 8 fragmente dintr-un vas de mari dimensiuni, bitronconice sau bombat, cu umărul puțin carenat; negru lustruit la exterior, cenușiu la interior;
- 1 fragment dintr-un vas de același tip, de foarte mari dimensiuni (probabil de provizii), cu peretele gros de 1,2 cm;
- 11 fragmente dintr-un vas de același tip, bombat, cu umărul carenat și caneluri largi, dispuse oblic către partea inferioară; pastă neagră-cărbune, lustruită la exterior și cenușie închisă la interior (fig. 18/18, 19);
- 19 fragmente dintr-un vas (eventual două vase) de același tip, care parțial se lipesc; pastă neagră-cărbune, lustruită la exterior și cenușie închisă la interior;
- 19 fragmente de vase bitronconice sau bombate, negre sau cenușii închise și lustruite la exterior, cărămizii sau maronii cu diferite nuanțe la interior;
- 2 fragmente de vase gălbui-cărămizii la exterior și cenușii deschise la interior;
- 12 fragmente de vase maronii-cărămizii sau maronii-cenușii la exterior și negre ori cenușii cu diferite nuanțe la interior;

- 12 fragmente de vase maronii-cărmizii sau maronii-cenușii la exterior și negre ori cenușii cu diferite nuanțe la interior ;
- 11 fragmente de străchini sau castroane cu buza trasă spre interior ; unele au marginea dreaptă, orizontală, altele rotunjită ; multe prezintă caneluri oblice profunde sau superficiale pe marginea exterioară a buzei ; pasta diferă de la caz la caz ; suprafețele lustruite, variind între cenușiu închis și maroniu ; unele sunt arse secundar (fig. 10/6 ; 9/6) ;
- 4 fragmente de străchini sau castroane simple, cu buză trasă spre interior, neornamentată ; suprafețele cenușii, cu nuanțe gălbui-maronii și urme de ardere secundară (fig. 9/8) ;
- 8 fragmente (buze sau pereți) de cești sau căni cu suprafața exterioară neagră sau cenușie, lustruită, iar cea interioară cenușie ;
- 11 torți fragmentare de căni sau cești, plan-convexe sau concave, cu o „șă“ în secțiune ; suprafețele variază între negru-lustruit și maroniu ;
- 1 fragment de ceașcă cu rădăcina torții ; din dreptul ei pornește pe umăr un șir orizontal de alveole, dintre care unele mai păstrează încă pasta albă cu care erau încrustate ; sub alveole apar urme foarte fine de caneluri (pliseuri) verticale ; pastă neagră, lustruită pe ambele suprafețe (fig. 8/4 ; 18/4) ;
- 1 fragment din umărul și gâtul unei cești sau căni ; cărmizie-gălbui la exterior, cenușie la interior, cu urmele torții ;
- partea superioară a unei căni de tip Basarabi cu profilul gâtului concav, gura evazată și marginea rotunjită ; un șir orizontal de împunsături sub marginea buzei și un altul asemănător pe umăr ; mici proeminențe aplatizate, canelate vertical, dispuse în cruce pe umăr ; între ele, sub umărul vasului, un șir orizontal de romburi unite între ele și umplute cu linii oblice incizate ; pastă neagră-cărbune, lustruită (fig. 10/7 ; 16/9) ;
- 14 fragmente de vase borcan diferite, cu pasta maronie-cenușie sau cărmizie-cenușie ; uneori negre sau cenușii-închise la interior ; brâu mai mult sau mai puțin reliefat cu alveole ori creștături dispuse la distanțe variabile (fig. 9/2) ;
- 4 funduri fragmentare de vase borcan, sau bitronconice, plate, neprofilate ;
- 2 fragmente de vase-borcan cu buza crestată la exterior (fig. 10/5 ; 18/21) ;
- 2 fragmente de vase-borcan cu barbotină ; cenușii la exterior și negre lustruite la interior ;
- toartă de vas de tip Coslogeni, de mari dimensiuni ; nervură longitudinală, în relief ; pastă cărmizie-roșcată, netezită sumar (fig. 9/12 ; 18/17) ;
- 6 fragmente de vase diferite de tip Coslogeni ; între ele o buză de vas cu marginea exterioară îngroșată (parcă derivată dintr-un „tiv“ — fig. 10/9) ; altul are marginea superioară a buzei lată, orizontală, iar un exemplar este ornamentat cu un brâu crestat superficial, oblic (fig. 18/20) ; pastă cărmizie-gălbui sau roșcată-cărmizie ;
- 2 fusaiole fragmentate ; pastă cenușie (fig. 8/11—12) ;
- alte circa 20—25 de fragmente hallstattiene care provin de la tipurile de vase amintite ;
- buză de amforă elenistică și 5 fragmente de vase getice pătrunse din nivelurile superioare.

Secțiunile I b-c ; nivelul II hallstattian

Secțiunile I b-c, carourile 3N—4N :

- 4 fragmente de vase bombate sau bitronconice, cu suprafața exterioară neagră-cărbune, lustruită, iar cea interioară cenușie închisă ;
- 5 fragmente de vase (dintre care 3 aparțin unui singur exemplar) de același tip, cu suprafața exterioară neagră-cărbune și cea interioară maronie ;
- 7 fragmente dintr-un vas cu corpul bombat, pasta cărmizie, lustruit pe ambele fețe ;
- 1 fund fragmentar de strachină, plat, profilat, cu suprafața neagră-cenușie ;
- 1 toartă de cană supraarsă ; pastă cenușie ; secțiune ovală ; alte 2 torți fragmentare de cești, cu pasta gălbui-cărmizie ;
- fragment de cană (sau oală) de tip Babadag II, ornamentat cu cercuri și tangente imprimate, precum și cu triunghiuri realizate din linii incizate, încrustate cu pastă albă (fig. 11/2 ; 20/1) ;

- 11 fragmente de vase-borcan cu pasta cărămizie-cenușie sau maronie-gălbuie, dintre care 4 aparțin unui singur vas, cu suprafața interioară neagră ;
- 1 fragment de vas de mari dimensiuni, de tip Coslogeni, cu pasta maronie-gălbuie și suprafața exterioară lustruită ;
- 1 fragment de chiup de tip Coslogeni (grosimea peretului 1,6 cm), ornamentat cu o nervură în relief ; pastă cărămizie, cu nuanțe cenușii ;
- mic fragment ceramic getic, lucrat la roată, pătruns din nivelurile superioare.

Secțiunea I b, caroul 5N :

- Vas ceramic cu corpul bombat, gâtul larg, buza cu marginea rotunjită și fundul plat. Pe corp prezintă două pastile plate, discoidale, organice, precum și baza inferioară a uneia dintre torți ; avându-se în vedere dimensiunile vasului, acesta pare să fi avut inițial două torți. Sub buză se află două linii orizontale incizate ; alte două linii incizate apar pe gât, sub care se află incizii scurte, verticale. Pastă grosieră cărămizie-cenușie, cu pete negre-cenușii la partea inferioară, datorate arderii secundare ; suprafața exterioară lustruită. Dimensiuni : înălțime 20,5 cm ; diametrul maxim 24 cm. Inv. 37768. Fig. 13/7 ; 20/12. Vasul pare să aparțină unei perioade neprecizate din bronzul timpuriu sau mijlociu.

Secțiunea I b-c, carourile 6N—7N :

- 1 fragment de gât al unui vas bitronconic sau bombat, maroniu la exterior, cenușiu-maroniu la interior ;
- 12 fragmente ce provin de la cinci vase cenușii la exterior și cărămizii deschise la interior ; lustruite ;
- 9 fragmente de la 5 vase, cu ambele suprafețe cenușii, lustruite ; prezintă uneori și nuanțe gălbui ;
- fragmente de vase maronii-roșcate sau cenușii-negre ; lustruite ;
- 8 fragmente de la 2 vase maronii-deschise, uneori cu nuanțe cenușii la exterior, iar în interior negre ; ardere inegală ;
- partea inferioară a unei torți de mari dimensiuni, cu secțiunea ovală ; pastă cenușie-gălbuie, lustruită (fig. 13/4 ; 20/8) ;
- mic fragment de ceașcă gălbuie la exterior, cenușie la interior, cu umărul carenat (fig. 11/8 ; 19/16) ;
- 6 fragmente de la două vase mici, grosiere, cenușii-gălbui ; buza rotunjită ; brâu simplu, nealveolat, sub buză ;
- fragmente de ceașcă grosieră, cu o mică proeminență pe gât ; pastă gălbuie-maronie, mai deschisă la interior ;
- 4 fragmente de torți ale unor cești ; secțiunea ovală ;
- 22 fragmente dintr-un vas neintregibil, grosier, cu suprafața maronie-cenușie și interiorul negru ;
- 8 fragmente dintr-un alt vas grosier cenușiu-maroniu, negru la interior ;
- 2 fragmente de vase grosiere diferite, cu un brâu alveolat dispus sub marginea buzei ; pastă cenușie, cu nuanțe maronii (fig. 11/6 ; 12/6 ; 19/12, 17) ;
- 1 fragment de fund de vas grosier și 1 fragment de vas de același tip, cenușiu-cărămiziu ;
- 3 butoni de vase grosiere, cu suprafața barbotinată ; unul este plasat chiar sub buză ; pastă gălbuie-cărămizie la exterior ; neagră-cenușie la interior (fig. 12/2, 7 ; 19/13) ;
- 1 fragment de vas acoperit cu barbotină ; maroniu-roșcat la exterior, negru la interior ;
- 29 fragmente provenind de la 3 vase diferite de tip Coslogeni (?), cu ambele suprafețe cărămizii, uneori cu nuanțe cenușii ; exteriorul netezit sumar ; ardere relativ uniformă ;
- 4 buze de vase grosiere diferite de tip Coslogeni, cu suprafața cărămizie ; brâu nealveolat sub buze și apucători (fig. 12/4, 8, 9 ; 19/11) ;
- 4 fragmente de vase diferite de tip Coslogeni, bombate sau bitronconice, cu marginea buzei rotunjită și puțin îngroșată la exterior ; pastă cenușie-cărămizie, cu diferite nuanțe (fig. 12/3 ; 19/15) ;

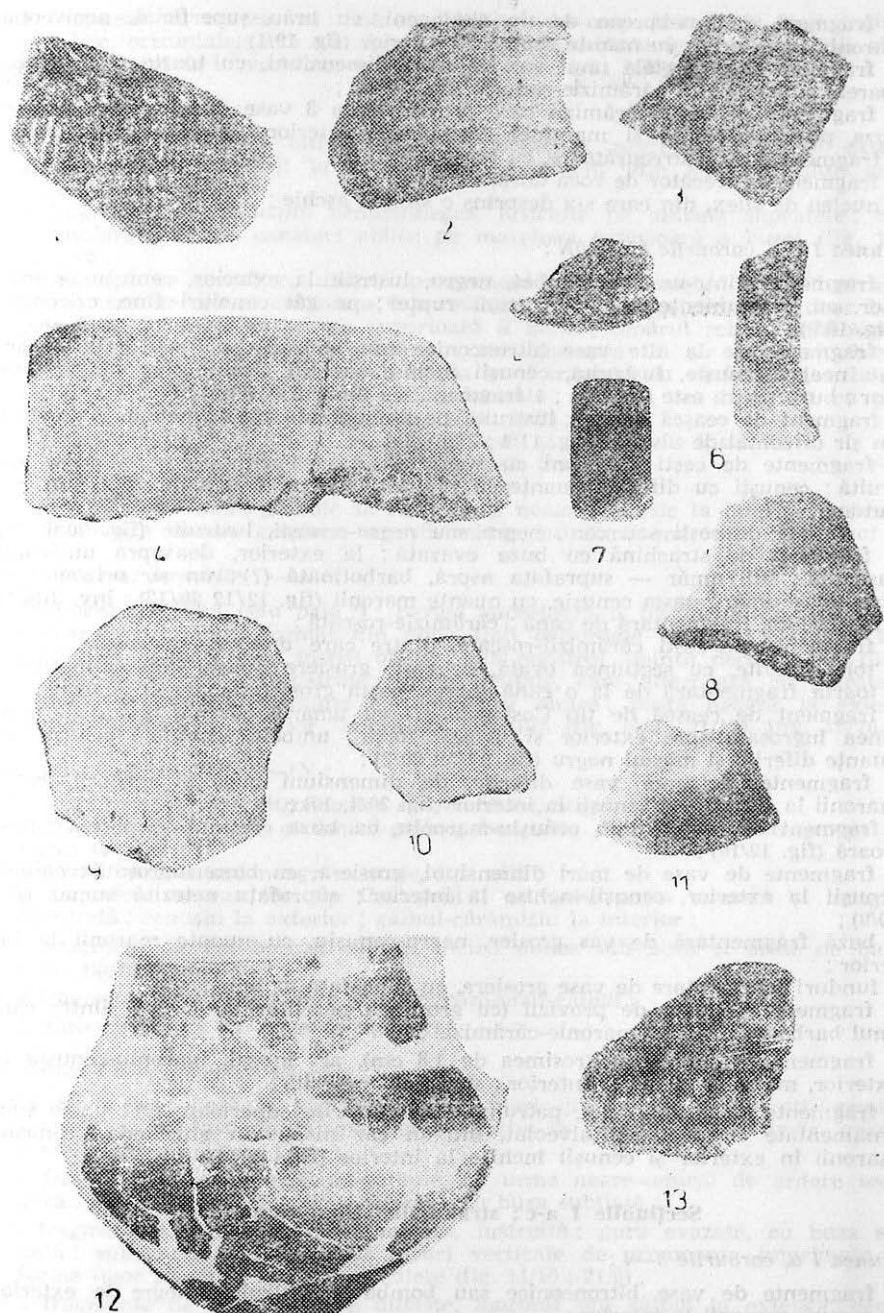

Fig. 20: ceramică descoperită în nivelul hallstattian inferior: 1 — în secțiunea Ib, caroul 4N; 2—7, 9—11, 13 — în secțiunile I b-c, carourile 8N — 10N; 8 — în secțiunea Ib, carourile 6N — 7N; 12 — în secțiunea Ib, caroul 5N; 2, 8 — de tip Coslogeni; 12 — dintr-o perioadă neprecizată a Bronzului timpuriu sau mijlociu; 13 — de tip Cernavodă III? Scări diferite.

- 1 fragment de vas-borcan de tip Coslogeni, cu brâu superficial, nealveolat, maroniu la exterior, cu nuanțe cenușii la interior (fig. 12/1);
- 1 fragment din peretele unui vas de mari dimensiuni, cu toarta (sau apucătoare) ruptă; pastă cărămie-cenușie (fig. 19/44);
- 8 fragmente de cești cărămizii care provin de la 3 vase diferite, bombate, cu buza puțin răsfrântă și marginea țesită spre interior; suprafețele lustruite;
- 1 fragment de vas-strecurătoare, cu buza rotunjită;
- 1 fragment de frecător de rocă dură, verzuie;
- 1 nucleu de silex, din care s-a desprins o simplă așchie;

Secțiunea I b-c, carourile 8N—10N :

- 7 fragmente dintr-un vas bombat, negru, lustruit la exterior, cenușiu la interior, cu proeminențe sub gât (acum rupte); pe gât caneluri fine, orizontale (fig. 18/2);
- 9 fragmente de la alte vase bitronconice sau bombate, cu suprafața neagră sau neagră-cenușie, lustruită, cenușii închise sau cu nuanțe maronii la interior; buza unora este evazată; 1 fragment are umărul carenat;
- 1 fragment de ceașcă neagră, lustruită pe ambele suprafețe; pe umăr prezintă un șir orizontal de alveole (fig. 11/4; 20/5);
- 5 fragmente de cești sau căni cu suprafața neagră-cenușie sau cenușie, lustruită; cenușii cu diferite nuanțe la interior; pe un fragment apare un mic buton;
- 3 torți late de cești sau căni, negre sau negre-cenușii, lustruite (fig. 20/6, 7);
- 1 fragment de strachină cu buza evazată; la exterior, deasupra umărului, lustruită; sub umăr — suprafața aspră, barbotinată (?); un șir orizontal de alveole pe umăr; pasta cenușie, cu nuanțe maronii (fig. 12/12 20/13); inv. 37900;
- 1 toartă lată, fragmentară de cană; cărămie-roșcată;
- 2 fragmente de cești cărămizii-roșcate, dintre care una era lustruită;
- 2 torți arcuite, cu secțiunea ovală, de cești grosiere; pastă gălbuie-maronie;
- 1 toartă fragmentară de la o cană mare; pastă grosieră, maronie-cenușie;
- 1 fragment de ceașcă de tip Coslogeni (?) cu umărul carenat, buza cu marginea îngroșată spre exterior și urmele torții; ambele suprafețe cenușii, cu nuanțe diferite și miezul negru (fig. 17/7; 20/2);
- 3 fragmente ale unor vase diferite, de dimensiuni mari și mijlocii, roșii-maronii la exterior și cenușii la interior (fig. 20/4, 10);
- 1 fragment de vas grosier, cenușiu-maroniu, cu buza crestată la partea superioară (fig. 12/10);
- 7 fragmente de vase de mari dimensiuni, grosiere, cu buza îngroșată; gălbui-cenușii la exterior, cenușii închise la interior; suprafața netezită sumar (fig. 20/9);
- 1 buză fragmentară de vas grosier, negru-cenușiu, cu nuanțe maronii la interior;
- 3 funduri fragmentare de vase grosiere, cu suprafața gălbuie;
- 2 fragmente de vase de provizii (cu grosimea pereților de 1 cm), dintre care unul barbotinat; pastă maronie-cărămie;
- 1 fragment de chiup (cu grosimea de 1,8 cm), ars inegal, maroniu-cenușiu la exterior, maroniu-roșcat la interior; suprafața netezită;
- 7 fragmente de vase-borcan, pătrunse din straturile superioare (?); unele sunt ornamentate cu un brâu alveolat, într-un caz dispus în ghirlandă; cenușii-maronii în exterior și cenușii închise la interior (fig. 12/11; 13/2, 6);

Secțiunile I a-c; strat hallstättian comun

Secțiunea I a, carourile 3—4 :

- 2 fragmente de vase bitronconice sau bombate; lustruite; negre la exterior și cenușii-maronii la interior;
- 2 fragmente de vase bombate sau bitronconice, lustruite, cărămizii-gălbui;
- 1 fragment de strachină cu fundul plat; pasta cenușie închisă;
- 3 fragmente de vase grosiere, dintre care două aparțin unui vas cu barbotină; maronii-gălbui la exterior, negre la interior (fig. 21/14);

- 1 fragment de ceașcă, cu umărul delimitat de corp prin două linii incizate, paralele, orizontale; sub ele apar registre ornamentale formate din linii oblice incizate, umplute în vechime cu pastă albă (fig. 14/6; 21/5).

Secțiunea I a, carourile 6—7 :

- 5 fragmente de vase bitronconice sau bombate, negre, lustruite la exterior și cenușii sau maronii la interior; un fragment (din gâtul vasului) are o canelură orizontală;
- 3 fragmente de străchini cenușii-negre, lustruite pe ambele suprafețe; două exemplare prezintă caneluri oblice pe marginea exterioară a buzei (fig. 14/7; 21/3, 8);
- 1 fragment de ceașcă cu umărul proeminent; pastă cenușie-închisă, lustruită;
- 1 fragment de ceașcă cu toarta supraînălțată (din care se păstrează doar baza) prinsă de umăr și de partea superioară a buzei; umărul relativ proeminent, pe el se află două incizii orizontale, iar deasupra un șir de mici alveole; sub umăr, ornamentul apare sub forma unui triunghi cu vârful în jos, laturile puțin arcuite, umplut cu linii oblice, incizate; decorul era încrustat cu pastă albă; vasul era cenușiu, lustruit (fig. 14/9; 21/2);
- 4 fragmente de cești cenușii, cu gura evazată și suprafețele lustruite;
- 1 toartă fragmentară de cană cenușie-închisă, lustruită;
- 1 fragment de cană cenușie, lustruită sumar;
- 1 fragment de cană, gălbuie la exterior și neagră-cenușie la interior, lustruită;
- 2 fragmente de vase grosiere, cenușii-închise, cu nuanțe maronii.

Secțiunea I a, carourile 1—1N :

- fragment de cană (sau oală ?); partea superioară a fragmentului prezintă un registru ornamental format din două linii orizontale incizate, paralele, între care sunt aplicate mici incizii oblice; sub registrul amintit decorul este dispus „în tablă de șah”, cu pătrate simple, cruțate, care alternează cu pătrate de aceleași dimensiuni, umplute cu creștături oblice; pastă neagră la exterior, cenușie închisă la interior; suprafața lustruită (fig. 14/3; 21/12). Inv. 37776.

Secțiunea I b, carourile 1—1N :

- 2 fragmente de vase bitronconice sau bombate, negre, lustruite;
- 3 fragmente de vase cărămizii-gălbui, lustruite, dintre care 1 fragment este negru la interior;
- 1 toartă fragmentară neagră-cenușie, lustruită;
- 1 fragment de vas (de tip Coslogeni ?) cu gura puțin evazată și marginea îngroșată; cenușiu la exterior; gălbui-cărămiziu la interior;
- 1 fragment de vas borcan cu trei incizii oblice sub buză și urme de barbotină; pastă maronie;
- 4 fragmente de vase grosiere diferite, cărămizii-gălbui;
- 1 nucleu de silex cu urme de așchiere.

Secțiunea I a-c, carourile 4N—5N :

- 15 fragmente dintr-un vas bombat de mari dimensiuni (cu pereții groși de 1 cm); negru-lustruit la exterior, cenușiu la interior; sub umăr prezintă urmele unei apucători plate;
- 1 fragment de cană maronie-gălbuie, cu urme negre-cenușii de ardere secundară; umăr proeminent; gura evazată, cu buza subțiată;
- 1 fragment de ceașcă cenușie închisă, lustruită; gura evazată, cu buza subțiată; sub buză prezintă două șiruri verticale de ornamente imprimate sub forma unor jumătăți de mici cerculețe (fig. 11/10; 21/9);
- 3 fragmente de vase grosiere diferite, maronii sau gălbui la exterior, cenușii la interior;
- 1 mic fragment dintr-un vas hallstattian, cu ambele suprafețe cenușii, lustruit;
- 1 fragment de râșniță (?) de gresie, cu suprafața concavă; gresie nisipoasă, cenușie deschisă, cu nuanțe gălbui; dimensiunile păstrate: lungimea 11,6 cm; lățimea 11 cm; grosimea între 1,8 și 2,5 cm;

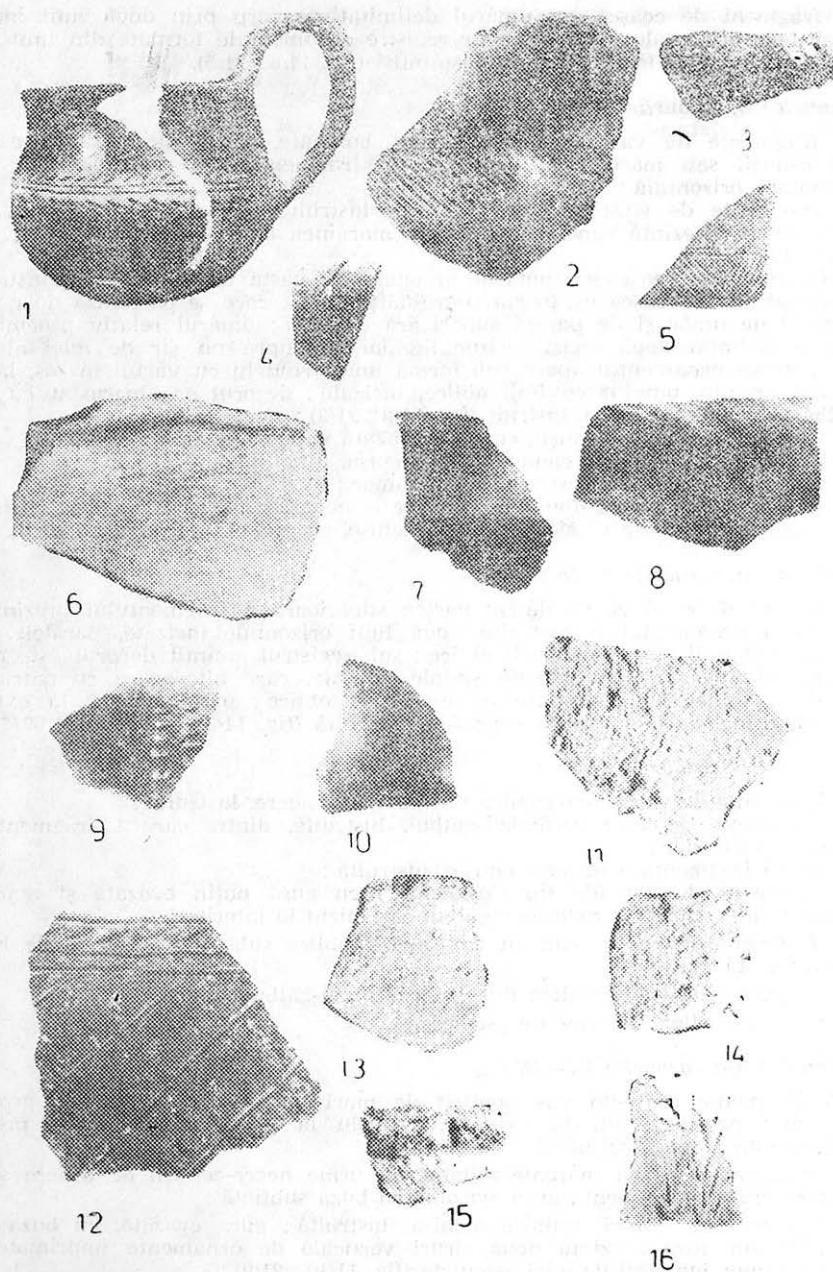

Fig. 21: ceramică descoperită în stratul hallstattian comun și în niveluri din alte perioade: 1 — ceașcă descoperită în secțiunea II, în solul vegetal antic de sub val; 2, 3, 7, 8 — în secțiunea Ia, carourile 6—7; 4 — în secțiunile I b-c, carourile 1 — 1N, în nivelul nr. 4 getic; 5, 14 — în secțiunea Ia, carourile 3—4; 6 — în secțiunea Ia, carourile 4—5; 9 — în secțiunile I a-b, caroul 4N; 10 — secțiunea Ia, caroul 7; 11, 13 — în secțiunea II, în solul vegetal antic de sub val; 15 — în secțiunea Ia, carourile 1 — 1N; 6, 10, 15 — de tip Coslogeni; 11, 14 — cu barbotină. Scări diferite.

- fragmente atipice dintr-un mic obiect de bronz (nasture?) aproape complet corodat (fig. 11/11);
- 1 fragment de cană getică lucrată la roată, pătruns din straturile superioare.

Secțiunea I b, caroul 6N :

- Vârf de săgeată de fier cu corpul plat, triunghiular. Prezintă o scobitură pentru tijă și aripioare laterale. Dimensiuni: lungimea 4,6 cm; lățimea 2,10 cm. Inv. 37773. Fig. 11/12.

Secțiunea I c, caroul 7N :

- Toartă fragmentară de ceașcă; suprafața lustruită. Pastă cenușie cu nuanțe gălbui. La exterior prezintă un ornament format din linii scurte, incizate, dispuse în unghi, succesiv, umplute cu pastă albă. Inv. 37776. Fig. 11/9; 21/16.

Secțiunea I b, caroul 8N :

- Vârf de săgeată de os cu corpul paralelipipedic și capătul piramidal; la bază are un orificiu pentru tijă. Lungimea 4 cm. Inv. 37774. Fig. 11/13.
- Piron de bronz cu floarea rotunjită; cuiul rupt. Lungimea 3,2 cm.

**Materiale hallstattiene sau de epoca bronzului
apărute în nivelurile getice**

Secțiunea I a, carourile 4—5, în nivelul 8 getic :

- 6 fragmente de vase bitronconice diferite, negre sau negre-cenușii, lustruite, la exterior și negre sau maronii-cenușii la interior;
- 2 fragmente ceramice cenușii închise la exterior, maronii la interior;
- 2 fragmente de străchini cu suprafețe maronii-gălbui, lustruite; caneluri oblice pe marginea exterioară a buzei;
- 1 fragment de cană, la exterior maronie-cenușie, lustruită, iar la interior neagră-cenușie;
- 1 fragment de vas de mari dimensiuni de tip Coslogeni, maroniu-cenușiu, cu o nervură nealveolată, continuă (fig. 21/6);
- 1 fragment dintr-un chiup de mari dimensiuni, cu pasta maronie și grosimea peretelui de 2,5 cm; cioburi pisate în compoziție; suprafețele fisurate.

Secțiunea I a, caroul 7, în nivelul 8 getic :

- 9 fragmente de vase bitronconice sau bombate, negre, lustruite la exterior și cenușii închise sau maronii la interior;
- 1 fragment de vas de același tip, de mari dimensiuni (grosimea peretelui 1,3 cm), cu gura evazată, cenușiu la exterior și maroniu-cenușiu la interior;
- 1 fragment de vas de același tip cu gura evazată; maroniu, lustruit, cu nuanțe cenușii (fig. 14/8);
- 3 fragmente de vase maronii-cărămizii, lustruite;
- 1 fragment de ceașcă cu suprafața roșcată-neagră, lustruită (fig. 21/10);
- 1 toartă fragmentară, suprainălțată, care provine de la o ceașcă; pastă cenușie;
- 1 fund de vas borcan, plat, puțin profilat, cărămiziu-cenușos; diametrul 14 cm;
- 6 fragmente de vase borcan cu suprafața cărămizie, alteori cenușie-maronie (fig. 14/2);
- 1 fragment de vas borcan de tip Coslogeni, cu brâu nealveolat, continuu, sub buză.

Secțiunea I b-c, în nivelul 4 getic :

- 1 fragment de ceașcă cu suprafețele negre, lustruite; pe umăr prezintă o incizie orizontală, sub care apare o bandă din triunghiuri dispuse cu vârful în jos (din care se păstrează două), umplute cu linii incizate oblic, încrustate cu pastă albă (fig. 14/5; 21/4); inv. 39170;
- 1 fragment de cană sau ceașcă cenușie la exterior și cenușie închisă la interior, lustruită pe ambele fețe.

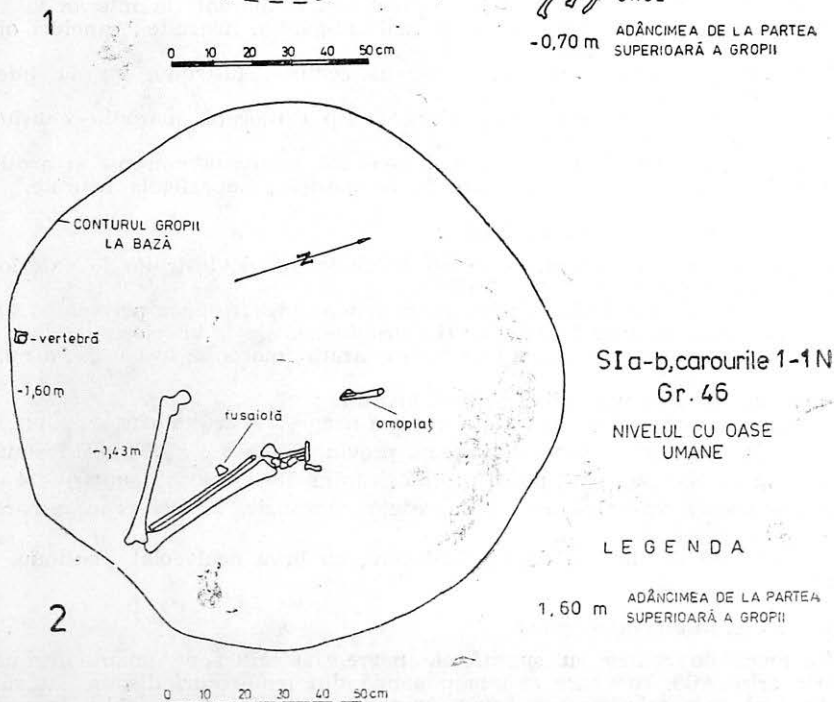
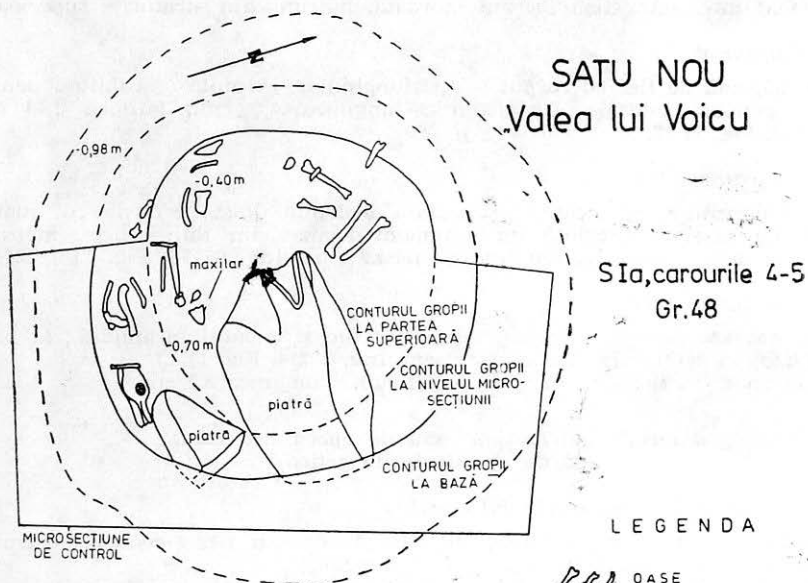

Fig. 22.

Secțiunea II, carourile 18—20, în solul vegetal antic de sub val :

- 1 fragment din gâtul unui vas bitronconic sau bombat, cu gura evazată ; gălbui-cărămiziu, lustruit, la exterior și cenușiu la interior ;
- 3 fragmente de vase negre lustruite la exterior, maronii-cenușii la interior ;
- 3 fragmente de strâchini cenușii, lustruite pe ambele suprafețe ;
- 1 fragment de vas-borean, cu pasta cărămizie, grosieră ;
- 2 fragmente de vase-borcan acoperite cu barbotină ; maronii-cenușii la exterior, negre la interior (fig. 21/11) ;

Secțiunea II, caroul 20, la baza vegetalului antic de sub val :

- ceașcă fragmentară cu corpul semiglobular, buza evazată, cu marginea rotunjită ; umăr carenat și toartă supraînălțată trasă din buză și prinsă cu partea inferioară de umăr ; fund cu umbo, puțin reliefat. Umărul este marcat de două incizii orizontale ; sub ele (pe umăr) și deasupra lor (pe gât) întâlnim câte un șir de împunsături oblice. Pe o latură a ceștii, în apropierea torții, apare o mică ghirlandă executată în manieră asemănătoare (două linii incizate, între care apar împunsături mici, oblice). Pe toartă, deasupra gurii, trei linii oblice, paralele, incizate. Pasta cenușie-neagră, lustruită ; spre bază are o nuanță gălbuie. Dimensiuni : înălțimea (fără toartă) — 6,8 cm ; diametrul maxim — 8,8 cm ; diametrul gurii — 7,6 cm. Fig. 14/8 a-b ; 21/1. Inv. 37855.

DÉCOUVERTES HALLSTATTIENNES DANS LA ZONE DE LA DAVA GÉTIQUE DE SATU NOU, COMMUNE D'OLTINA, DÉPART. DE CONSTANTZA

Résumé

Les fouilles archéologiques faites dans la *dava* de Satu Nou, le point „Valea lui Voicu“, ont mis en évidence 9 niveaux gétiques d'habitat, ayant une épaisseur appréciable, qui dépasse, par ailleurs, 5 m. Dès le début, on a découvert même certains matériaux, sporadiques du Bronze tardif (du type Coslogeniei et de la première époque du fer (appartenant aux trois phases de la Culture Babadag, les plus représentatifs étant ceux de type Babadag I et II).

On y a identifié deux niveaux hallstattiens, mis en évidence tant par la stratigraphie que par des agglomérations de pierres, os, fragments de vases (existant partiellement la possibilité d'en reconstituer le vase en entier) et fosses. Les vestiges hallstattiens n'ont pas recouvert toute la zone examinée sur le plateau nord ; on les retrouve seulement dans un secteur réduit, situé suivant une ligne longitudinale sur la direction Nord-Ouest — Sud-Est du site, ayant une longueur d'environ 30—32 m et une largeur entre 2 et 4 m. Ce secteur semble avoir été, dans les temps anciens, plus profond que les zones avoisinées, représentant un petit ravin longitudinal, même, partiellement aménagé par voie artificielle peut être, prenant la forme d'un fossé. C'est ainsi que les niveaux hallstattiens ont été couverts d'une couche compacte, relativement épaisse, de terre marron ou marron-violacé, laquelle — à rares exceptions — ne contient pas de matériaux archéologiques. Cette couche marque un hiatus entre l'habitat hallstattien et l'habitat gétique, étant le résultat de l'écoulement de longue durée de la terre des environs du ravin qui a isolé peu à peu les niveaux hallstattiens des niveaux gétiques. On n'a pas pu délimiter nettement les deux niveaux hallstattiens dans tout le secteur examiné, parce que, parfois, ceux-ci se présentent comme une seule couche ayant la même couleur et la même consistance.

Le niveau hallstattien supérieur (Ier, dans l'ordre de découverte) a été mis en évidence par l'existence des agglomérations de pierres, os, céramique y compris quelques vases de grandes dimensions, cassés, *in situ* (dont une partie pouvaient

être reconstitués). Il y avait aussi 11 squelettes d'animaux (surtout des chiens, probablement des porcs aussi), la plupart en connexion anatomique. Des squelettes d'animaux (chiens probablement), on en a découvert aussi dans deux fosses (no. 41 — où il y avait également des os humains — et no. 48). On a trouvé, toujours dans ce premier niveau hallstattien, des os isolés (humains ou d'animaux) parmi lesquels un maxillaire et deux crânes. Tous les squelettes d'animaux et les os humains isolés ont été découverts sur une aire relativement restreinte, ayant 12—13 m de longueur et 2—2,20 m de largeur; seulement la fosse no. 48, contenant le squelette en désordre d'un animal, se trouvait à environ 5 m au Sud de la zone à dépôts compacts. Parmi les os du squelette d'animal II, on a découvert un bouton de bronze (fig. 5/7); dans le cas des autres squelettes, il n'y avait pas d'inventaire archéologique. Au même niveau ont appartenu six fosses (no. 41, 43, 44, 45, 46, 48), dont trois contenant des squelettes humaines comme il suit: no. 41 (deux squelettes humains — un blotti, le visage contre la terre et un appartenant à un enfant — et un squelette d'animal), no. 43 et 44. La fosse no. 46 comprend un dépôt humain partiel (un pied en connexion anatomique, légèrement courbé, un os du bassin et quelques vertèbres).

Dans tous les cas, les défunts ont été mis en position recroquevillée, parfois blottis dans les fosses. À côté d'eux, il y avait quelquefois des os d'animaux et des fragments céramiques, un fusaïole (la fosse no. 46), et parfois, au-dessus d'eux des pierres (la fosse no. 44). Toutes des fosses contenant des squelettes humaines avaient la forme d'une cloche. Leurs parois dures et une accumulation dans la partie inférieure des fosses de terre cendreuse, de pierres et de fragments céramiques avant d'y déposer une certaine catégorie de défunts, suggèrent leur utilisation antérieure en tant que fosses de provisions ou fosses ménagères.

Au niveau hallstattien inférieur appartiennent moins de complexes archéologiques: une hutte (?) ovale, une âtre fragmentaire, plusieurs agglomérations de fragments céramiques et pierres ainsi qu'une fosse en forme de cloche (no. 49).

Ensuite les auteurs présentent en bref d'autres découvertes hallstattiennes qui mettent en évidence des rituels semblables: la mise des défunts dans les fosses en position blottie, les tombeaux collectifs ou les dépôts humains partiels.

On ne connaît pas encore les résultats des recherches sur les ossements humains et d'animaux de Satu Nou; le matériel ostéologique se trouve en cours d'être étudié par les spécialistes.

Les auteurs de la recherche considèrent que les fosses comprenant des squelettes humaines ou seulement des parties de squelette de Satu Nou, ainsi que les autres ossements humains trouvés dans des contextes non-funéraires ne représentent pas d'enterrements habituels. Il s'agit, probablement, des individus que l'on ne pouvait pas traiter selon des rites et rituels communes; le fait est dû soit à des restrictions religieuses ou d'autre nature, soit éventuellement même à la pratique de certains sacrifices humains rituels.

Sont présentés ensuite, brièvement, certains sacrifices ou inhumations rituelles d'animaux, semblables en quelque sorte à ceux de Satu Nou.

Les notions de „sacrifice“ et „inhumation rituelle“ possèdent un contenu différent. Pratiquer le sacrifice signifie tuer un animal pour l'offrir, en entier ou partiellement, aux dieux ou aux défunts, situation à laquelle pourrait correspondre éventuellement, l'animal déposé dans la fosse no. 41, lequel a été trouvé à côté du squelette humain blotti et de celui appartenant à un enfant.

Il s'agit d'inhumation rituelle dans le cas où les animaux étaient déposés en entier et dans certains contextes archéologiques, situation à laquelle pourrait correspondre la fosse no. 48, où avait été déposé probablement un chien.

En ce qui concerne les 11 squelettes d'animaux sans inventaire archéologique (à l'exception du bouton de bronze découvert parmi les os du squelette II), en l'absence des informations offertes par l'étude du matériel ostéologique, c'est difficile d'apprécier si l'on a affaire à des inhumations rituelles, comme les auteurs sont enclins à croire, ou à de simples charogues.

Les sacrifices et les inhumations d'animaux, attestés dès le néolithique ont été pratiqués aussi durant les époques suivantes, inclusivement Hallstatt et Latène, et même plus tard. La sacrificiation ou l'inhumation rituelle de certains animaux étaient déterminées, entre autres, par la conviction que chaque être a

ses attributs magiques et religieux précis. Dans la mesure où l'étude ostéologique prouvera qu'à Satu Nou on a déposé des chiens, cette pratique pourrait être mise en relation avec certaines croyances liées au culte de la chasse ou à l'idée que c'est l'animal le plus dévoué à l'homme.

L'inventaire archéologique hallstattien de Satu Nou est formé surtout de céramique. Du point de vue de la technique de réalisation, on y distingue trois catégories : 1) la céramique de bonne qualité ; 2) la céramique fine ; 3) la céramique grossière. La céramique des deux premières catégories est le plus souvent noire foncé ou noire cendré à l'extérieur, luisante, à éclat métallique ; les exemplaires gris à différentes nuances ou rouges brique n'y manquent pas.

Les principales formes de vases :

- les vases bitronconiques ou à ventre bombé sont ornés parfois de larges cannelures, horizontales, verticales ou obliques ; on y voit deux rangées horizontales d'alvéoles disposées sur l'épaule ou des bandes formées de cercles et des tangentes obliques réalisés par incrustation ; on y remarque des proéminences coniques entourées parfois de cannelures disposées de façon concentrique, ou, dans d'autres cas des anses plates ;

- les écuelles ou les bols ont le plus souvent le bord retiré vers l'intérieur et la bordure extérieure ornée de cannelures obliques ou, plus rarement, verticales ; il y en a aussi des exemplaires sans ornements ;

- les tasses sont basses, ayant une ou deux anses surélevées, l'épaule profilée, même carénée et la base à **umbo** ; en tant qu'ornements, on trouve des piqures et de petites alvéoles remplies de pâte blanche, disposées en séries horizontales sur l'épaule, de courtes cannelures verticales exécutées sur le corps ou l'épaule du vase ou, également, des lignes incisées, horizontales disposées sur l'épaule. En bas de celles-ci, il y a des registres ou bandes ornementales réalisées de séries d'incisions obliques, parallèles et parfois de petits cercles ou petites proéminences, disposées sur l'épaule ; on connaît aussi des exemplaires sans ornements ;

- les cruchettes, réalisées dans la même technique et ayant des formes semblables aux tasses, sont peu nombreuses ; les ornements utilisés étaient les piqures et les lignes incisées, disposées en combinaisons variées, remplies initialement de pâte blanche, ou bien les larges cannelures, disposées obliquement ;

- le vase pot, grossier, apparaît fréquemment ; on peut mentionner comme ornements les bandes d'alvéoles ou d'incisions, interrompues de petites proéminences, les entailles et parfois les bandes horizontales d'alvéoles disposées sur l'épaule ;

- les cruchettes en céramique grossière sont plutôt rares.

Au même niveau hallstattien appartiennent une pointe de flèche en fer (fig. 11/12), une pointe de flèche en os (fig. 11/14), un manchon (?) en os (fig. 4/4), un bouton (fig. 5/7), un bouton en bronze (fig. 11/11) et quelques fusaoles.

Le site hallstattien de Satu Nou appartient à la Culture Babadag. Il y a des catégories de vases qui se retrouvent dans toutes les phases de cette culture, mais d'autres, surtout par leurs décorations, sont caractéristiques seulement pour certaines phases. Dans le niveau hallstattien supérieur, on a découvert des matériaux archéologiques qui peuvent être attribués à la phase tardive, Babadag III, mais aussi des fragments de vases qui ont des analogies surtout dans la phase Babadag II et même Babadag I. On y a trouvé aussi la partie supérieure d'une canette de type Basarabi (fig. 10/7 ; 16/9).

Dans le niveau hallstattien inférieur, ont été découverts aussi bien des fragments de vases communs aux trois phases de la Culture Babadag que d'autres, spécifiques seulement aux phases Babadag II et III. Toujours dans ce niveau, on a découvert des matériaux, relativement nombreux, de type Coslogeni, lesquels ont apparu aussi dans l'autres sites hallstattiens récents, de type Babadag I (parfois II, aussi) ; mais, on n'en a pas trouvé dans la localité éponyme où toutes les phases de la Culture Babadag sont bien mises en évidence. Les auteurs considèrent possible que dans une certaine région (ce serait, éventuellement, la zone située d'un côté et de l'autre du Danube et de ses envi-

rons), la Culture Coslogeni eût eu une plus longue durée, son évolution durant ici jusqu'à l'apparition des cultures hallstattiennes; ce ne serait pas exclu que pour un temps les deux cultures — Coslogeni et Babadag (phase I) — se soient interpénétrées.

Pour les deux niveaux hallstattiens de Satu Nou, on propose la succession suivante:

— le niveau hallstattien inférieur (II, dans l'ordre de découverte) correspond à l'évolution ancienne du site, pendant la phase Babadag I, durant laquelle on signale également des présences plus nombreuses de type Coslogeni; ce niveau allait évoluer partiellement en Babadag II aussi;

— le niveau hallstattien supérieur (I, dans l'ordre de découverte) correspond à une période qui commence pendant la phase Babadag II et continue en grande mesure en Babadag III; un repère de son évolution tardive est constitué par le fragment de cruchette de type Basarabi; les matériaux de type Coslogeni de ce niveau et du niveau hallstattien commun (moins nombreux) pouvaient être apportés du niveau inférieur. De même, au cours des fouilles, ont été découverts quelques fragments céramiques propres aux cultures Cernavodă I (fig. 10/4; 18/14; 15), Cernavodă III ? (fig. 12/12; 20/13), mais aussi provenant d'une période non-précisée du Bronze ancien ou moyen (fig. 13/7; 20/12), qui suggèrent, pour le moment, seulement une présence sporadique des communautés en question dans la zone du site.

Dans la partie finale de l'étude, les auteurs présentent en détail les complexes hallstattiens (fosses, hutte?, âtre) et les matériaux archéologiques découverts.